

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Bc. Kateřina Navrátilová

Náhradní výživné v České republice

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: prof. JUDr. Kristina Koldinská, Ph.D.

Katedra: Katedra pracovního práva a práva sociálního zabezpečení

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 3. 6. 2024

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 159 317 znaků včetně mezer.

Bc. Kateřina Navrátilová

V Praze dne 3. 6. 2024

Obsah

Úvod.....	1
1. Neúplná rodina.....	6
1.1. Samoživitelství jako genderová zkušenost	9
1.2. Samoživitelky na trhu práce	10
1.3. Chudoba a sociální vyloučení neúplných rodin.....	13
2. Vyživovací povinnost a právo na výživné.....	17
2.1. Formy vyživovací povinnosti	18
2.2. Vyživovací povinnost rodičů k dětem	20
2.3. Důsledky neplnění vyživovací povinnosti.....	23
3. Náhradní výživné.....	27
3.1. Historický exkurz do československé právní úpravy	27
3.2. Snahy o přijetí zákona o náhradním výživném po vzniku České republiky	30
3.3. Okolnosti přijetí současné právní úpravy	33
3.4. Analýza zákona o náhradním výživném.....	34
3.4.1. Předmět úpravy	34
3.4.2. Okruh oprávněných osob	35
3.4.3. Předpoklady vzniku nároku na náhradní výživné	37
3.4.4. Výše a výplata náhradního výživného	38
3.4.5. Řízení o náhradním výživném.....	40
3.4.6. Přechod pohledávky na stát a následné vymáhání	43
4. Podpora neúplných rodin ze strany státu	46
4.1. Směrování rodinné politiky v České republice.....	47
4.2. Samoživitelé v systému sociálního zabezpečení	49
4.3. Sladňování osobního a pracovního života samoživitelů	51
Závěr.....	55
Seznam použitých zkratk.....	60
Seznam použitých zdrojů	63
Abstrakt	72
Abstract	73

Úvod

Rodina je základ státu. Zprofanované heslo, které se sice možná stalo otřepanou frází, ale stále přináší podněty k zamyšlení. Je sociologickou a interdisciplinární otázkou, do jaké míry můžeme v neustále se měnící době, kdy se mnohdy setkáváme s pojmy jako krize rodiny, podobná tvrzení považovat za stále aktuální a do budoucna platná. Problémem při snaze o hodnocení důležitosti rodiny a míry jejího přínosu pro současnou společnost je už samotná definice rodiny a chápání jejího pojetí, a totiž jakým způsobem ji můžeme charakterizovat tak, abychom dostatečně reflektovali její rozmanitost, ale zároveň byli schopni vystihnout její podstatné znaky a odlišili ji od pouhého soužití jednotlivců.

Sociologická encyklopedie rodinu definuje jako „*obecně původní a nejdůležitější spol. skupinu a instituci, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou a jejíž hlavní funkcí je reprodukce a výchova,*“¹ přičemž dále zdůrazňuje její význam z hlediska přenosu kulturních vzorů, aniž by se zabývala tím, kdo přesně rodinu tvoří, tedy zda musí být nutně složena z manželů či zda mezi jejími členy musí existovat také biologický vztah. To do jisté míry reflektuje současný stav, neboť rodin, pokud je tak vůbec můžeme nazývat, vymykajících se jakýmsi zažitým vzorcům, existuje čím dál více.

Pojetí rodiny se postupně měnilo vždy, v průběhu historie docházelo k sekularizaci společnosti a ústupu od patriarchy, což ostatně vždy museli, byť s určitou prodlevou, vyslyšet také zákonodárci. Stojí za zamyšlení, zda určitá strnulost a odmítání změn není pro daný institut nebezpečnější než uvážlivé reagování na reálnou situaci. Nicméně je pravdou, že proměny rodiny odehrávající se v posledních letech jsou oproti minulosti markantnější a kumulovanější.

To potvrzuje také Giddens, který manželství a rodinu označuje za tzv. skořápkové instituce, jejichž původní obsah se v proměnlivém světě vyprázdnil, jak totiž říká: „*jmenují se stejně, ale uvnitř se jejich základní charakter změnil.*“² To však dle jeho názoru není třeba v případě rodiny považovat za tragédii. Za příčinu uvedených změn označuje rovnost a vzdělání žen, dva zásadní aspekty, které jednak oddělují vyspělé země od těch rozvojových a současně jsou nezbytným předpokladem pro seberealizaci a štěstí člověka.³

V České republice to vnímáme možná ještě výrazněji z důvodu skokových změn spojených s transformací společnosti po roce 1989, kdy došlo k nástupu demokracie

¹ FIŠEROVÁ, Vlasta. *Rodina*. Online. In: Sociologická encyklopedie, 10. 11. 2018. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Rodina>. [cit. 2024-03-15].

² GIDDENS, Anthony. *Unikající svět: jak globalizace mění náš život*. Post (Sociologické nakladatelství). Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 77, s. 84.

³ Tamtéž.

a celkovému uvolnění politického, ekonomického a vlastně i rodinného života, který se začal prudce přibližovat trendům v západních zemích.⁴ Mezi tyto tendence, se kterými se v posledních desetiletích setkáváme, se řadí „*diverzita forem rodinného soužití, destandardizace životních drah a nestabilita rodin.*“⁵

V právním řádu České republiky definici rodiny nenalezneme⁶, byť se s tímto termínem setkáme v řadě právních předpisů, ať už z oblasti práva soukromého či veřejného.⁷ Ostatně už ze samotného čl. 32 LZPS vyplývá, že „*rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona a zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena*“, je tak zjevné a zároveň nikterak překvapivé, že je rodina a její ochrana zakotvena na té nejvyšší, tedy ústavní úrovni.

O charakterizování rodiny se částečně pokoušel také Ústavní soud ČR v nálezu Pl. ÚS 7/15 ze dne 14. 6. 2016, který uvádí, že byt' se nehodlá snažit o definici pojmu, chápe ji „*primárně nikoliv jako jakýsi umělý sociální konstrukt, nýbrž především jako konstrukt biologický, založený na pokrevním příbuzenství osob, které spolu žijí, případně jako vztah nepříbuzenský, který vztah biologický napodobuje (osvojení, pěstounství).*“⁸

Byť Ústavní soud ČR dále vysvětluje, že si je vědom určitých společenských změn a různých forem soužití, nehodlá dále k erozi rodiny a ztrátě její funkce přispívat. Tento poměrně konzervativní přístup k pojetí rodiny tedy naopak klade důraz na existenci biologického pouta či jeho obdoby v případě náhradních forem péče o dítě upravených zákonem č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (dále jen „*občanský zákoník*“ či „*OZ*“).⁹

Zmíněnou různorodost a větší volnost z hlediska možností a způsobů uspořádání rodinného života však nelze ignorovat a přehlížet, byť pochopitelně vede k řadě nových výzev, a to nejen pro tzv. rodinnou politiku, která na tyto skutečnosti musí adekvátně reagovat a usilovat o vytvoření takového prostředí reflektujícího rozmanitost jejich forem i životních situací, ale specificky také pro zákonodárce.

⁴ KRAUS, Blahoslav. Rodina v procesech transformace společnosti. *Kontakt*, 2013, roč. 15, č. 4, s. 422–430.

⁵ KUCHAROVÁ, Věra; BARVÍKOVÁ, Jana; HÖHNE, Sylva; NEŠPOROVÁ, Olga; PALONCYOVÁ, Jana et al. *Zpráva o rodině 2020*. Praha: VÚPSV, 2020, s. 5.

⁶ Pro úplnost je třeba dodat, že v § 7 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, nalezneme definici rodiny, a to pro účely zjištění rozhodného příjmu, kdy se za rodinu považují rodiče a děti, přičemž se vychází z faktického stavu. Nejedná se tedy pouze o vlastní rodiče, ale také o osoby, které rodiče nahrazují a které spolu žijí a uhrazují náklady na své potřeby, jak vyplývá z důvodové zprávy. To do určité míry potvrzuje výše uvedené, kdy zákonodárce reaguje na reálný stav a nepodmiňuje posuzování osob, jakožto členů rodiny jejich příbuzenstvím. Nicméně, jak je uvedeno výše, jedná se pouze o definici rodiny pro účely daného zákona.

⁷ DVOŘÁK, Jan; ŠVESTKA, Jiří a ZUKLÍNOVÁ, Michaela. *Občanské právo hmotné*. Praha: Wolters Kluwer, 2019, s. 21.

⁸ Nález Ústavního soudu ze dne 14. 6. 2016, Pl. ÚS 7/15.

⁹ Tamtéž.

Jedním z projevů výše uvedené diverzity forem rodinného soužití, je nárůst neúplných rodin¹⁰, který pozorujeme celosvětově. Jak vyplývá z dat Českého statistického úřadu (dále jen „ČSÚ“), v roce 2023 tvořily neúplné rodiny 9,8 % všech domácností v České republice.¹¹ Ze studie Neúplné rodiny přitom vyplynulo, že přibližně pětina dětí nedostává vůbec výživné, protože rodič označovaný jako nepečující či nerezidenční neplní svou zákonnou povinnost, kterou má. Zvláště ve chvíli, kdy dosáhne tato situace dlouhodobého charakteru, dostává se druhý pečující rodič, který musí zajistit veškeré potřeby dítěte, mnohdy do velmi složité situace.¹²

Tomu odpovídá také skutečnost, že právě rodiče samoživitelé jsou jednou ze skupin, která je v naší společnosti nejvíce ohrožena chudobou. V roce 2022 mapoval ČSÚ životní podmínky rodin v České republice, přičemž ze šetření vyplynulo, že nejhůře s příjmem vychází domácnosti tvořené jedním rodičem a dvěma či více dětmi, jedná se o jednu ze skupin, která je trvale nejvíce ohrožená příjmovou chudobou.¹³ Situace těchto rodin se přitom nelepší, z dat získaných v roce 2023, vyplynulo, že zatímco u většiny sledovaných typů domácností klesla míra ohrožení příjmovou chudobou, v případě neúplných rodin s dětmi se tak nestalo.¹⁴

Současná vláda ČR ve svém programovém prohlášení označila rodinu a její stabilitu jako jednu ze svých priorit, když zároveň uvedla, že se jedná o předpoklad rozvoje společnosti. Mimo jiné přitom deklarovala, že se konkrétně zaměří na specifické potřeby neúplných rodin.¹⁵ Jedná se o proklamaci snad každé dosavadní vlády, přesto stále nedochází k výrazným posunům, které by se projevíly také ve sledovaných datech. K určitým krokům však jednoznačně dochází, zmínit můžeme právě přijetí zákona č. 588/2020 Sb., o náhradním výživném (dále jen „ZNV“ nebo „zákon o náhradním výživném“), který nabyl účinnosti dne 1. 7. 2021.

Náhradní výživné, kterému se budeme v této diplomové práci primárně věnovat, představuje sociální dávku poskytovanou státem za zákonem vymezených podmínek

¹⁰ Neúplné rodiny jsou rodiny tvořené rodičem a dítětem či dětmi, jak je uvedeno výše. Tohoto rodiče označujeme v diplomové práci jako samoživitele či samoživitelku v závislosti na tom, zda se jedná o otce či matku.

¹¹ ČSÚ. *Životní podmínky: Domácnosti celkem v letech 2018-2023*. Online. Český statistický úřad, 2023. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/218351672/1600212416.pdf/a34a0a10-cec8-454e-b704-0823d8a536bc?version=1.0>. [cit. 2024-03-20].

¹² PALONCYOVÁ, Jana; BARVÍKOVÁ, Jana; HÖHNE, Sylva a KUCHAROVÁ, Věra. *Neúplné rodiny*. Online. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2019. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_469.pdf. [cit. 2024-02-02], s. 15.

¹³ ČSÚ. *Životní podmínky v ČR 2022: Zdraví a kvalita života obyvatel ČR*. Online. Český statistický úřad, 2023. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/23178402/zivotni_podminky_2022.pdf/9ce19c8a-48f8-46ca-bc7d-794736aabb65?version=1.0. [cit. 2024-03-20].

¹⁴ ČSÚ. *Příjmy a životní podmínky domácností – 2023*. Online. Český statistický úřad, 2023. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/prijmy-a-zivotni-podminky-domacnosti-x6d159cm5z>. [cit. 2024-02-02].

¹⁵ VLÁDA ČR. *Programové prohlášení vlády České republiky*. Online. Vláda České republiky, 2022. Dostupné z: <https://vlada.gov.cz/assets/jednani-vlady/programove-prohlaseni/programove-prohlaseni-vlady-Petra-Fialy.pdf>. [cit. 2024-03-15].

nezaopatřenému dítěti, kterému není hrazeno výživné ze strany povinné osoby. Jedním ze stěžejních předpokladů je přitom aktivní přístup oprávněné osoby a využití prostředků, které právní řád k vymáhání dlužné částky primárně nabízí, tedy vedení soudního výkonu rozhodnutí nebo exekuce.

Je tak zřejmé, že se jedná o institut propojující prvky soukromého a veřejného práva, kdy zatímco vyživovací povinnost předků vůči svým potomkům je soukromoprávním vztahem upraveným v občanském zákoníku, náhradní výživné představuje opatření sociálního zabezpečení, tedy sociální dávku poskytovanou a hrazenou státem. Specifikem je, že ji stát na rozdíl od jiných sociálních dávek následně po povinném rodiči vymáhá.¹⁶

Je diskutabilní, zda tímto způsobem nedochází k přenosu povinností rodičů na stát, do jaké míry je návratnost náhradního výživného vůbec reálná a zda tento institut skutečně plní svůj účel nebo zda je k tomu alespoň vhodně nastaven. Vzhledem k tomu, že od nabytí účinnosti výše uvedeného zákona o náhradním výživném již uplynuly téměř tři roky, lze do určité míry reflektovat, jakým způsobem dosud byla tato sociální dávka využívána. Cílem této diplomové práce je předložit analýzu zákona o náhradním výživném v širších souvislostech a kontextu celkové situace neúplných rodin a odpovědět na výše popsané otázky. Z hlediska metodologického bude užita především metoda analytická, syntetická a okrajově také komparativní.

Co se týče obsahu, první část této diplomové práce bude věnována obecně neúplným rodinám a jejich situaci v České republice s cílem přinést jakýsi obecný vhled do tématu a upozornit na problémy, s nimiž se potýkají a které nutí zákonodárce specifickou situaci těchto rodin řešit. Pozornost bude věnována genderovým aspektům života neúplných rodin, problémům samoživitelů spojeným s uplatněním na trhu práce a také ohrožení neúplných rodin chudobou.

Jak bylo uvedeno výše, institut náhradního výživného vychází z obecné úpravy vyživovací povinnosti a práva na výživné, která primárně spadá do oblasti soukromého práva. Podrobněji se na tuto problematiku zaměříme ve druhé kapitole s důrazem na vzájemnou vyživovací povinnost rodičů vůči dětem a také na důsledky neplacení výživného ze strany povinných osob. Bude se tedy jednat o jakési shrnutí občanskoprávní problematiky, které poskytne základ pro rozbor zákona o náhradním výživném.

Samotná analýza zákona o náhradním výživném bude obsahem třetí kapitoly. Dojde k obecné charakteristice tohoto institutu, zasazení do určitého historického kontextu, srovnání jednotlivých pokusů o přijetí zákona o náhradním výživném po vzniku samostatné České

¹⁶ JANKOVÁ, Eva a OBERMANNOVÁ, Gabriela. *Zákon o náhradním výživném: komentář*. Komentáře (Wolters Kluwer ČR). Praha: Wolters Kluwer, 2021, s. 1–2.

republiky, po čemž bude následovat kritický rozbor aktuální právní úpravy se zaměřením na určité problematické aspekty.

Následně bude institut náhradního výživného zhodnocen v širších souvislostech rodinné politiky v České republice a dalších forem pomoci, které rodinám stát nabízí, a jakými cestami se v tomto směru stát vydává. Částečně tak bude navázáno na první kapitolu upozorňující na problémy neúplných rodin tak, aby došlo k provázání jednotlivých dílčích témat a zasazení do souvislostí.

1. Neúplná rodina

Neúplné nebo jinak řečeno monoparentální rodiny, za které považujeme rodiny tvořené pouze jedním z rodičů a dítětem či dětmi, existovaly v průběhu dějin vždy. Původně vznikaly především přirozeně v důsledku vysoké úmrtnosti, která postihla jednoho z rodičů, nicméně výjimečně nebyly ani nemanželské děti svobodných matek, které byly v porovnání s dětmi narozenými v manželství značně znevýhodněné a zpravidla od počátku nechtěné. Ani situace matek samoživitelek nebyla jednoduchá, ba právě naopak, musely často čelit chudobě a sociální stigmatizaci, byť jak vyplývá z níže uvedeného, v tomto směru není užití minulého času úplně na místě.¹⁷

Zatímco až do poloviny 20. století počet neúplných rodin v důsledku zlepšení zdravotní péče a snížení celkové úmrtnosti klesal, v posledních desetiletích se setkáváme s opačným trendem. Jedná se o důsledek změn rodinného chování, který můžeme pozorovat napříč zeměmi, byť s určitými rozdíly plynoucími z odlišných kulturních a náboženských tradic. Hovoříme o tzv. druhé demografické tranzici, která ve světě započala v 60. letech minulého století, v České republice po roce 1989, a která úzce souvisí s liberalizací společnosti.¹⁸

Můžeme tak pozorovat odklad rodičovství na pozdější dobu, pokles porodnosti, rozšíření celoživotní dobrovolné bezdětnosti, celkové rozvolnění vztahů a s tím související nárůst mimomanželské plodnosti i rozvodovosti, přičemž zvláště dva poslední parametry mají významný vliv na četnost vzniku neúplných rodin.¹⁹ Vedle toho ve společnosti pozorujeme v důsledku uvedených faktorů také například rodiny rekonstituované založené na tzv. nevlastním rodičovství, nebo rodiny homoparentální, v nichž figurují rodiče téhož pohlaví.

Poměr počtu domácností tvořených neúplnými rodinami se nejvýrazněji proměnil v období od roku 1991 do roku 2001, kdy došlo k historicky nejvyššímu nárůstu počtu neúplných rodin. Následně se situace v zásadě stabilizovala, nicméně i tak bylo v České republice dle dat ČSÚ v roce 2021 více než 508 tisíc neúplných rodin, tvořily tak necelou pětinu všech rodinných²⁰ domácností.²¹

¹⁷ ŠŤASTNÁ, Anna. *Neúplné rodiny v České republice a ve vybraných evropských zemích*. Online. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2009. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_296.pdf. [cit. 2024-03-24], s. 12.

¹⁸ PALONCÝOVÁ, Jana; BARVÍKOVÁ, Jana; HÖHNE, Sylva a KUCHAROVÁ, Věra. *Neúplné rodiny*. Online. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2019. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_469.pdf. [cit. 2024-02-02], s. 15.

¹⁹ Tamtéž, s. 11–12.

²⁰ Hospodařící domácnosti jsou dle ČSÚ tvořené osobami, které společně hospodaří, to znamená, že společně hradí výdaje na domácnost, tedy náklady na stravu, bydlení apod. Za rodinné domácnosti považuje ČSÚ takové, kde je přítomno závislé dítě.

Obecně rozlišujeme trojí způsob vzniku neúplných rodin, a to (1) úmrtím jednoho z rodičů, (2) rozvodem či rozchodem rodičů v závislosti na tom, zda byli manželé či nikoliv, a (3) posledním případem je situace, kdy úplná rodina vůbec nevznikne, neboť je otec neznámý apod. Zatímco v minulosti převažovala první z uvedených variant, jak bylo nastíněno výše, v současné době se z hlediska demografického vývoje setkáváme se dvěma významnými fenomény, a totiž s mimomanželskou plodností a zároveň vysokou rozvodovostí. Vývoj těchto jevů je do určité míry odlišný. Zatímco výrazný vzestup mimomanželské plodnosti pozorujeme až po roce 1989, míra rozvodovosti stoupala postupně již v předchozích desetiletích.²²

Významný nárůst počtu dětí narozených neprovdaným ženám patří spolu s celkovým poklesem porodnosti a odkládáním plození dětí do vyššího věku ženy k nejvýraznějším znakům reprodukčního chování obyvatelstva po roce 1989. Jak je dobře patrné z dostupných dat, až do roku 1990 byla mimomanželská plodnost na velmi nízké úrovni a devadesát procent dětí se rodilo manželským párům. Vyšší podíl nemanželských dětí se objevoval u žen mladších devatenácti let a také žen se základním vzděláním a vyšším počtem dětí.²³

Od roku 1990 míra mimomanželské plodnosti výrazně stoupla až na současných 49 % dětí narozených mimo manželství,²⁴ s čímž ale souvisí také větší množství mimomanželských, tzv. kohabitujících, párů, kdy se nejedná o samoživitele. Nemanželská plodnost se v současnosti nevztahuje pouze na velmi mladé matky, ale obecně se stále jedná o ženy nižšího věku, výrazným diferencujícím znakem je i nadále dosažené vzdělání, kdy většina žen se základním vzděláním rodí děti již mimo manželství, kdežto u vysokoškolaček se s tímto jevem setkáváme ve výrazně nižším měřítku.²⁵

Velmi častým způsobem vzniku neúplné rodiny a s tím souvisejícího zániku rodiny úplně je rozvod či rozchod rodičů. Zatímco z hlediska rozvodovosti dostupná data chybí, rozvodovost je zmapovaná poměrně detailně, přičemž její míra je v České republice obdobně jako v jiných evropských zemích poměrně vysoká, byť v posledních letech dochází k mírnému poklesu. Podle

²¹ ČSÚ. *Typ hospodařící domácnosti*. Online. Sčítání lidu 2021, 2023. Dostupné z: <https://scitani.gov.cz/typ-hospodarici-domacnosti#skupina-294301>. [cit. 2024-02-18].

²² ŠTASTNÁ, Anna. *Neúplné rodiny v České republice a ve vybraných evropských zemích*. Online. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2009. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_296.pdf. [cit. 2024-03-24].

²³ HAMPLOVÁ, Dana; CHALOUPKOVÁ, Jana; SOUKUPOVÁ, Eva; SUNEGA, Petr a ZEMAN, Kryštof. *Děti na psi knížku? Mimomanželská plodnost v ČR*. Online. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. Dostupné z: https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/hamplova_ed._-deti_na_psi_knizku.pdf. [cit. 2024-05-24].

²⁴ PALONCYOVÁ, Jana; BARVÍKOVÁ, Jana; HÖHNE, Sylva a KUCHAROVÁ, Věra. *Neúplné rodiny*. Online. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2019. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_469.pdf. [cit. 2024-02-02].

²⁵ HAMPLOVÁ, Dana; CHALOUPKOVÁ, Jana; SOUKUPOVÁ, Eva; SUNEGA, Petr a ZEMAN, Kryštof. *Děti na psi knížku? Mimomanželská plodnost v ČR*. Online. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. Dostupné z: https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/hamplova_ed._-deti_na_psi_knizku.pdf. [cit. 2024-05-24].

údajů Ministerstva spravedlnosti v ČR skončilo v roce 2022 rozvodem 19,8 tisíc manželství. Jednalo se tak o nejnižší číslo od roku 1969. Z hlediska celkového trendu je nejlépe vypovídající tzv. úhrnná rozvodovost, k jejímuž poklesu také dochází, v roce 2013 dosahovala 47,8 %, naproti tomu v roce 2022 se jednalo pouze o 37,7 %.²⁶

Manželství může být dle § 755 odst. 1 OZ rozvedeno, pokud je soužití manželů hluboce, trvale a nenapravitelně rozvráceno a jeho obnovení nelze očekávat. V roce 2016 bylo více než čtyřicet procent rozvodů²⁷ zahájeno společným návrhem manželů, jednalo se tak o tzv. nesporný rozvod upravený v § 757 OZ. Pokud manželství ke dni zahájení řízení o rozvod trvá alespoň jeden rok, manželé spolu alespoň šest měsíců nežijí a dohodli se na úpravě podílů nezletilého dítěte, které není plně svéprávné, a soud jejich dohodu schválil, a dohodli se také na úpravě svých majetkových poměrů, svého bydlení a popřípadě výživného po rozvodu, soud manželství rozvede, aniž by na rozdíl od rozvodu sporného zjišťoval příčinu rozvratu manželství.

V souvislosti se zjednodušením rozvodu manželství připravuje Ministerstvo spravedlnosti ČR návrh novely OZ směřující k zjednodušení rozvodového řízení a podpoře konsenzuálního řešení rodičovských konfliktů. Obsahem připravované novely je sloučení řízení o rozvod manželství s řízením o úpravě poměrů nezletilého dítěte po rozvodu. Zastoupení dítěte v řízení o úpravě jeho poměrů kolizním opatrovníkem by nadále nemělo být obligatorní. Nadto má být stanoven nižší soudní poplatek motivující k smírnému a rychlému řešení rozvodu manželství. Tyto kroky mají vést k tomu, že bude řízení méně formální a konfliktní než doposud.²⁸

Rozvod rodičů může velmi zásadně ovlivnit nezletilé děti manželů, které nejsou dosud plně svéprávné, čemuž se věnují primárně mimoprávní disciplíny. V roce 2022 zažilo rozvod rodičů více než 18 tisíc nezletilých dětí, které byly přítomny v 57,8 % případů z celkového počtu rozvodů.²⁹

Výkon rodičovské odpovědnosti po rozvodu rodičů je upraven v § 906 až 908 OZ. Dítě může být dle § 907 OZ svěřeno do péče jednoho z rodičů, střídavé péče nebo péče společné. Zásadní při tom je, aby rozhodnutí odpovídalo nejlepšímu zájmu dítěte a současně by měl soud dbát na právo dítěte na péči obou rodičů a styk s nimi. Součástí rozhodování o úpravě poměrů nezletilého dítěte je také řešení otázky výživného, čemuž se budeme věnovat v druhé kapitole.

²⁶ ČSÚ. *Rozvodovost*. Online. Český statistický úřad, 2022. Dostupné z: <https://1url.cz/guPNU>. [cit. 2024-05-24].

²⁷ Tamtéž.

²⁸ *Novela OZ týkající se nesporných rozvodů míří do připomínkového řízení*. Online. Advokátní deník, 8. 9. 2023. Dostupné z: <https://advokatnidenik.cz/2023/09/08/novela-oz-tykajici-se-nespornych-rozvodu-miri-do-pripominkoveho-rizeni/>. [cit. 2024-05-24].

²⁹ ČSÚ. *Rozvodovost*. Online. Český statistický úřad, 2022. Dostupné z: <https://1url.cz/guPNU>. [cit. 2024-05-24].

1.1. Samoživitelství jako genderová zkušenost

V právním řádu České republiky se na mnoha místech setkáváme se zákazem diskriminace³⁰ na základě pohlaví, ať už se jedná o čl. 3 odst. 1 LZPS nebo řadu mezinárodních dokumentů.³¹ Ve skutečnosti je však v mnoha případech výstižnější a přiléhavější termín gender, který v sobě na rozdíl od pohlaví zahrnuje kromě biologických znaků také sociální dimenzi. Až v rámci společnosti se totiž vytvořily určité představy o úkolech mužů či žen, které sice možná původně vycházely z biologických předpokladů, nicméně časem se z nich stala spíše společenská očekávání, která můžeme označovat jako genderové role či stereotypy.³²

Zatímco rozlišování pouze na základě biologických znaků není zpravidla vnímáno negativně, a naopak je právem tolerováno, kdy je například v pracovním právu poskytována zvláštní ochrana těhotným či kojícím zaměstnankyním, za diskriminační se považuje znevýhodnění ženy či muže na základě toho, co od nich společnost typicky očekává, tedy na základě genderu.³³

V české společnosti je stále hluboce zakořeněné tradiční rozdělení rolí předpokládající, že muž má na starosti primárně finanční zajištění a žena péči o domácnost a děti, byť i v tomto směru došlo a neustále dochází k vývoji a více než polovina české veřejnosti vyjadřuje s takovým rozdělením úkolů nesouhlas.³⁴ V neúplných rodinách se tyto léta pěstované genderové nerovnosti odhalují, když se odkrývá sociální status mužů i žen v roli samoživitelů či samoživitelek, který je silně ovlivněn genderovým řádem ve společnosti.³⁵

Tyto rozdíly se projeví už po samotném rozchodu či rozvodu, který má v životě mužů a žen odlišné dopady. U žen dochází k negativním důsledkům v oblasti ekonomické, kdy se ve větším měřítku potýkají s poklesem jejich životní úrovně, případně ztrátou vlastního bydlení. Je to dáno

³⁰ Definici diskriminace, přímé i nepřímé, nalezneme v zákoně č. č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon). Zjednodušeně řečeno přímou diskriminací rozumíme jednání, kdy se s jednou osobou v téže situaci zachází méně příznivě než s osobou jinou, a to z důvodu rasy, etnického původu, národnosti apod. O nepřímé diskriminaci hovoříme, pokud k tomu dochází na základě zdánlivě neutrálního ustanovení, aniž by bylo odůvodněno legitimním cílem a prostředky k jeho dosažení byly přiměřené a nezbytné.

³¹ Na tomto místě lze příkladem jmenovat Úmluvu o odstranění všech forem diskriminace žen, Evropskou úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod nebo Listinu základních práv EU, Smlouvu o fungování Evropské unie.

³² KOLDINSKÁ, Kristina. *Gender a sociální právo: rovnost mezi muži a ženami v sociálněprávních souvislostech*. Beckova edice právní instituty. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 23–24.

³³ Tamtéž, s. 23–24.

³⁴ STEM. *Rozdělení rolí v české rodině*. Online. STEM – Ústav empirických výzkumů, 2. 7. 2015. Dostupné z: https://www.stem.cz/wp-content/uploads/2015/12/3065_1821.pdf. [cit. 2024-01-07].

³⁵ FUČÍK, Petr. *Genderové aspekty rozvodovosti. Co může studium rozvodu nabídnout teoreticky zaměřené sociologii rodiny?* Online. Sociologický časopis, 2016. Dostupné z: <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2016/04/04.pdf>. [cit. 2024-05-25], s. 557–580.

mimo jiné tím, že v manželství dochází zpravidla ke sdílení příjmů, tudíž mají ženy možnost podílet se na vyšších příjmech, kterých muži zpravidla dosahují.³⁶

Nadto ve většině případů jsou nezletilé děti svěřovány stále nejčastěji do péče matek. V případě dětí v nejmladším věku do tří let tomu tak bylo v roce 2018 v České republice dokonce v 93 % případů,³⁷ tudíž matky musí následně skloubit jak zajištění péče o dítě, tak mnohdy finanční zabezpečení domácnosti, přičemž ekonomické nároky těchto rodin jsou vyšší než těch bez dětí. Samoživitelství je tak v zásadě genderovou zkušeností, která ve významně větším rozsahu dopadá na ženy než na muže.³⁸

Neznamená to však, že bychom v souvislosti s neúplnými rodinami měli situaci mužů zcela ignorovat. V případě svěření dítěte do péče matky musí bojovat s odloučením od dětí a tím pádem menším podílem na péči a výchově. Navíc i v neúplné rodině mohou být a v řadě případů jsou oněmi pečujícími rodiči muži, nicméně i tak je jejich pozice v porovnání s ženami v téže pozici částečně odlišná, a to mimo jiné proto, že nečelí na trhu práce stejným bariérám jako ženy.³⁹

1.2. Samoživitelky na trhu práce

Rovné zacházení a zákaz diskriminace představuje jednu ze základních zásad pracovněprávních vztahů upravenou v § 1a písm. e) zákona č. 262/2006 Sb., zákoníku práce (dále jen „ZP“). Úpravu rovného zacházení dále nalezneme v § 16 odst. 1 ZP, dle něžž platí, že: „Zaměstnavatelé jsou povinni zajišťovat rovné zacházení se všemi zaměstnanci, pokud jde o jejich pracovní podmínky, odměňování za práci a o poskytování jiných peněžitých plnění a plnění peněžité hodnoty, o odbornou přípravu a o příležitost dosáhnout funkčního nebo jiného postupu v zaměstnání.“ Dále z § 17 ZP vyplývá, že právní prostředky ochrany před diskriminací jsou upraveny v zákoně č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (dále jen „antidiskriminační zákon“).⁴⁰

³⁶ BRÖCKEL, Miriam a ANDREß Hans-Jürgen. *The Economic Consequences of Divorce in Germany: What Has Changed since the Turn of the Millennium?* Online. Comparative Population Studies, 2015, roč. 40, č. 3. Dostupné z: <https://doi.org/10.12765/CPoS-2015-04>. [cit. 2024-05-29].

³⁷ HÖHNE, Sylva a PALONCYOVÁ, Jana. *Péče a výživa dětí po rozchodu rodičů podle výsledků opatrovnických řízení.* Online. Demografie, 2021. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/143550791/13005321q1_3-21.pdf/1b601bb1-def9-4b3a-8e54-8caf54c6526d?version=1.1. [cit. 2024-05-21], s. 3–21.

³⁸ HASMANOVÁ MARVÁNKOVÁ, Jaroslava. *Matky samoživitelky a jejich situace v České republice: „Sandwichová generace“ – kombinování práce a péče o závislé členy rodiny (dětí a seniory).* Online. In: Gender Studies, 2011. Dostupné z: https://genderstudies.cz/download/samozivitelky_sendwichova.pdf. [cit. 2024-03-19].

³⁹ DUDOVÁ, Radka a HASTRMANOVÁ Šárka. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti.* Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007, s. 11.

⁴⁰ Dle § 10 odst. 1 antidiskriminačního zákona platí, že: „Dojde-li k porušení práv a povinností vyplývajících z práva na rovné zacházení nebo k diskriminaci, má ten, kdo byl tímto jednáním dotčen, právo se u soudu zejména domáhat, aby bylo upuštěno od diskriminace, aby byly odstraněny následky diskriminačního zásahu a aby mu bylo

Nadto je v § 110 odst. 1 ZP stanoveno, že „*Za stejnou práci nebo za práci stejné hodnoty přísluší všem zaměstnancům u zaměstnavatele stejná mzda, plat nebo odměna z dohody.*“ Kritéria pro posouzení toho, co považujeme za stejnou práci nebo práci stejné hodnoty jsou blíže specifikována v § 110 odst. 2 až 5 ZP, přičemž dle rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 20. 12. 2016 sp. zn. 21 Cdo 436/2016 musí být naplněna všechna tato kritéria současně. Jestliže by nepanovala shoda byť jen v jednom z nich, nejedná se o stejnou či srovnatelnou práci dle § 110 odst. 1 ZP.⁴¹

Ačkoliv se může zdát, že zvláště evropská společnost dospěla do fáze, kdy je výše uvedené téměř samozřejmostí, není tomu tak. S diskriminací na základě genderu se ženy velmi často setkávají na trhu práce, kdy hovoříme o tzv. ekonomické diskriminaci žen, k níž dle Brožové dochází v situaci, kdy byť jsou schopnosti, dosažené vzdělání, pracovní zkušenosti i produktivita mužů i žen v zásadě ekvivalentní, dostávají odlišnou odměnu za práci a jsou jim v na trhu práce nabízeny či poskytovány odlišné podmínky či příležitosti.⁴² Přístup žen k ekonomickým zdrojům, tedy možnost zajistit si kvalitní vzdělání i profesní uplatnění, přitom představuje základní aspekt pro to, aby se mohly v životě svobodně rozhodovat a naplňovat své plány.⁴³

Konkrétně musí ženy na trhu práce čelit čtyřem typům diskriminace. Jde o (1) mzdovou diskriminaci, kdy jsou ženy znevýhodňovány v oblasti mzdové a platové, (2) zaměstnaneckou diskriminaci, ke které dochází, pokud zaměstnavatel upřednostňuje zaměstnávání mužů, (3) profesní diskriminaci žen vytláčovaných z určitých profesí společensky předpojatě považovaných za „mužské“ a (4) diskriminaci v přístupu k lidskému kapitálu, kdy mají ženy horší přístup ke vzdělání a jiným formám pracovní přípravy zvyšujícím jejich produktivitu a možnosti uplatnění na trhu práce.⁴⁴

Jedná se o problém dlouhodobý a stále vysoce aktuální. Míra zaměstnanosti žen je dlouhodobě nižší než mužů. Alarmující jsou zejména rozdíly v jejich odměňování. Z dat EU vyplývá, že ženy dosahovaly v roce 2022 o 12,7 % nižšího hrubého hodinového výdělku než

dáno přiměřené zadostiučinění.“ Pokud by tím došlo k snížení dobré pověsti, důstojnosti neb vážnosti osoby ve značné míře, má dle § 10 odst. 2 antidiskriminačního zákona právo na náhradu nemajetkové újmy v penězích.

⁴¹ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. 12. 2016 sp. zn. 21 Cdo 436/2016.

⁴² BROŽOVÁ, Dagmar. *Diskriminace žen v ekonomické teorii – Vybrané problémy.* Online. Politická ekonomie, 2006. Dostupné z: <https://polek.vse.cz/pdfs/pol/2006/05/04.pdf>. [cit. 2024-03-03], s. 646–660.

⁴³ CELORIO, Rosa. *Women and International Human Rights in Modern Times.* Edward Elgar Publishing Limited, 2022, s. 217.

⁴⁴ BROŽOVÁ, Dagmar. *Diskriminace žen v ekonomické teorii – Vybrané problémy.* Online. Politická ekonomie, 2006. Dostupné z: <https://polek.vse.cz/pdfs/pol/2006/05/04.pdf>. [cit. 2024-03-03], s. 646–660.

muži. V České republice činil tento rozdíl dokonce 17,9 %, čímž se řadí na třetí nejhorší příčku v celé EU.⁴⁵

Těmito problémy se EU dlouhodobě zabývá. Genderová rovnost představuje základní hodnotu EU, základní právo a je hlavní zásadou evropského pilíře sociálních práv. V této souvislosti byla vypracována Strategie pro rovnost žen a mužů na období 2020–2025, mezi jejíž cíle mimo jiné patří odstranění genderových rozdílů na trhu práce včetně řešení rozdílů v odměňování či nerovného rozdělení péče.⁴⁶ V souvislosti s nerovným odměňováním a rozdíly v příjmech mužů a žen byla přijata řada nařízení a směrnic, z poslední doby lze jmenovat Směrnicí Evropského parlamentu a Rady (EU) 2023/970 ze dne 10. května 2023, kterou se posiluje uplatňování zásady stejné odměny mužů a žen za stejnou práci nebo práci stejné hodnoty prostřednictvím transparentnosti odměňování a mechanismů prosazování.

V případě samoživitelek jsou všechny uvedené nesnáze, s nimiž se ženy v souvislosti s uplatněním na trhu práce potýkají obzvláště znatelné, když v rodině chybí druhý rodič, který by se podílel jednak na zajišťování příjmů a také na tzv. neplacených pracích⁴⁷ zahrnujících péči o domácnost či péči o děti, byť jak vyplývá z dat, i v případě úplných rodin leží převážná část neplacené práce na ženách.⁴⁸

Mohlo by být namítáno, že obdobné platí také pro otce samoživitele, nicméně zásadní rozdíl je v tom, že zřídka stojí v čele neúplných rodin s nejmenšími dětmi, tudíž se jich netýká velmi obtížný návrat do zaměstnání po mateřské a rodičovské dovolené, problémy s umístěním dětí do předškolních zařízení apod.⁴⁹ Nadto nejsou zasaženi společenským stigmatem, kdy zaměstnavatelé mnohdy matky samoživitelky znevýhodňují již před nástupem do zaměstnání, protože automaticky očekávají jejich větší absenci z důvodu péče o nemocné děti apod.⁵⁰ Na tuto skutečnost je pamatováno v § 30 odst. 2 ZP, kdy zaměstnavatel smí

⁴⁵ EVROPSKÁ KOMISE. *Gender pay gap statistics*. Online. Evropská komise, 2024. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Gender_pay_gap_statistics. [cit. 2024-06-01].

⁴⁶ EVROPSKÁ KOMISE. *Sdělení komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů: Unie rovnosti: strategie pro rovnost žen a mužů na období 2020–2025*. Online. Evropská komise, 2020. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0152>. [cit. 2024-04-15].

⁴⁷ Neplacenou prací je myšlena práce v domácnosti spočívající v péči o děti, domácnost apod., tedy práce, za niž nenáleží mzda, plat ani jiná odměna za práci.

⁴⁸ BRENAN, Megan. *Women Still Handle Main Household Tasks in U.S.* Online. GALLUP. Dostupné z: <https://news.gallup.com/poll/283979/women-handle-main-household-tasks.aspx>. [cit. 2024-05-29].

⁴⁹ PALONCYOVÁ, Jana; BARVÍKOVÁ, Jana; HÖHNE, Sylva a KUCHAROVÁ, Věra. *Neúplné rodiny*. Online. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2019. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_469.pdf. [cit. 2024-02-02], s. 121.

⁵⁰ HASMANOVÁ MARVÁNKOVÁ, Jaroslava. *Matky samoživitelky a jejich situace v České republice: „Sandwichová generace“ – kombinování práce a péče o závislé členy rodiny (děti a seniory)*. Online. In: Gender Studies, 2011. Dostupné z: https://genderstudies.cz/download/samozivitelky_sendwichova.pdf. [cit. 2024-03-19].

v souvislosti s jednáním před vznikem pracovního poměru vyžadovat pouze informace, které bezprostředně souvisí s uzavřením pracovní smlouvy.

Samoživitelky, zvláště ty pečující o malé děti, jsou nadto častěji omezeny v možnosti výběru zaměstnání a naplnění svých profesních aspirací, kdy musí hledat takové zaměstnání, díky němuž jednak finančně zabezpečí děti i domácnost, ale zároveň budou schopny pečovat o děti, tudíž jejich osobní preference jsou v tomto směru upozaďovány.⁵¹ Tím se dostávají do bludného kruhu, v němž je obtížné nalézt vhodné řešení a životní rovnováhu.

1.3. Chudoba a sociální vyloučení neúplných rodin

Chudobou tradičně rozumíme stav, kdy nedostatek finančních prostředků dosáhne takového rozměru, že neumožňuje zabezpečování důležitých (základních) potřeb na přiměřené úrovni. Ani vyspělým a evropským zemím se chudoba v dnešní době nevyhýbá, byť se jedná spíše o chudobu relativní, kdy určité osoby jsou schopné uspokojovat své potřeby na výrazně nižší úrovni, než je v dané společnosti běžné. S chudobou absolutní, při níž hrozí v důsledku nedostatku prostředků a nemožnosti zajišťování zcela základních potřeb dané osobě smrt, se v našich podmínkách nepotýkáme.⁵²

Z hlediska práva sociálního zabezpečení chápeme chudobu jako sociální událost, tedy jako právní skutečnost mající negativní dopad na člověka. Chudoba je přitom typickým příkladem tzv. nepřírozených sociálních událostí, které by neměly být běžnou součástí života, nicméně bohužel je není možné zcela vymýtit.⁵³

V posledních dvaceti letech se zvláště v evropských zemích věnuje větší pozornost spíše konceptu sociální exkluze neboli sociálního vyloučení než chudoby. Byť se tyto dva koncepty mohou vzájemně prolínat, sociální exkluze, jakožto pojem širší, lépe reflektuje měnící se a provázané aspekty sociální nerovnosti, s nimiž se v současné společnosti setkáváme.⁵⁴ Zahrnuje tak vedle ekonomické dimenze také vyloučení z trhu práce, bydlení, zdravotní péče či účasti na občanském či politickém životě.⁵⁵

Sociální vyloučení je definováno v § 3 písm. f) zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách (dále jen „zákon o sociálních službách“), dle nějž se sociálním vyloučením rozumí

⁵¹ Tamtéž.

⁵² MERTL, Jan. *Sociální politika*. 7., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2023, s. 57.

⁵³ HŮRKA, Petr; KOMENDOVÁ, Jana; STRÁNSKÝ, Jaroslav; SMEJKAL, Michal; HALÍŘ, Jakub et al. *Právo sociálního zabezpečení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2023, s. 57.

⁵⁴ ŠUBRT, Jiří et al. *Soudobá sociologie IV (Aktuální a každodenní)*. Praha: Karolínium, 2010, s. 118–119.

⁵⁵ MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Strategie sociálního začleňování 2021–2030*. Online. Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2023. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/Strategie+soci%C3%A1ln%C3%ADho+za%C4%8Dle%C5%88ov%C3%A1n%C3%AD+2021-2030_aktualizace+2023.pdf/fec71d0b-c783-53e1-4b37-b73c7d591ec0. [cit. 2024-04-09].

„vyčlenění osoby mimo běžný život společnosti a nemožnost se do něj zapojit v důsledku nepříznivé sociální situace.“ V témže zákoně v § 3 písm. e) je charakterizováno také sociální začleňování, jakožto „proces, který zajišťuje, že osoby sociálně vyloučené nebo sociálním vyloučením ohrožené dosáhnou příležitostí a možností, které jim napomáhají plně se zapojit do ekonomického, sociálního i kulturního života společnosti a žít způsobem, který je ve společnosti považován za běžný.“

Bylo by chybou domnívat se, že v závěru dochází pouze k záměně pojmů, když odlišný je také předmět zájmu, kdy se v případě zkoumání sociální exkluze, jejích příčin a důsledků, nevěnuje tolik pozornosti distribuci bohatství v rámci společnosti, ale spíše vyčleňování určitých osob či skupin osob a s tím souvisejícího narušování sociální soudržnosti.⁵⁶ Provázanost mezi chudobou a sociálním vyloučením je však patrná, když chudoba může být jednou z příčin a zároveň důsledků sociálního vyloučení.

Chudobou nebo sociálním vyloučením⁵⁷ bylo v roce 2022 v EU ohroženo celkem 21,6 % obyvatel. Česká republika v tomto směru patří k těm nejprivilegovanějším zemím, nicméně i tak bylo v témže roce ohroženo chudobou nebo sociálním ohrožením 12 % české populace, tedy 1 232 tisíc osob.⁵⁸

Pro stanovení podílu ohrožených osob jsou stanoveny tři základní ukazatele, přičemž osoba, rodina či jiná skupina osob je ohrožena chudobou či sociálním vyloučením ve chvíli, kdy je postižena nejméně jedním z nich, jedná se o tzv. souhrnný indikátor rizika chudoby nebo sociálního vyloučení. Těmi třemi základními ukazateli jsou (1) příjmová chudoba, k níž dochází, pokud musí vyjít s příjmy nižšími, než je 60 % celosvětového mediánu, (2) závažná materiální a sociální deprivace, kdy si sledované osoby nemohou dovolit určité položky, které většina lidí považuje takřka za základní a (3) velmi nízká intenzitu práce.⁵⁹

Neúplných rodin se oba uvedené koncepty hluboce dotýkají, byť je třeba zdůraznit, že se nejedná o homogenní skupinu. Z dat ČSÚ zaměřených na tzv. příjmovou chudobu nicméně

⁵⁶ MAREŠ, Petr. *Faktory sociálního vyloučení*. Online. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2006. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_193.pdf. [cit. 2024-02-15].

⁵⁷ Osoby jsou zahrnovány pouze jednou, přestože se nachází ve více než jedné ze situací dle definovaných ukazatelů.

⁵⁸ MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Strategie sociálního začleňování 2021–2030*. Online. Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2023. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/Strategie+soci%C3%A1ln%C3%ADho+za%C4%8Dle%C5%88ov%C3%A1n%C3%AD+2021-2030_aktualizace+2023.pdf/fec71d0b-c783-53e1-4b37-b73c7d591ec0. [cit. 2024-04-09].

⁵⁹ EVROPSKÁ KOMISE. *Living conditions in Europe – poverty and social exclusion*. Online. Evropská komise, 2024. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Living_conditions_in_Europe_-_poverty_and_social_exclusion&oldid=637263#Poverty_and_social_exclusion. [cit. 2024-02-15].

vyplývalo, že se v roce 2022 přibližně 30,8 % osob z neúplných rodin, zatímco v případě osob z úplných rodin se jednalo o pouhých 8,2 %. Rozdíl je tak v České republice markantní.⁶⁰

Chudobou a sociálním vyloučením jsou obecně více ohroženy ženy než muži, přičemž samoživitelství je jednou z příčin tohoto jevu. V souvislosti s převahou chudoby mezi ženami hovoříme o tzv. feminizaci chudoby.⁶¹ Jedná se o termín, který se vyvinul v 70. letech minulého století v USA v důsledku narůstajícího počtu neúplných rodin a vyjadřuje vyšší výskyt chudoby u žen než u mužů.⁶²

S tímto fenoménem se setkáváme také v České republice, kdy největší problém vyjít se svými příjmy mají zejména samoživitelky s dětmi a ženy starší 65 let.⁶³ Na základě výše uvedeného lze shrnout, že příčiny feminizace chudoby lze pozorovat jednak uvnitř samotných domácností, kdy ženy obecně vykonávají více neplacených prací a současně na pracovním trhu, kde jsou dlouhodobě diskriminovány, jak bylo popsáno v předchozí podkapitole.

Předcházení chudobě a sociálnímu vyloučení, zabezpečení, případně řešením této situace a jejích důsledků, pokud už k ní dojde, se věnuje v rámci sociálního zabezpečení pilíř označovaný jako sociální pomoc, který zahrnuje systém pomoci v hmotné nouzi a systém sociálních služeb a dávek pro osoby se zdravotním postižením. Jedná se o poslední síť sociální ochrany, která se vyznačuje vysokou mírou individualizace, subsidiaritou a v neposlední řadě také vysokou mírou solidarity bohatých s chudými, případně zdravých s nemocnými.⁶⁴

Boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení je věnována pozornost také na úrovni EU, kdy už v čl. 34 odst. 3 Listiny základních práv EU je uvedeno, že „za účelem boje proti sociálnímu vyloučení a chudobě Unie uznává a respektuje právo na sociální pomoc a pomoc v oblasti bydlení.“ V rámci Evropské unie byla zřízena také Evropská platforma pro boj proti chudobě a sociálnímu vyloučení, v rámci níž dochází k propojení jednotlivých společenských skupin tak, aby se rozvíjel evropský přístup ve všech oblastech vztahujících se k evropskému začleňování, jako je přístup k zaměstnání, sociální ochraně a službám apod. Nadto byl přijat Akční plán EU

⁶⁰ ČSÚ. *Životní podmínky v ČR 2022: Zdraví a kvalita života obyvatel ČR*. Online. Český statistický úřad, 2023. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/23178402/zivotni_podminky_2022.pdf/9ce19c8a-48f8-46cab7d-794736aabb65?version=1.0. [cit. 2024-03-20].

⁶¹ HASMANOVÁ MARVÁNKOVÁ, Jaroslava. *Matky samoživitelky a jejich situace v České republice: „Sandwichová generace“ – kombinování práce a péče o závislé členy rodiny (děti a seniory)*. Online. In: *Gender Studies*, 2011. Dostupné z: https://genderstudies.cz/download/samozivitelky_sendwichova.pdf. [cit. 2024-03-19].

⁶² VEERAN, Vasintha. *Feminization of poverty*. Online. In: *Conference: International Conference of the International Association of the Schools of Social Work*. University of Natal, červenec 2000. Dostupné z: <https://doi.org/10.13140/2.1.3039.2000>. [cit. 2024-05-05].

⁶³ ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Příjmová chudoba ohrožuje necelou desetinu obyvatel*. Online. Český statistický úřad. 2019. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/prijmova-chudoba-ohrozuje-necelou-desetinu-obyvatel>. [cit. 2024-05-05].

⁶⁴ KOLDINSKÁ, Kristina et al. *Právo sociálního zabezpečení*. Academia iuris (C. H. Beck). Praha: C. H. Beck, 2022, s. 148–149.

pro začleňování a integraci na období 2021–2027 zahrnující konkrétní opatření, vymezující financování jednotlivých iniciativ, které mají vést k podpoře sociálního začleňování.⁶⁵

⁶⁵ ŠTEFKO, Martin a kol. *Úvod do sociální politiky pro právníky*. Praha: Právnická fakulta, Univerzita Karlova, 2023, s. 102–103.

2. Vyživovací povinnost a právo na výživné

Ústřední zásadou prostupující celou úpravou rodinného práva je tzv. solidarita, kterou chápeme jako „vzájemnou pomoc mezi příbuznými a dalšími osobami v poměru rodinném či obdobném.“⁶⁶ Do určité míry je tak z důvodu vzájemné podpory omezována autonomie vůle jednotlivců ve prospěch třetích osob, což se projevuje zejména v jejich majetkové sféře, a to konkrétně v otázkách rodinné domácnosti či v problematice výživného. Tato zásada, jak už je v právu běžné, nestojí sama o sobě, nýbrž úzce souvisí se zásadami dalšími. Snad nejvíce k ní přiléhá ochrana slabší strany, s níž se setkáváme nejen v oblasti rodinného práva, ale v právu soukromém obecně.

Často uváděným příkladem slabší strany je v této souvislosti nezletilé dítě, které není plně svéprávné, a tudíž je závislé na jiných osobách, typicky rodičích. Nejsou to však jen nezletilé děti, které mohou stát v pozici slabší strany, může se pochopitelně jednat také o děti zletilé, které nejsou schopny samostatně se živit a které se připravují na budoucí povolání, či o neprovdanou matku v těhotenství či v určitém období po narození dítěte, dokonce i jeden z manželů může být za určitých okolností slabší stranou.⁶⁷

Právě povinnost hradit výživné a jí odpovídající právo na výživné představuje jeden z nejvýraznějších projevů výše popsané solidarity a ochrany slabší strany. Definici termínu výživné v občanském zákoníku nenalezneme. Právní teorie není v jeho chápání jednotná.

Dle Šmída, Vacové a kol. rozlišujeme pojetí výživného v širším slova smyslu, kdy máme na mysli obecný institut rodinného práva, tedy „*souhrn práv a povinností, která plynou z řady ustanovení právních předpisů, přičemž součástí tohoto právního vztahu je jak vyživovací povinnost, kterou má osoba, jež má hradit úhradu osobních potřeb, tak tomu korespondující nárok, to znamená právo na výživné, jež má osoba oprávněná.*“⁶⁸

Úpravu vyživovací povinnosti a práva na výživné lze zařadit mezi tzv. zaopatřovací závazky, pod které spadá také důchod nebo výměnek. Králíčková hovoří v případě výživného o tzv. závazkovém právu rodinném, které existuje vedle rodinného práva statusového.⁶⁹ V užším slova smyslu se výživným myslí plnění na základě výše popsaného právního vztahu mezi osobou povinnou a oprávněnou. V tomto dvojím smyslu je výživné užíváno v OZ, přičemž z jeho znění

⁶⁶ KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka; HRUŠÁKOVÁ, Milana a WESTPHALOVÁ, Lenka. *Rodinné právo*. 3. vyd. Academia iuris (C. H. Beck). Praha: C. H. Beck, 2022, s. 271.

⁶⁷ Tamtéž, s. 271.

⁶⁸ ŠMÍD, Ondřej a VACOVÁ, Radka. *Výživné*. Teoretik. Praha: Leges, 2017, s. 24.

⁶⁹ KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka; HRUŠÁKOVÁ, Milana a WESTPHALOVÁ, Lenka. *Rodinné právo*. 3. vyd. Academia iuris (C. H. Beck). Praha: C. H. Beck, 2022, s. 272.

sice lze dovodit, co měl zákonodárce v daném případě vždy na mysli, nicméně definici pojmu prostor nevěnoval, jak je uvedeno výše.⁷⁰

Obecnými a základními předpoklady pro vznik a trvání vyživovací povinnosti a jí odpovídajícího práva na výživné jsou jednak (1) rodinněprávní poměr⁷¹, přičemž se může jednat o poměr manželský, partnerský či příbuzenský v linii přímé, nadto existuje také poměr rodinněprávnímu velmi podobný, a to vyživovací povinnost otce dítěte k neprovdané matce, a dále (2) neschopnost samostatně se živit, respektive stav odkázanosti na výživu ze strany povinné osoby, což je vyjádřeno v § 911 OZ, který říká, že: „*Výživné lze přiznat, jestliže oprávněný není schopen sám se živit.*“ A v neposlední řadě je nezbytný soulad s dobrými mravy, tedy obecnou zásadou vyjádřenou v § 2 odst. 3⁷² OZ.⁷³

Dokud jsou výše uvedené podmínky splněny, vyživovací povinnost trvá. Není přitom vyloučeno, aby v určité fázi vyživovací povinnost zanikla a následně se po opětovném splnění všech kritérií obnovila, hovoříme o tzv. elasticitě vyživovacího vztahu, která je jeho významným atributem. Typickým příkladem takového znovuobnovení je vyživovací povinnost rodičů vůči zletilému dítěti, které je v určitém období schopné samostatně se živit, tedy již chybí stav odkázanosti, nicméně následně kupříkladu zahájí studium na vysoké škole a soustavně se připravuje na své budoucí povolání, čímž znovu naplní všechny podmínky pro vznik vyživovací povinnosti, a ta proto opět vznikne.⁷⁴

2.1. Formy vyživovací povinnosti

Dle druhu rodinněprávního vztahu rozlišujeme jednotlivé formy vyživovací povinnosti a tomu odpovídajícího práva na výživné, které jsou upraveny buď v OZ nebo v zákoně č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů (dále jen „*zákon o registrovaném partnerství*“).

Jedná se o (1) vyživovací povinnost mezi manželi v § 697 a následující OZ, (2) vyživovací povinnost mezi rozvedenými manželi v § 760 a následující OZ, (3) vyživovací povinnost mezi registrovanými partnery v § 10, 12 zákona o registrovaném partnerství, (4) vyživovací povinnost mezi bývalými registrovanými partnery v § 11, 12 zákona

⁷⁰ ŠMÍD, Ondřej a VACOVÁ, Radka. *Výživné*. Teoretik. Praha: Leges, 2017, s. 24.

⁷¹ Kritérium rodinněprávního poměru je třeba vykládat volněji s ohledem na jednotlivé druhy vyživovací povinnosti, jelikož máme také vyživovací povinnost mezi rozvedenými manžely, právo na výživné a úhradu nákladů spojených s těhotenstvím a porodem neprovdané matky.

⁷² Dle § 2 odst. 3 OZ platí, že: „*Výklad a použití právního předpisu nesmí být v rozporu s dobrými mravy a nesmí vést ke krutosti nebo bezohlednosti urážející obyčejné lidské cítění.*“

⁷³ KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka; HRUŠÁKOVÁ, Milana a WESTPHALOVÁ, Lenka. *Rodinné právo*. 3. vyd. Academia iuris (C. H. Beck). Praha: C. H. Beck, 2022, s. 271.

⁷⁴ ŠMÍD, Ondřej a VACOVÁ, Radka. *Výživné*. Teoretik. Praha: Leges, 2017, s. 36.

o registrovaném partnerství, (5) vzájemnou vyživovací povinnost mezi potomky a předky v § 910 a následující OZ a (6) vyživovací povinnost a povinnost úhrady nákladů spojených s těhotenstvím a porodem neprovdané ženě v § 920 OZ.⁷⁵

Účelem manželství, jakožto trvalého svazku muže a ženy vzniklého způsobem, který stanoví OZ, je vedle založení rodiny a řádné výchovy dětí také vzájemná podpora a pomoc. Vyživovací povinnost manželů je právě jedním z projevů jejich vzájemné pomoci a podpory, přičemž smyslem tohoto institutu je zajištění potřeb obou manželů tak, aby dosahovali shodné hmotné a kulturní úrovně dle § 697 odst. 1 OZ, tedy aby došlo k vyvážení jejich případné majetkové disproporce. Současně se jedná o projev zásady rovnosti mezi mužem a ženou dle § 687 odst. 1 OZ.⁷⁶

Vyživovací povinnost manželů vzniká a zaniká spolu s manželstvím, nezávisle na jejich vůli. Pokud dojde k rozvodu manželství a jeden z manželů není schopen samostatně se živit, přičemž tato neschopnost má svůj původ v manželství nebo s ním souvisí, má vůči němu dle § 760 odst. 1 OZ druhý z manželů vyživovací povinnost, nicméně zpravidla ve výrazně menším rozsahu než po dobu trvání manželství.

Obdobně jako mají vzájemná práva a povinnosti osobní i majetkové povahy manželé, také v případě registrovaných partnerů se setkáváme s obdobnou právní úpravou, a to v zákoně o registrovaném partnerství, která nicméně není totožná, což je v současné době předmětem politických i právních diskusí. Pokud se jedná o úpravu vzájemné vyživovací povinnosti, oba partneri mají v době trvání registrovaného partnerství stejně jako manželé právo na stejnou hmotnou a kulturní úroveň. Současně může vzniknout vyživovací povinnost také po zrušení registrovaného partnerství.

Právo na výživné dále náleží dle § 920 odst. 1 OZ neprovdané matce vůči otci dítěte, kterému vzniká tomu odpovídající vyživovací povinnost trvajícím po dobu dvou let od narození dítěte. Současně jí otec dle uvedeného ustanovení přispěje v přiměřeném rozsahu na úhradu nákladů spojených s těhotenstvím a porodem. V souladu s § 920 odst. 2 OZ může soud na návrh ženy uložit muži, jehož otcovství je pravděpodobné, aby uhradil částku na výživu a příspěvek na úhradu nákladů spojených s těhotenstvím a porodem předem. Stejně tak může soud na návrh těhotné ženy dle § 920 odst. 3 OZ uložit muži, jehož otcovství je pravděpodobné, aby předem poskytl také částku potřebnou k zajištění výživy dítěte, a to po dobu, po kterou by ženě náležela mateřská dovolená.

⁷⁵ KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka; HRUŠÁKOVÁ, Milana a WESTPHALOVÁ, Lenka. *Rodinné právo*. 3. vyd. Academia iuris (C. H. Beck). Praha: C. H. Beck, 2022, s. 270.

⁷⁶ ŠMÍD, Ondřej a VACOVÁ, Radka. *Výživné*. Teoretik. Praha: Leges, 2017, s. 89.

S těhotenstvím a porodem se pojí pochopitelně řada nákladů a může dojít k poklesu životní úrovně matky, která velmi často nemůže s ohledem na svůj zdravotní stav a následnou péči o dítě získávat vlastní prostředky prací. Účelem výživného neprovdané matky není zajistit jí stejnou životní úroveň, jaké dosahuje otec dítěte. V této oblasti je tedy v méně výhodné pozici v porovnání s provdanou ženou, která má, jak je uvedeno výše, právo na stejnou hmotnou a kulturní úroveň. Výše výživného neprovdané matky se stanovuje tak, aby odpovídala jejím potřebám a možnostem otce dítěte, přičemž se zohledňují také vlastní příjmy matky.

Předpokladem vzniku nároku na výživné neprovdané matky však není její úplná odkázanost na otce dítěte, ani zhoršení její socioekonomické situace. Právo na výživné má i v situaci, kdy ke snížení její životní úrovně v souvislosti s těhotenstvím a porodem vůbec nedojde.⁷⁷ Nadto má neprovdaná matka vůči otci dítěte také právo na příspěvek na úhradu nákladů spojených s těhotenstvím a porodem, jak bylo uvedeno výše. Jedná se především o těhotenské oblečení, náklady spojené se zdravím matky, ať už se jedná o speciální výživové doplňky, dojížděním k lékaři, případně výdaje přímo za lékařskou péči apod.⁷⁸

2.2. Vyživovací povinnost rodičů k dětem

Z hlediska náhradního výživného je zásadní vyživovací povinnost předků vůči potomkům, proto se jí budeme věnovat podrobněji. Předně je třeba říci, že se v českém právním řádu setkáváme s vyživovací povinností pouze v rámci tzv. linie přímé, nikoliv pobočné. Takto vymezený okruh osob, které vůči sobě mají vyživovací povinnost, je spíše výjimkou, v řadě jiných evropských právních řádů nalezneme také vzájemnou vyživovací povinnost osob v pobočné linii. V praxi přitom mohou nastat situace, kdy by byla tato úprava vhodná, kupříkladu ve chvíli, kdy zletilý sourozenec dosahuje velmi vysoké životní úrovně, zatímco nezletilý se nachází ve finanční nouzi.⁷⁹

Mezi příbuznými v linii přímé se uplatňuje tzv. pravidlo přednosti, kdy vyživovací povinnost vzdálenějších příbuzných nastupuje až tehdy, nejsou-li bližší příbuzní schopni svou vyživovací povinnost plnit. S tím souvisí i rozdílný rozsah vyživovací povinnosti. Zatímco rodiče mají povinnost zajistit dětem, které mají právo na výživné, stejnou životní úroveň, v případě vzdálenějších příbuzných se již toto pravidlo neuplatní a výše výživného se bude odvíjet v souladu s obecnou úpravou v § 913 odst. 1 OZ od odůvodněných potřeb oprávněné

⁷⁷ ŠMÍD, Ondřej a VACOVÁ, Radka. *Výživné*. Teoretik. Praha: Leges, 2017, s. 89.

⁷⁸ Tamtéž, s. 89.

⁷⁹ NOVÁ, Hana. § 910 [Pravidla vyživovací povinnosti mezi příbuznými]. In: PETROV, Jan; VÝTISK, Michal; BERAN, Vladimír et al. *Občanský zákoník: komentář*. 2. vyd. Beckova edice komentované zákony. Praha: C. H. Beck, 2019, marg. č. 1.

osoby a majetkových poměrů osoby povinné.⁸⁰ Stejně tak potomci mají povinnost zajistit předkům dle § 915 odst. 2 OZ „pouze“ slušnou výživu, která odpovídá průměrnému životnímu standardu.⁸¹

Vyživovací povinnost vůči dítěti vzniká jeho narozením. K jejímu zániku nedochází spolu s dosažením zletilosti či nabytím svéprávnosti, přesná doba, po kterou mají rodiče vůči dítěti vyživovací povinnost, stanovena není. Dle § 911 OZ platí, že: „*Výživné lze přiznat, jestliže oprávněný není schopen sám se živit.*“ V praxi je tak mnohdy komplikované stanovit, kdy tato chvíle nastává, když se neváže ani na dosažení určitého věku či stupně vzdělání.

Této otázce se opakovaně věnoval Ústavní soud ČR. V nálezu ze dne 21. 4. 2011 sp. zn. II. ÚS 3113/10⁸² definoval, co znamená schopnost samostatně se živit, a shrnul, že: „*Schopnost samostatně se živit znamená, že dítě je schopno samostatně uspokojovat všechny své potřeby, a to jak hmotné, kulturní a další, včetně bytové. Jinými slovy to znamená, že dítě má určitý trvalý příjem finančních prostředků, z něhož své potřeby hradí.*“⁸³

Dalším příkladem je náleží Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 2121/14 ze dne 30. 9. 2014, v němž Ústavní soud dospěl k závěru, že byť zletilost nemá vliv na existenci vyživovací povinnosti, v obdobných případech, kdy syn stěžovatele dosáhl dvaceti tří let věku, je již na místě pečlivě hodnotit, zda vyživovací povinnost skutečně stále trvá a jaká je její výše. Jinými slovy, zatímco nezletilé dítě, a to zvláště mladší patnácti let, je plně odkázáno na rodiče, u zletilého dítěte lze již očekávat, že bude schopno postarat se o sebe samo a vyživovací povinnost by měla být odůvodněna konkrétními okolnostmi, jako je kupříkladu studium, které by však mělo mít charakter přípravy na budoucí povolání a současně by měl být zřejmý zájem zletilého dítěte o studium, který lze dovodit například z jeho prospěchu, počtu absencí apod. Nadto z hlediska výše výživného je nutné dostatečně posoudit, jaká je časová náročnost studia, tedy zda je možné, aby vedle něj zletilé dítě alespoň částečně pracovalo.⁸⁴

Základní kritérium pro určení výše výživného dítěte je stanoveno v § 915 odst. 1 OZ, z něž plyne, že: „*Životní úroveň dítěte má být zásadně shodná s životní úrovní rodičů. Toto hledisko předchází hledisku odůvodněných potřeb dítěte.*“

Soud, který rozhoduje o určení výše výživného, by se tak měl skutečně komplexně zabývat životní úrovní povinných rodičů, kterou však bývá v praxi mnohdy problematické určit. K jejímu stanovení zcela jistě nepostačuje pouhé zjištění výše pravidelného měsíčního příjmu,

⁸⁰ Tamtéž, marg. č. 1.

⁸¹ ZUKLÍNOVÁ, Michaela; ELISCHER, David; NOVÁ, Hana; FRINTOVÁ, Dita; FRINTA, Ondřej et al. *Občanský zákoník: Komentář, Svazek II (§ 655-975)*. [Systém ASPI]. Wolters Kluwer. ASPI_ID KO89_b2012CZ.

⁸² Byť bylo postupováno dle předchozí právní úpravy, tedy dle zákona o rodině, závěr lze použít i v současnosti.

⁸³ Nález Ústavního soudu ze dne 21. 4. 2011, sp. zn. II. ÚS 3113/10.

⁸⁴ Nález Ústavního soudu ze dne 30. 9. 2014, sp. zn. II. ÚS 2121/14.

ale je třeba se zabývat také celkovými majetkovými poměry dané osoby. Nadto nezřídka dochází ze strany povinných rodičů k zatajování výše skutečných příjmů. Této problematice se opakovaně věnoval také Ústavní soud ČR, a to například v nálezu ze dne 1. 2. 2008 sp. zn. II. ÚS 1619/07, z nějž plyne, že „k nezletilým dětem mají vyživovací povinnost oba rodiče, u nichž se musí náležitým způsobem zjistit a posoudit nejen jejich výdělkové poměry (event. jiné příjmy), ale rovněž skutečně dosahovaná životní úroveň, na níž se mají děti právo podílet.“⁸⁵

Taktéž v nálezu ze dne 12. 9. 2016 sp. zn. I. ÚS 1356/16, vyjádřil Ústavní soud ČR názor, že životní úroveň povinného rodiče má být zjišťována komplexně. Navíc je třeba se zabývat také výší potenciálního příjmu povinného rodiče, tedy příjmu, které by s ohledem na své vzdělání, pracovní zkušenosti, schopnosti a dovednosti mohl a měl dosahovat.⁸⁶

Určitou pomůckou při určování výše výživného jsou doporučující tabulky Ministerstva spravedlnosti ČR. Naposledy byly publikovány v roce 2022 spolu s manuálem pro jejich užívání. Částečně navázaly na původní verzi tabulky z roku 2010, která se však ukázala jako nevyhovující a neodpovídající soudní praxi. Především vycházela pouze z příjmu, aniž by zohledňovala další důležitá fakta, která musí být při stanovování výše výživného brána v potaz, jako je více existujících vyživovacích povinností apod. Základním problémem doporučujících tabulek Ministerstva spravedlnosti však stále je, že reflektují pouze pravidelný měsíční příjem povinného rodiče, což je naprosto nedostačující, jak vyplývá také z výše uvedené judikatury.⁸⁷

Průměrná výše výživného v České republice dle dat Ministerstva spravedlnosti ČR dosahovala v roce 2019 částky 3 366 Kč (mediánová výše 3 000 Kč) v případě, že měl povinný rodič pouze jednu vyživovací povinnost.⁸⁸ Do jaké míry je tato částka dostačující ponechává autorka stranou, nicméně při srovnání s částkou životního minima⁸⁹ se jako příliš vysoká nejeví.

Povaha řízení o určení výživného dítěte se liší v závislosti na tom, zda již dosáhlo zletilosti či nikoliv. Zatímco řízení o určení výše výživného pro nezletilé dítě je nesporným řízením upraveným v zákoně č. 219/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních (dále jen „ZŘS“), v případě řízení o určení výživného pro zletilé dítě se jedná o řízení sporné a postupuje se dle

⁸⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 1. 2. 2008, sp. zn. II. ÚS 1619/07.

⁸⁶ Nález Ústavního soudu ze dne 12. 9. 2016, sp. zn. I. ÚS 1356/16.

⁸⁷ MINISTERSTVO SPRAVEDLNOSTI. *Manuál pro práci s doporučenou tabulkou k určování výživného dětí*. Online. Ministerstvo spravedlnosti, 2022. Dostupné z: <https://vyzivne.justice.cz/doporucujici-tabulka-vyzivneho-a-manual-k-ni/>. [cit. 2024-05-09].

⁸⁸ MINISTERSTVO SPRAVEDLNOSTI. *Určování výživného dětem – analýza a doporučení pro veřejnost: pracovní verze*. Online. Ministerstvo spravedlnosti, červenec 2021. Dostupné z: <https://1url.cz/d1rYD>. [cit. 2024-05-05].

⁸⁹ Dle Nařízení vlády č. 436/2020 Sb., o zvýšení částek životního minima a existenčního minima je částka životního minima u nezaopatřeného dítěte do šesti let věku 2 480 Kč, od šesti do patnácti let věku 3 050 Kč, od patnácti do dvaceti šesti let věku 4 040 Kč.

zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu (dále jen „OSŘ“). Všechna řízení ve věcech vzájemné vyživovací povinnosti rodičů a dětí jsou osvobozena od soudních poplatků, a to dle § 11 odst. 1 zákona č. 549/1991 Sb., o soudních poplatcích.

Řízení o určení výše výživného pro nezletilé dítě tak má určitá specifika, jednak lze zahájit i bez návrhu, to znamená z moci úřední. Soud provádí v souladu s § 21 ZŘS i jiné důkazy, než které byly navrženy účastníky a současně má dle § 474 odst. 1 ZŘS usilovat o to, aby rodiče dospěli ke smírnému řešení a dle odst. 2 téhož ustanovení je vést k tomu, aby při péči o nezletilé děti řádně plnili své povinnosti.

V řízení je nezletilému dítěti jmenován kolizní opatrovník, zpravidla orgán sociální právní ochrany dítěte (dále jen „OSPOD“), jehož názor obvykle soud také zjišťuje, jelikož je obeznámen se situací v rodině. Zákonodárce pamatoval na situaci, kdy dítě dosáhne zletilosti v průběhu řízení, v takovém případě má dle § 477 ZŘS soud dokončit řízení dle ZŘS. Z procesněprávního hlediska je ještě pro úplnost vhodné zmínit, že o poměrech nezletilého dítěte, které není plně svéprávné, tedy i o výživném, musí být rozhodnuto ještě před rozvodem manželství, jinak soud manželství nerozvede, jak plyne z § 755 OZ a jak bylo zmíněno již v první kapitole.

2.3. Důsledky neplnění vyživovací povinnosti

Neplnění vyživovací povinnosti ze strany povinných osob představuje jak pro samoživitele, tak zejména pro oprávněné osoby, v tomto případě děti, které jsou zpravidla z hlediska výživy zcela odkázány na jiné osoby, velmi závažný problém. S ohledem na množství samoživitelů, a zejména povinných rodičů neplnících svou vyživovací povinnost, se již jedná o problém celospolečenský, jak bylo popsáno v úvodu.

Pokud k této situaci dojde, je velmi důležité, aby oprávněný či jeho zákonný zástupce, věc aktivně řešil. Právní řád mu k tomu poskytuje několik způsobů, které můžeme rozdělit do dvou základních kategorií, a to (1) prostředky civilního práva, tedy výkon rozhodnutí nebo exekuce, 2) a prostředky trestněprávní, kdy zanedbání povinné výživy je trestným činem definovaným v § 196 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (dále jen „TZ“).

Předně se zaměříme na možnost zahájení vykonávacího řízení v rámci civilního procesu, jakožto na primární a zároveň nejefektivnější cesty pro získání jak dlužného výživného, tak běžného výživného do budoucna. Podmínkou je existence vykonatelného rozhodnutí, tedy tzv. exekučního titulu, kterým byla povinnému uložena povinnost hradit výživné ve stanovené výši. Byť se může zdát, že se jedná o předpoklad naprosto samozřejmý, mnoho nesezdaných

rodičů po rozchodu neřeší úpravu poměrů nezletilých soudní cestou, a pokud následně dojde k tomu, že nepečující rodič výživné nehradí, nemají možnost vykonávací řízení iniciovat.

Výkon rozhodnutí je možné v souladu s § 251 odst. 1 OSŘ nařídit jen na návrh oprávněného, který se podává k věcně a místně příslušnému soudu, tím je dle § 252 odst. 1 OSŘ obecný soud povinného. V návrhu musí oprávněný kromě jiného uvést konkrétní způsob, jakým má být výkon rozhodnutí proveden, což vzhledem k tomu, že mnohdy nedisponuje dostatečným množstvím informací o povinném a jeho majetkových poměrech, významně snižuje efektivitu této formy vykonávacího řízení.

Pokud je však oprávněný o situaci povinného dostatečně informován, může být i výkon rozhodnutí vhodný řešením. Podání návrhu na výkon rozhodnutí je v případě vymáhání výživného pro nezletilé dítě v souladu s § 11 odst. 5 zákona č. 549/1991 Sb., České národní rady o soudních poplatcích osvobozeno od soudních poplatků. Náklady na provedení soudního výkonu rozhodnutí hradí dle § 270 odst. 3 OSŘ stát.

Druhou možností oprávněných v případě nehrazení výživného je exekuční řízení upravené zákonem č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti (exekuční řád) a o změně dalších zákonů (dále jen „EŘ“). Exekuční řízení se dle § 35 odst. 1 EŘ zahajuje opět na návrh oprávněného,⁹⁰ v němž musí být označen exekutor, který má exekuci provést, spolu s jeho sídlem. Exekutor, kterému byl návrh doručen, požádá soud na základě § 43a odst. 1 o pověření a nařízení exekuce.

Soudní exekutor má na základě § 90 odst. 3 EŘ právo požadovat od oprávněné osoby přiměřenou zálohu nákladů exekuce, to se však nevztahuje na pohledávky na dlužné výživné pro nezletilé děti ani na pohledávky za náhradní výživné, jedná se o výjimkou uvedenou v § 55 odst. 3 EŘ.

V souladu s § 43a odst. 1 EŘ následně požádá exekutor, kterému byl exekuční návrh doručen, exekuční soud nejpozději do 15 dnů o pověření a nařízení exekuce. Exekuci na výživné je možné vést více způsoby současně, může se jednat o srážky ze mzdy a jiných příjmů, prodej movitých i nemovitých věcí apod. Zvláštní postavení má mezi způsoby provedení exekuce pozastavení řídičského oprávnění upravené v § 71a EŘ, které lze uplatnit pouze v případech, kdy je vymáháno výživné pro nezletilé dítě, případně pro dítě zletilé mladší 26 let věku, které se dosud soustavně připravuje studiem na své budoucí povolání, případně pokud je vymáhána pohledávka za náhradní výživné.

⁹⁰ Případně v souladu s § 36 odst. na návrh toho, kdo prokáže, že na něho přešlo nebo bylo převedeno právo z rozhodnutí podle § 36 odst. 3 a 5.

Důvodem zavedení tohoto specifického způsobu provedení exekuce je zvýšení pravděpodobnosti vymožení dlužné částky a donucovací opatření vůči povinným, aby s ohledem na vysoký zájem na zajištění obživy oprávněných, kterými jsou děti zpravidla odkázané na jejich výživu, svou povinnost v co nejkratší možné době splnili.⁹¹

Nabízí se také další obdobné varianty, jakými zvýšit šance na vymožení pohledávky na výživném rozšířením okruhu dalších oprávnění povinného, která mohou být pozastavena. Může se jednat o rybářský průkaz či zbrojní průkaz nebo omezení jiných činností, dokonce lze uvést živnostenské oprávnění.⁹² Dle názoru autorky se zvláště z důvodu nutnosti ochrany nezletilých dětí, zajištění jejich obživy je v případě nehrazení výživného v ohrožení, jeví další nástroje a omezování oprávnění jako podnětné s výjimkou omezení živnostenského oprávnění, které by mohlo omezit povinné osoby v zajišťování příjmů, tudíž by stejně nemohlo být dosaženo tíženého cíle.

Nezávisle na vymáhání výživného, ať už formou exekuce či soudního výkonu rozhodnutí, lze postihnout povinnou osobu v případě neplacení výživného také v rovině trestněprávní. Zanedbání povinné výživy je trestným činem definovaným v § 196 TZ, jedná se o určité sankční a zároveň motivační opatření, jehož cílem je přimět povinnou osobu k řádnému plnění povinnosti založené soukromým právem také prostřednictvím veřejnoprávní úpravy.⁹³

Trestný čin zanedbání povinné výživy tvoří dvě základní skutkové podstaty, jednak se jej dle § 196 odst. 1 TZ dopustí ten, kdo byť i z nedbalosti neplní svou zákonnou povinnost vyživovat nebo zaopatřovat jiného po dobu delší než čtyři měsíce, přičemž může být potrestán odnětím svobody až na jeden rok. Dále se jej dle § 196 odst. 2 TZ dopustí také ten, kdo se téže povinnosti úmyslně vyhýbá, trestní sazba je v takovém případě vyšší, pachatel může být potrestán odnětím svobody až na dvě léta. K tomu je v § 196 odst. 3 TZ upravena také zvláštní skutková podstata, kdy odnětím svobody na šest měsíců až tři léta bude pachatel potrestán, pokud vydá oprávněnou osobu činem uvedeným v odstavcích 1 nebo 2 § 196 TZ v nebezpečí nouze.

Ve veřejném prostoru se diskutuje o tom, zda má zůstat zanedbání povinné výživy trestným činem, respektive zda není vhodná změna současné právní úpravy. Dílčí dekriminalizaci navrhuje také pracovní zmocněnkyně pro lidská práva v rámci Ministerstva spravedlnosti ČR s odůvodněním, že výkon trestu odnětí svobody limituje pachatele v získávání finančních prostředků a nevede k plnění vyživovací povinnosti. Doporučuje tak trestně stíhat

⁹¹ ŠTIKA, Martin. *Exekuce v praxi*. Pro praxi. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2021, s. 259.

⁹² WOLFOVÁ, Jitka a ŠTIKA, Martin. *Soudní exekuce*. 2., aktualiz. vyd. Právní monografie (Wolters Kluwer ČR). Praha: Wolters Kluwer, 2022, s. 300.

⁹³ ŠMÍD, Ondřej a VACOVÁ, Radka. *Povinnosti a práva rodičů k dětem*. Teoretik. Praha: Leges, 2017, s. 216.

pouze společensky závažnější případy, kdy dochází k úmyslnému vyhýbání se vyživovací povinnosti a případně vystavení oprávněné osoby nebezpečí nouze.⁹⁴ Je otázkou, jakým směrem se v tomto případě zákonodárce vydá, argumenty pro částečnou dekriminizaci tohoto trestného činu sice jsou dle autorky smysluplné, na druhou stranu by takový krok nebyl vhodným signálem pro osoby, které svou vyživovací povinnost neplní.

⁹⁴ VLÁDA ČR. *Zmocněnkyně pro lidská práva podporuje snížení trestní represe u společensky méně nebezpečných trestných činů a snižování vězeňské populace*. Online. Vláda České republiky, 2023. Dostupné z: <https://vlada.gov.cz/cz/ppov/rlp/aktuality/zmocnenkyne-pro-lidska-prava-podporuje-snizeni-trestni-represe-u-spolecensky-mene-nebezpecnych-trestnych-cinu-a-snizovani-vezenske-populace-203489/#>. [cit. 2024-05-05].

3. Náhradní výživné

Situace neúplných rodin je dlouhodobě velmi složitá, na některé problematické aspekty bylo poukázáno zejména v první kapitole, která se primárně soustředila na situaci rodičů, konkrétně matek samoživitelek. Zásadní nicméně je, že veškeré tyto mírně řečeno nesnáze dopadají také na děti, které jsou odkázané na plnění vyživovací povinnosti ze strany jiných osob, zpravidla rodičů. Pokud jejich role selhává, je na místě, aby k ochraně dětí přistoupil stát, jak odpovídá zásadě subsidiarity, jakožto jednomu ze základních principů sociálního zabezpečení.

V článku 27 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, jejíž smluvní stranou je také Česká republika, se uvádí, že: „*Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, uznávají právo každého dítěte na životní úroveň nezbytnou pro jeho tělesný, duševní, duchovní, mravní a sociální rozvoj.*“ V této souvislosti přitom mají státy dle odst. 3 téhož článku činit potřebná opatření pro poskytování pomoci rodičům a jiným osobám pečujícím o děti a v případě potřeby jim poskytnout také materiální pomoc a podpůrné programy v oblasti potravin, šatstva a bydlení.⁹⁵

Jedním ze způsobu, jakým Česká republika plní obdobné závazky plynoucí z mezinárodních smluv, je institut náhradního výživného, který byl do českého právního řádu zaveden přijetím zákona o náhradním výživném. Ostatně také z čl. 32 odst. 5 LZPS plyne, že: „*Rodiče, kteří pečují o děti, mají právo na pomoc státu.*“ Není tak pochyb, že ingerence státu do rodinněprávních vztahů má oporu v právních normách nejvyšší síly.

Náhradní výživné v tomto smyslu představuje do určité míry stále poměrně novou rodinnou sociální dávku určenou všem nezaopatřeným dětem majícím v České republice trvalý pobyt,⁹⁶ kterým není ze strany povinných osob hrazeno výživné. Jedná se tak z hlediska charakteristiky o nepojistnou netestovanou sociální dávku spočívající v opakujícím se peněžitém plnění. Má tak velmi blízko k dávkám státní sociální podpory, které do určité míry doplňuje.

3.1. Historický exkurz do československé právní úpravy

Rozvíjející se společnost se mimo jiné vyznačuje soudržností a schopností postarat se o jednotlivce, kteří z určitých důvodů potřebují pomoc ostatních. Lidé se v průběhu života mnohdy v důsledku tzv. sociálních událostí dostávají do situací, v nichž nejsou schopni sami zabezpečovat své potřeby vlastními silami a prostředky, k čemuž v průběhu historie přistupovala společnost různě v závislosti na stupni jejího rozvoje.

⁹⁵ Obdobně také v čl. 11 Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech nalezneme mimo jiné právo každého jednotlivce na výživu. Povinnost chránit blaho dítěte plyne také z Listiny základních práv Evropské unie atd.

⁹⁶ Z podmínky trvalého pobytu existuje řada výjimek souvisejících zejména s členstvím České republiky v EU a plněním dalších mezinárodních závazků, jak bude pojednáno níže.

Už v tzv. předtřídní době, nebo jinými slovy době prvobytné společnosti, tlupy či jiná společenství té doby pečovaly o své staré či nemocné příslušníky. Následně se péče o slabší odehrávala zejména v rodinách, později ji zajišťovala také církev či vrchnost. Postupně se nicméně v souvislosti s celkovým ekonomickým rozvojem vyvíjel také zájem o hledání komplexního a systémového řešení pro podobné případy. Ke vzniku moderních forem sociálního zabezpečení došlo až v 19. století, což úzce souviselo se zrušením nevolnictví v roce 1781, rozmachem průmyslu a stěhováním obyvatel z venkova do měst.⁹⁷

Významným milníkem na našem území bylo zavedení povinného veřejného pojištění na základě tzv. Taafeho reformy. Dělníkům z něj byly následně poskytovány věcné a peněžité dávky v případě nemoci apod.⁹⁸ Po svém vzniku v roce 1918 převzala Československá republika dosavadní právní předpisy v této oblasti a postupně přijímala nové, nicméně k zavedení zálohovaného či náhradního výživného v této době ještě podmínky dány nebyly.⁹⁹

Druhá světová válka a její dopady vedly k znehodnocení fondů sociálního zabezpečení, ať už z důvodu jejich zabavení okupanty či v důsledku válečného hospodářství. K zásadním změnám došlo až po roce 1948, kdy v souvislosti s nástupem komunistického režimu byl přejímán sovětský model. V souladu s tehdejší ideologií převzal péči o občany stát a od pojišťovacího principu bylo upuštěno.¹⁰⁰ V této době na území Československa existovalo také zálohové výživné, když v období od 1. července 1948 do 1. ledna 1953 byl účinný zákon č. 57/1948 Sb., o zálohování výživného dětem (dále jen „*zákon o zálohování výživného dětem*“).¹⁰¹

Oprávněnými osobami byly dle § 1 odst. 1 tohoto zákona o zálohování výživného dětem děti mladší osmnácti let věku, které byly československými občany, přičemž jak z podmínky věku, tak občanství existovaly výjimky. Zálohované výživné bylo možné v souladu s § 2 zákona o zálohování výživného dětem poskytnout i dětem zletilým až do dvaceti čtyř let věku, pokud se připravovaly vědecky nebo odborně na své budoucí povolání, nebo pokud byly pro svou duševní nebo tělesnou poruchu nezpůsobilé k výdělku, přičemž jejich příjem nepřevýšil v předchozím kalendářním čtvrtletí (včetně) částku 1 800 Kčs. Jejich nárok na výživné musel být stanoven soudním rozhodnutím, soudním smírem nebo notářským zápisem.

⁹⁷ KOLDINSKÁ, Kristina et al. *Právo sociálního zabezpečení*. Academia iuris (C. H. Beck). Praha: C. H. Beck, 2022, s. 10–12.

⁹⁸ HŮRKA, Petr; KOMENDOVÁ, Jana; STRÁNSKÝ, Jaroslav; SMEJKAL, Michal; HALÍŘ, Jakub et al. *Právo sociálního zabezpečení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2023, s. 167.

⁹⁹ KOLDINSKÁ, Kristina et al. *Právo sociálního zabezpečení*. Academia iuris (C. H. Beck). Praha: C. H. Beck, 2022, s. 14.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 16.

¹⁰¹ ŠMÍD, Ondřej a VACOVÁ, Radka. *Povinnosti a práva rodičů k dětem*. Teoretik. Praha: Leges, 2017, s. 192–193.

Dalším nezbytným předpokladem byla obtížnost vymáhání výživného, o kterou se jednalo dle § 1 odst. 2 zákona o zálohování výživného dětem v situaci, kdy bylo možné mít důvodně za to, že „by exekuce v dohledné době nevedla k cíli, zejména nebylo-li možno exekuci, vedenou pro splatnou dávku výživného, dosíci uspokojení nároku v době 3 měsíců od povolení exekuce.“

Stát tyto zálohy na výživné poskytoval prostřednictvím komisí okresní péče o mládež (dále jen „komise“), které byly zřizovány dle zákona č. 48/1947 Sb., o organizaci péče o mládež, a to ve výši nejbližší splatné měsíční dávky výživného po dobu, kdy trvaly předpoklady pro její poskytnutí. Dospěla-li komise k závěru, že daná výše výživného neodpovídá majetkovým a výdělkovým poměrům povinné osoby, navrhla opatrovnickému soudu, aby výši výživného prověřil, a pokud ten dospěl k témuž závěru, tedy že je výše výživného příliš vysoká, stanovil částku přiměřenou, v jejíž výši následně stát poskytoval zálohované výživné. Tím však nebyla dotčena povinnost hradit výživné v plné výši a nezanikl nárok na rozdíl mezi poskytnutou zálohou a výživným.

Oprávněné osoby si současně nesměly ponechat bez souhlasu komise žádné plnění od dlužníka či poddlužníka. Následně přešel poskytnutím dané zálohy, nárok odpovídající poskytnutému zálohovanému výživnému na stát. Vedle dlužné částky byl přitom dlužník povinen platit komisi zvláštní příspěvek ve výši 10 % této částky, který připadl státu. Pokud vedla oprávněná osoba v této věci exekuci, vstoupil stát do daného řízení namísto dosavadního věřitele.

Průběh řízení o poskytnutí zálohy na výživné upravoval § 6 zákona o zálohování výživného dětem. Žádost podávala oprávněná osoba na předepsaném tiskopise, a to u komise okresní péče o mládež, v jejímž obvodu měla své bydliště. Poskytování záloh bylo povoleno výměrem, který byl následně zaslán dlužníkovi spolu s výzvou, aby hradil splátky výživného spolu s příspěvkem státu. Komise následně vyrozuměla o poskytování záloh poručenský (opatrovnický) soud, a pokud bylo výživné vymáháno exekučně, také exekuční soud. Podání a další úkony, vyjma soudního řízení, byly osvobozeny od poplatků a dávek za úkony ve věcech správních.

Zákon o zálohování výživného dětem byl zrušen k 1. 1. 1953 zákonem č. 69/1952 Sb., o sociálně právní ochraně mládeže (dále jen „zákon o sociálně právní ochraně mládeže“), kdy v jeho § 12 byl zakotven státní dětský příspěvek, který náležel dítěti mladšímu 16 let věku, či pokud se z důvodu duševní nebo tělesné poruchy nebylo schopno samostatně se živit, nebo pokud se soustavně připravovalo studiem na své budoucí povolání, tak až do 25 let věku. Jestliže povinný rodič výživné nehradil a stát poskytoval oprávněnému tento státní dětský příspěvek,

přešel nárok oprávněného na stát, který jej následně sám vymáhal po povinném rodiči. Nadto mohla být dlužníkovi stanovena povinnost uhradit částku ve výši 10 % této dávky. Úprava tedy v lecčem navázala na zákon o zálohování výživného dětem.¹⁰² Zákon o sociálně právní ochraně mládeže byl zrušen ke dni 1. 4. 1964, kdy nabyl účinnosti zákon č. 94/1963 Sb., o rodině.

3.2. Snahy o přijetí zákona o náhradním výživném po vzniku České republiky

Po vzniku samostatné České republiky se pokusy o zavedení institutu náhradního výživného s většími či menšími úspěchy opakovaly, až do roku 2020 však nikdy úspěšně neprošly celým legislativním procesem. Jednotlivé postupně předkládané návrhy se lišily jednak samotným označením tohoto institutu, kdy se setkáváme nejen s pojmy náhradní či zálohované¹⁰³ výživné, ale především nastavením jeho parametrů.

První takový návrh byl v Poslanecké sněmovně ČR projednáván v roce 2001 (sněmovní tisk č. 848/0). Dle návrhu skupiny poslanců mělo být náhradní výživné přiznáno nezaopatřenému dítěti, kterému nebyly uhrazeny nejméně dvě po sobě opakující se dávky výživného, nebo jedna taková dávka, a to po dobu delší než tři měsíce. Podmínkou získání náhradního výživného bylo mimo jiné plnění povinné školní docházky či jiné formy docházky, kde se dítě soustavně připravovalo na své budoucí povolání. V této souvislosti návrh zákona předpokládal vznik informační povinnosti škol.¹⁰⁴

Mnoho nechybělo k přijetí návrhu zákona o náhradním výživném, který následoval o čtyři roky později (sněmovní tisk č. 964/0), tedy v roce 2005, od poslankyně Mgr. Anny Čurdové (ČSSD). Po zamítnutí tohoto návrhu Senátem ČR o něm znovu hlasovala Poslanecká sněmovna ČR, která setrvala na původním znění návrhu zákona, ten však nepodepsal tehdejší prezident České republiky Václav Klaus, který měl za to, že tento institut snižuje odpovědnost rodičů za jejich závazky, a naopak je přenáší na stát, aniž by řešil skutečnou příčinu, tedy dle jeho mínění obtížnost vymáhání povinnosti uložené vykonatelným rozhodnutím soudu. V projednávání tohoto sněmovního tisku následně nebylo pokračováno z důvodu konce funkčního období tehdejší politické reprezentace.¹⁰⁵

¹⁰² ŠMÍD, Ondřej a VACOVÁ, Radka. *Povinnosti a práva rodičů k dětem*. Teoretik. Praha: Leges, 2017, s. 193.

¹⁰³ S termínem záloha se setkáváme v § 1807 OZ, v němž je charakterizován takto: „*Má se za to, že co dala jedna strana druhé před uzavřením smlouvy, je záloha.*“ To však neodpovídá smyslu a účelu právní úpravy zálohovaného výživného.

¹⁰⁴ POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČR. *Poslanecký návrh zákona o náhradním výživném a o změně a doplnění některých souvisejících zákonů*. Online. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 2001. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=3&CT=848&CT1=0>. [cit. 2024-05-21].

¹⁰⁵ POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČR. *Sněmovní tisk 964. Návrh z. o náhradním výživném*. Online. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 2005. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=4&T=964>. [cit. 2024-05-05].

Co se týče parametrů tohoto návrhu zákona, předpokladem pro přiznání náhradního výživného vedle nezaopatřenosti dítěte a jeho trvalého pobytu na území České republiky měla být také minimální výše výživného určeného soudním rozhodnutím stanovena na 300 Kč. Další podmínky byly nastaveny poměrně komplikovaně, kdy oprávněné osobě nemělo být výživné hrazeno nejméně dva měsíce, následně měla podat návrh na výkon rozhodnutí a od toho okamžiku jí nemělo být výživné hrazeno další tři měsíce. Interval, ve kterém nemělo být výživné hrazeno částečně či vůbec, tak byl poměrně dlouhý, čímž mohlo dle názoru autorky zbytečně dojít ke zhoršení celkové situace oprávněné osoby.¹⁰⁶

Nadto příjem oprávněné osoby spolu s příjmem společně posuzovaných osob neměl překročit trojnásobek životního minima. Výše náhradního výživného vycházela z částky stanovené soudním rozhodnutím, přičemž do deseti let věku oprávněné osoby se mělo jednat o tři čtvrtiny výživného stanoveného soudem, následně měla výše náhradního výživného odpovídat výši stanovené soudním rozhodnutím. Maximálně se však mohlo jednat o 1,5násobek částky potřebné k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb občana. Pohledávka následně přecházela na stát. Obdobný návrh, pouze s určitými dílčími změnami, byl předložen také v roce 2007, ani ten však nebyl přijat.¹⁰⁷

Institut náhradního výživného byl také součástí návrhu zákona o vyživovací povinnosti k nezaopatřeným dětem z roku 2009 (sněmovní tisk č. 849/0). Předpokladem pro přiznání nároku na náhradní výživné bylo, že povinná osoba neplní vyživovací povinnost tři po sobě jdoucí měsíce a ani po zahájení exekučního řízení, které muselo trvat nejméně tři měsíce, ke změně nedošlo. Náhradní výživné mělo být poskytováno ve výši poloviny základní sazby minimálního výživného, která byla v tomto návrhu také určena pevnou částkou. Nepředpokládalo se, že by pohledávka na náhradní výživné následně přešla na stát.¹⁰⁸

V průběhu let se objevovaly další návrhy zákonů o náhradním výživném. Jednak to byl návrh skupiny poslanců z roku 2016 (sněmovní tisk č. 780/0). Oprávněnou osobou dle tohoto návrhu mělo být nezaopatřené dítě dle zákona o č. č. 117/1996 Sb., o státní sociální podpoře (dále jen „*zákon o státní sociální podpoře*“) mající trvalé bydliště na území České republiky, jemuž nebyla plněna vyživovací povinnost ze strany povinné osoby, která s oprávněnou osobou nesměla žít v jedné domácnosti. Základní podmínky vzniku nároku na dávku byly definovány

¹⁰⁶ POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČR. *Sněmovní tisk 964. Návrh z. o náhradním výživném*. Online. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 2005. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=4&T=964>. [cit. 2024-05-05].

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČR. *Sněmovní tisk 849. Novela z. o výživném*. Online. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 2009. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?t=849&o=5>. [cit. 2024-05-05].

tak, že (1) povinná osoba neplní svou vyživovací povinnost alespoň tři po sobě jdoucí měsíce, (2) oprávněná osoba podala k soudu návrhu na výkon rozhodnutí, (3) ani po dobu dvou měsíců od podání návrhu na výkon rozhodnutí povinná osoba stále nezačala hradit výživné, (4) příjem oprávněné osoby spolu s příjmem s ní spolu posuzovaných osob nesměl přesáhnout 2,9násobek částky životního minima. Maximální výše náhradního výživného se měla odvíjet od 1,2násobku částky životního minima. K zániku nároku na dávku mělo dojít až v situaci, kdy povinná osoba začala vůči oprávněné osobě svou vyživovací povinnost plnit, konkrétně pokud byla tato povinnost splněna za období čtyř po sobě jdoucích měsíců. Přechod pohledávky na stát zde nebyl upraven.¹⁰⁹

Další návrh následoval hned o rok později v roce 2017 (sněmovní tisk č. 1078/0) a pracoval s termínem zálohované výživné. V této úpravě již byly zahrnuty výjimky z podmínky trvalého pobytu nezaopatřeného dítěte plynoucí z členství v EU v souladu s přijatými nařízeními a směrnicemi. K neplnění vyživovací povinnosti ze strany povinné osoby mělo opět docházet po dobu tří měsíců a pro vznik nároku byl rozhodný také příjem oprávněné osoby a s ní společně posuzovaných osob. Výše zálohovaného výživného měla dosahovat 1,2násobku životního minima. Oproti předchozímu návrhu zákon sice počítal s přechodem pohledávky na stát, nicméně vymáhání výživného ze strany oprávněné osoby nebylo vyžadováno.¹¹⁰

V roce 2018 byly předloženy dokonce dva návrhy (sněmovní tisk č. 118/0 a sněmovní tisk č. 126/0), jejich pojetí právní úpravy bylo navzájem odlišné, nicméně v porovnání s výše uvedenými návrhy již neobsahoval ani jeden z návrhů žádný nový či vymykající se prvek. Obecně lze shrnout, že ve většině návrhů bylo náhradní výživné chápáno jako testovaná sociální dávka. Shoda zvláště v pozdějších návrzích panovala také na definování oprávněné osoby jakožto nezaopatřeného dítěte dle zákona o státní sociální podpoře.

Je zřejmé, že poptávka po zavedení institutu náhradního výživného do právního řádu České republiky byla dlouhodobá. Ostatně v jiných evropských zemích, jako je Slovensko, Rakousko nebo Německo, se jednalo o zavedení institutu a inspirace zahraničními právními úpravami byla zřejmá i z jednotlivých návrhů. Při projednávání jednotlivých návrhů se diskuze vracely k téže otázce, a totiž zda má stát přebírat odpovědnost za povinné osoby tím, že za ně bude výživné v určité míře sám oprávněným osobám hradit. Odlišně se návrhy stavěly

¹⁰⁹ POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČR. *Sněmovní tisk 849. Novela z. o výživném*. Online. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 2009. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?t=849&o=5>. [cit. 2024-05-05].

¹¹⁰ POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČR. *Sněmovní tisk 1078. Vl.n.z. o zálohovaném výživném – EU*. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 2017. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=7&t=1078&snzp=1>. [cit. 2024-05-06].

k podmínce vymáhání výživného, přechodu pohledávky na stát. Nejednotně byla upravena také dočasnost nároku na náhradní výživné.

3.3. Okolnosti přijetí současné právní úpravy

Vláda ČR¹¹¹ pod vedením Andreje Babiše (ANO)¹¹² měla prosazení náhradního¹¹³ výživného již ve svém programovém prohlášení. Hned na začátku roku 2019 předkládalo Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR návrh zákona o zálohovaném výživném. To mělo oprávněnému náležet ve chvíli, kdy dlužná částka povinného rodiče, který výživné nehradil nebo jej hradil pouze částečně, odpovídala výživnému nejméně za dva kalendářní měsíce. Současně nesměl příjem oprávněné osoby a společně posuzovaných osob překročit částku odpovídající průměrné měsíční mzdě v národním hospodářství, od které se měla odvíjet také maximální výše zálohovaného výživného poskytovaného státem. Tento návrh však vláda neschválila, a tudíž jej ani nepředložila poslancům.

Až po několika zásadních úpravách předložila vláda ČR dne 19. 6. 2020 Poslanecké sněmovně ČR návrh aktuálního zákona o náhradním výživném (sněmovní tisk č. 898/0). Při jeho projednávání zaznívaly z řad poslanců různé názory a stanoviska. Odpůrci především namítali, že není správné, aby stát přebíral odpovědnost za neplaticí rodiče, případně polemizovali, zda je nutné zavádět novou sociální dávku v situaci, kdy máme jiné formy pomoci pro rodiče s dětmi.¹¹⁴

Pokud se jedná o pozměňovací návrhy k vládnímu návrhu zákona o náhradním výživném, poslankyně Olga Richterová předložila dva, v nichž žádala, aby (1) maximální výše náhradního výživného nebyla určena částkou 3 000 Kč, ale aby se odvíjela od aktuálního výše životního minima, konkrétně měla činit „0,78násobek životního minima jednotlivce“ a dále požadovala, aby (2) náhradní výživné nebylo omezeno pouze na dvacet čtyři vyplacených dávek, ale pokud jsou stále naplněny předpoklady, tak po celou dobu nezaopatřenosti dítěte.¹¹⁵ Uvedené pozměňovací návrhy však nebyly přijaty.

¹¹¹ Oficiálním označením je Úřad vlády ČR.

¹¹² Politická strana s názvem ANO 2011.

¹¹³ V programovém prohlášení bylo označeno jako zálohované výživné.

¹¹⁴ POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČR. *schůze: Úterý 7. července 2020*. Online. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 2020. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/2017ps/stenprot/054schuz/s054025.htm#r8>. [cit. 2024-04-27].

¹¹⁵ POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČR. *Pozměňovací a jiné návrhy k vládnímu návrhu zákona o náhradním výživném pro nezaopatřené dítě a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o náhradním výživném)*. Online. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 2020. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=10623>. [cit. 2024-04-27].

Návrh zákona o náhradním výživném byl přijat Senátem ČR¹¹⁶ a podepsán tehdejšími prezidentem České republiky Milošem Zemanem. Zákon o náhradním výživném tak nabyl platnosti ke dni 31. 12. 2020 a účinnosti dne 1. 7. 2021. Od té doby byl již jednou novelizován, a to zákonem č. 322/2023 Sb., kterým se mění zákon č. 588/2020 Sb., o náhradním výživném pro nezaopatřené dítě a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o náhradním výživném), který nabyl účinnosti dne 1. 11. 2023 (dále jen „*novela zákona o náhradním výživném*“).

3.4. Analýza zákona o náhradním výživném

3.4.1. Předmět úpravy

Zákon o náhradním výživném v úvodním ustanovení § 1 odst. 2 ZNV definuje náhradní výživné jako sociální dávku, kterou poskytuje a jejíž náklady hradí stát, a to v případě, kdy fyzická osoba mající k nezaopatřenému dítěti vyživovací povinnost, tuto svou povinnost neplní. Záměrem zákonodárce tak bylo řešit situaci rodin s dětmi, kterým není výživné ze strany povinných osob hrazeno vůbec či jen částečně, čímž se mohou dostávat do složité finanční situace, o níž bylo pojednáno již v první kapitole této diplomové práce.

Dle § 1 odst. 2 ZNV náklady na náhradní výživné, jakožto sociální dávku, poskytuje a hradí stát ze státního rozpočtu, a to v souladu se zákonem č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech a o změně některých souvisejících zákonů (rozpočtová pravidla). Náhradní výživné je přitom sociální dávkou nepojistnou založenou na zabezpečovacím neboli zaopatřovacím principu, kdy absentuje souvislost mezi předchozí finanční účastí na systému sociálního zabezpečení a vznikem nároku na poskytnutí této sociální dávky.¹¹⁷

Nicméně specifickým náhradního výživného je, že jeho poskytnutím dochází k přechodu pohledávek vůči povinné osobě na stát, přičemž dle § 1 odst. 3 ZNV upravuje tento zákon také postup státu při vymáhání uvedených pohledávek. Záměrem takové úpravy byla minimalizace převzetí odpovědnosti ze strany státu za povinné rodiče. Návratnost vynaložených prostředků formou vymožení dlužné částky byla současně jedním z argumentů pro zavedení institutu náhradního výživného. Je nicméně otázkou, do jaké míry může být stát v rámci vymáhání efektivní, když na něj pohledávka přejde až ve chvíli, kdy se dlouhodobě nedaří dlužnou částku vymoci.

¹¹⁶ Oficiální název zní Senát Parlamentu České republiky.

¹¹⁷ KOLDINSKÁ, Kristina et al. *Právo sociálního zabezpečení*. Academia iuris (C. H. Beck). Praha: C. H. Beck, 2022, s. 54.

3.4.2. Okruh oprávněných osob

Za oprávněnou osobu označuje zákon o náhradním výživném v § 2 odst. 1 ZNV nezaopatřené dítě dle zákona o státní sociální podpoře, které má v České republice trvalý pobyt. Nezaopatřené dítě je definováno v § 11 odst. 1 zákona o státní sociální podpoře, z nějž plyne, že se jedná o „*dítě do skončení povinné školní docházky, a poté, nejdéle však do 26. roku věku, jestliže a) se soustavně připravuje na budoucí povolání, nebo b) se nemůže soustavně připravovat na budoucí povolání nebo vykonávat výdělečnou činnost pro nemoc nebo úraz, anebo c) z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu je neschopno vykonávat soustavnou výdělečnou činnost. Posuzování zdravotního stavu pro účely tohoto zákona upravuje zákon upravující organizaci a provádění sociálního zabezpečení.*“

Současně je v uvedeném ustanovení pamatováno také na specifické situace, kdy se dle § 11 odst. 2 zákona o státní sociální podpoře za nezaopatřené dítě považuje po skončení povinné školní docházky do 18 let věku také dítě, které je vedeno v evidenci krajské pobočky Úřadu práce ČR jako uchazeč o zaměstnání a nemá nárok na podporu v nezaměstnanosti nebo podporu při rekvalifikaci. Naproti tomu za nezaopatřené dítě se v souladu s § 11 odst. 3 zákona o státní sociální podpoře nepovažuje dítě, které požívá invalidní důchod z důchodového pojištění pro invaliditu třetího stupně. Pokud se jedná o podmínku trvalého pobytu na území České republiky, existují z ní výjimky uvedené v § 2 odst. 2 ZNV, které plynou z právních předpisů EU nebo jiných mezinárodních ujednání. Jedná se tak o pět kategorií nezaopatřených dětí, které sice nemají trvalý pobyt na území České republiky, ale jsou:

- rodinným příslušníkem osoby, jejíž nárok na dávku vyplývá z přímo použitelného předpisu Evropské unie, nebo ekonomicky aktivního občana Evropské unie (případně státu Evropského hospodářského prostoru), jelikož tyto osoby mají v rámci principu rovného zacházení právo na stejné sociální výhody, jak vyplývá z čl. 7 odst. 2 nařízení Rady (EHS) č. 1612/68 ze dne 15. 10. 1968 o volném pohybu pracovníků uvnitř Společenství,
- rodinným příslušníkem občana EU, který sice není ekonomicky aktivní, nicméně splňuje tzv. test neodůvodnitelné zátěže systému, a to v souladu se směrnicí 2004/38/ES o právu občanů Unie a jejich rodinných příslušníků se svobodně pohybovat a pobývat na území členských států,¹¹⁸
- rodinným příslušníkem osoby, které byla udělena tzv. doplňková ochrana dle § 14a zákona č. 325/1999 Sb., o azylu a o změně zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České

¹¹⁸ JANKOVÁ, Eva a OBERMANNOVÁ, Gabriela. *Zákon o náhradním výživném: komentář*. Komentáře (Wolters Kluwer ČR). Praha: Wolters Kluwer, 2021, s. 3–8.

republiky, ve znění pozdějších předpisů (zákon o azylu), tedy osoby nesplňující sice důvody pro udělení azylu, nicméně v řízení o udělení mezinárodní ochrany bylo zjištěno, že v jejím případě existují důvodné obavy, že pokud bude vrácena do státu, jehož je občanem, hrozilo by jí nebezpečí vážné újmy a nechce nebo nemůže využít ochrany takového státu,¹¹⁹

- rodinným příslušníkem cizince, tedy tzv. občana třetích zemí, který má postavení dlouhodobě pobývacího rezidenta na území jiného členského státu Evropské unie a bylo mu vydáno povolení k dlouhodobému pobytu na území České republiky,¹²⁰
- cizinci bez trvalého pobytu, jimž plyne nárok na náhradní výživné z mezinárodní smlouvy. Příkladem takové mezinárodní smlouvy je Evropská sociální charta.¹²¹

K výše definovaným nezaopatřeným dětem tak má být přistupováno stejně jako k těm majícím na území České republiky trvalý pobyt. Jedná se zejména o projev volného pohybu osob na území Evropské unie a principu rovného (nediskriminačního) přístupu k těmto osobám. Náhradní výživné z tohoto pohledu představuje jednu z tzv. sociálních výhod, na niž mají právo nejen ekonomicky aktivní osoby, ale také jejich rodinní příslušníci a případně další osoby dle uvedených směrnic a nařízení. Další kategorie představují cizinci, kteří nemají vazbu k občanům Evropské unie, ale jejichž právo plyne z mezinárodních smluv apod.¹²²

Pro úplnost je třeba dodat, že oprávněnými osobami naopak dle § 2 odst. 3 ZNV nejsou nezaopatřené děti, které jsou v plném přímém zaopatření zařízení pro děti a mládež nebo jim náleží příspěvky na úhradu jejich potřeb dle jiného právního předpisu, tím jsou myšleny tzv. pěstounské dávky dle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, které slouží k úhradě jejich potřeb.

¹¹⁹ Znění § 14a zákona č. 325/1999 Sb., o azylu a o změně zákona č. 238/1991 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů (zákon o azylu): „Doplňková ochrana se udělí cizinci, který nesplňuje důvody pro udělení azylu, bude-li v řízení o udělení mezinárodní ochrany zjištěno, že v jeho případě jsou důvodné obavy, že pokud by byl cizinec vrácen do státu, jehož je státním občanem, nebo v případě, že je osobou bez státního občanství, do státu svého posledního trvalého bydliště, by mu hrozilo skutečné nebezpečí vážné újmy podle odstavce 2 a že nemůže nebo není ochoten z důvodu takového nebezpečí využít ochrany státu, jehož je státním občanem, nebo svého posledního trvalého bydliště.“

¹²⁰ Znění § 42c zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů: „Žádost o povolení k dlouhodobému pobytu na území je oprávněn podat držitel povolení k trvalému pobytu s přiznaným právním postavením dlouhodobě pobývacího rezidenta v Evropském společenství na území jiného členského státu Evropské unie, pokud na území hodlá pobývat přechodně po dobu delší než 3 měsíce.“

¹²¹ JANKOVÁ, Eva a OBERMANNOVÁ, Gabriela. *Zákon o náhradním výživném: komentář*. Komentáře (Wolters Kluwer ČR). Praha: Wolters Kluwer, 2021, s. 3–8.

¹²² Tamtéž.

3.4.3. Předpoklady vzniku nároku na náhradní výživné

Jednou ze základních podmínek pro přiznání náhradního výživného oprávněné osobě je dle § 3 písm. a) ZNV vedení výkonu rozhodnutí nebo exekuce k vymožení pohledávky na výživné. Jedná se o způsob, jak motivovat oprávněné osoby, případně jejich zákonné zástupce, k aktivnímu řešení situace a využití právních institutů k tomu primárně určených tak, aby pomoc státu byla subsidiární a nastupovala až ve chvíli, kdy oprávněná osoba minimálně zahájí vymáhání výživného.

Pouze v případě, kdy v posledních čtyřech měsících před podáním žádosti o náhradní výživné, popřípadě v průběhu řízení o náhradní výživné nebo po přiznání nároku na něj, byly výkon rozhodnutí nebo exekuce zastaveny z důvodu nemajetnosti v souladu s § 268 odst. 1 písm. e) OSŘ, nemusí být tato podmínka splněna.

Pro oprávněnou osobu to znamená, že musí mít v první řadě k dispozici exekuční titul, tedy soudní rozhodnutí, kterým jí bylo stanoveno právo na výživné v určité výši. V případě nesezdaných párů, které nejsou svázány podmínkami rozvodu manželství a v této souvislosti nuceny upravit poměry nezaopatřených dětí ve formě soudního rozhodnutí, může být tato podmínka prvním impulzem k zahájení soudního řízení o úpravě poměrů dítěte. Následnému zahájení výkonu rozhodnutí či exekuce a rozdílu v jednotlivých způsobech vymáhání výživného jsme se podrobněji věnovali ve druhé kapitole, proto si autorka na tomto místě dovoluje odkázat na výše uvedené a zabývat se již pouze zkušenostmi žadatelů o náhradní výživné.

Podmínka zahájení vykonávacího řízení, tedy výkonu rozhodnutí či exekuce, není všemi oprávněnými osobami či jejich zákonnými zástupci vnímána pozitivně. Z dat Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, v. v. i. (dále jen „VÚPSV“) totiž vyplynulo, že každý třetí rodič před procesem zahájení vymáhání výživného zvažoval, zda nebude mít tento krok negativní dopady na vztahy povinného s dětmi.¹²³ Tento problém se dle názoru autorky vyostřuje zvláště v případě již tak komplikovaných a specifických rodinných vztahů, které jsou poznamenány domácím násilím apod., kdy má oprávněná osoba či její zákonný zástupce důvodné obavy z jakéhokoliv kontaktu s povinným apod.

Možnou překážku pro splnění této podmínky představuje také nedostatek informovanosti oprávněných osob nebo jejich zákonných zástupců. Většina respondentů výše uvedeného výzkumu volila možnost exekuce před soudním výkonem rozhodnutí, nicméně více než polovina

¹²³ HÖHNE, Sylva; KŘEČKOVÁ TŮMOVÁ, Naděžda a POLONCYOVÁ, Jana. *Náhradní výživné – Souhrnná výzkumná zpráva*. Online. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2022. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_505.pdf. [cit. 2024-04-05].

z nich nevěděla, jaký je její průběh. Je otázkou, jakým způsobem tuto situaci řešit. Zásadní je v této souvislosti edukace, o kterou se snaží mimo jiné také neziskové organizace zaměřené na pomoc samoživitelům, které s podáním exekučního návrhu pomohly dvěma pětina rodiců.¹²⁴

Dalším předpokladem pro získání náhradního výživného je dle § 3 písm. b) ZNV skutečnost, že oprávněná osoba má na území České republiky bydliště podle zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi (dále jen „zákon o pomoci v hmotné nouzi“). Dle § 5 odst. 6 zákona o pomoci v hmotné nouzi platí, že: „Osoba má bydliště na území České republiky, zejména pokud se zde dlouhodobě zdržuje, vykonává zde výdělečnou činnost, žije zde s rodinou, plní zde povinnou školní docházku nebo se zde soustavně připravuje na budoucí povolání, popřípadě existují jiné významné důvody, zájmy či aktivity, jejichž vzájemná souvislost dokládá sepětí této osoby s Českou republikou.“

To se neuplatní v případě, že se jedná o oprávněnou osobu dle § 2 odst. 2 ZNV, která je rodinným příslušníkem osoby, jejíž nárok na dávku vyplývá buď z přímo použitelného předpisu Evropské unie, nebo je zjednodušeně řešeno rodinným příslušníkem ekonomicky aktivního občana Evropské unie.

3.4.4. Výše a výplata náhradního výživného

Výše náhradního výživného poskytovaného státem specifikovaná v § 4 odst. 1 ZNV primárně vychází z exekučního titulu, tedy z výše výživného stanoveného soudním rozhodnutím, nicméně je limitována pevně danou částkou 3 000 Kč měsíčně. Pokud dochází v příslušném měsíci alespoň k částečnému plnění, odečte se tato částka od výše měsíční dávky náhradního výživného. Určení výše náhradního výživného tak můžeme zjednodušit tímto vzorcem: 3 000 Kč (případně nižší výše výživného stanovená v exekučním titulu) – částečná úhrada ze strany povinného = měsíční výše náhradního výživného.

Dle § 4 odst. 2 ZNV se výše náhradního výživného stanovuje vždy na období následujících čtyř měsíců a vychází z měsíčního průměru v předcházejících čtyřech měsících dle výše popsaného způsobu výpočtu. Současně se v souladu s § 4 odst. 3 ZNV na pohledávku, která byla oprávněnou osobou postoupena v období čtyřech kalendářních měsíců předcházejících čtyřem kalendářním měsícům, za které se nárok prokazuje a uplatňuje, hledí jako na splněnou, aniž by bylo rozhodné, jaká byla skutečná výše přijaté úplaty.

V souvislosti s určením výše náhradního výživného poskytovaného státem je diskutabilní především maximální výše stanovená fixní částkou. S ohledem na inflaci dosahující v posledních

¹²⁴ Tamtéž.

letech poměrně vysokých čísel, měnící se výši příjmů, tedy v dlouhodobém měřítku také výši výživného určeného soudy, se jeví jako vhodnější stanovení výše výživného procentuálně například z průměrné výše příjmu apod., případně odvíjející se od aktuální výše životního minima. K tomu ostatně směřoval také jeden z pozměňovacích návrhů předložený poslankyní Olgou Richterovou, jak je uvedeno výše.

Náhradní výživné se v souladu s § 8 odst. 1 ZNV vyplácí měsíčně, a to vždy za kalendářní měsíc předchozí. Nejdříve může být vyplaceno dle § 8 odst. 2 ZNV za kalendářní měsíc, ve kterém je podána žádost. Pokud náhradní výživné nedosahuje za příslušný kalendářní měsíc minimální částky 100 Kč, vyplácí se částka jednou za čtyři kalendářní měsíce. Vždy před koncem prvního měsíce nového období čtyř kalendářních měsíců musí oprávněná osoba znovu prokázat výši uhrazeného výživného v období čtyř předcházejících měsíců, jinak se rozhodnutím výplata náhradního výživného zastaví.

Jestliže se změní výše vyživovací povinnosti, tedy dojde k vydání soudního rozhodnutí, kterým se změní výše výživného, je oprávněná osoba povinna o tom v souladu s § 9 ZNV informovat Úřad práce ČR a ten provede změnu výše náhradního výživného počínaje měsícem, ve kterém toto soudní rozhodnutí nabyde právní moci. Neučiní-li tak oprávněná osoba, je do určité míry sankcionována tím, že se zvýšení náhradního výživného provede až od kalendářního měsíce, který následuje po měsíci, ve kterém byla tato skutečnost zjištěna. V případě snížení se změna provede od kalendářního měsíce, ve kterém se stalo soudního rozhodnutí určující novou výši vyživovací povinnosti vykonatelným.

Ke stanovení výše náhradního výživného a započtení částečných úhrad ze strany povinných osob se vztahuje rozhodnutí Krajského soudu v Brně ze dne 2. 5. 2023 č. j. 34 A 26/2022-26. Žalobce v dané věci podal žalobu proti rozhodnutí žalovaného, tedy Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, který zamítl odvolání proti rozhodnutí Úřadu práce ČR – Krajské pobočky v Brně, jímž bylo žalobci přiznáno právo na náhradní výživné, nicméně ve výši 0 Kč měsíčně z důvodu úhrady povinného v rozhodném období.

Žalobce argumentoval tím, že uvedené úhrady mají být započteny nejprve na závazky nejdříve splatné, jak vyplývá z § 1933 odst. 1 OZ, nikoliv na závazky splatné v období, v němž byla úhrada učiněna. S tím se však Krajský soud v Brně neztotožnil, naopak v odůvodnění svého rozhodnutí zdůraznil, že *„na náhradní výživné nelze primárně nahlížet jako na hrazení vyživovací povinnosti, která nebyla povinným uhrazena. Jedná se o sociální dávku, jejíž výše je*

*určena stanoveným způsobem, a která má být spotřebovávána na výživu a aktuální potřeby nezaopatřeného dítěte.*¹²⁵

Krajský soud v Brně se současně zabýval samotným charakterem institutu náhradního výživného, kdy uvedl, že se řadí mezi tzv. práva na hmotné zajištění a těch je možné se v souladu s čl. 41 LZPS domáhat pouze v mezích zákonů, které toto právo upravují. Dle názoru soudu je požadavek žalobce na uplatnění započtení dle § 1933 odst. 1 OZ již nad rámec úpravy dle ZNV. Postupováno tak má být dle § 4 odst. 1 a 2 ZNV a měsíční dávky výživného uhrazené v rozhodném období, tedy čtyři měsíce před podáním žádosti, mají být posuzovány a započteny jako úhrady v tomto období. Ztotožnil se tak s rozhodnutím Úřadu práce – Krajské pobočky v Brně.

3.4.5. Řízení o náhradním výživném

Řízení o náhradním výživném je ve své podstatě správním řízením, jehož obecnou úpravu nalezneme v zákoně č. 500/2004 Sb., správní řád (dále jen „SŘ“), který je ve vztahu k zákonu o náhradním výživném subsidiární. K zahájení řízení o náhradním výživném dochází na základě písemné žádosti oprávněné osoby adresované Úřadu práce ČR, respektive příslušné krajské pobočce nebo pobočce pro hlavní město Prahu, jakožto orgánu rozhodujícímu o náhradním výživném dle § 5 zákona o náhradním výživném. Orgánem odvolacím je Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, přičemž odvolání nemá odkladný účinek. Jak je zmíněno v důvodové zprávě k zákonu o náhradním výživném, jedná se u tzv. nepojistných sociálních dávek o běžnou úpravu, jejímž důvodem je minimalizace dalších nákladů vznikajících nadbytečným hrazením dávek ze státního rozpočtu, kdy v případě odnětí nebo snížení dávky odvolacím orgánem by mohlo být obtížné vymáhat již poskytnuté plnění.¹²⁶

Účastníkem řízení je dle § 6 odst. 1 ZNV oprávněná osoba. V řízení o přeplatku ve věcech náhradního výživného je účastníkem řízení v souladu s § 6 odst. 2 ZNV také osoba, k jejímž rukám má být dle exekučního titulu výživné hrazeno, typicky tedy zákonný zástupce oprávněné osoby, který je v zákoně o náhradním výživném označován jako příjemce. Ostatně, pokud nemá oprávněná osoba procesní způsobilost, musí být v tomto rozsahu v řízení a dalších souvisejících úkonech příjemcem zastoupena, jak je uvedeno v § 6 odst. 3 ZNV.

Řízení se tedy konkrétně zahajuje okamžikem, kdy byla žádost doručena věcně a místně příslušnému správnímu orgánu, jak vyplývá z § 44 odst. 1 SŘ. Místní příslušnost je dle § 11

¹²⁵ Rozhodnutí Krajského soudu v Brně ze dne 2. 5. 2023 č. j. 34 A 26/2022-26.

¹²⁶ Důvodová zpráva k zákonu č. 588/2020 Sb., o náhradním výživném pro nezaopatřené dítě a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o náhradním výživném).

odst. 1 písm. d) SŘ dána místem trvalého pobytu oprávněné osoby, popřípadě místem jejího pobytu na území České republiky, pokud se jedná o osoby jiné státní příslušnosti.¹²⁷

Na žádost se uplatní obecné náležitosti pro podání definované v § 37 SŘ. Nadto musí být v žádosti dle § 7 odst. 2 ZNV uvedeny údaje o probíhající exekuci či soudním výkonu rozhodnutí, jako jednoho z esenciálních předpokladů pro přiznání nároku, a také způsob výplaty náhradního výživného. Součástí jsou v souladu s § 7 odst. 3 ZNV také (1) exekuční titul, kterým byla určena vyživovací povinnost. Dále se připojuje (2) doklad prokazující výši částečných úhrad, případně postoupení pohledávky na výživné, které lze nahradit prohlášením, pokud ani k jedné z uvedených záležitostí dosud nedošlo. Poslední přílohou je (3) doklad o nezaopatřenosti dítěte.

Určitým usnadněním je v tomto směru předepsaný tiskopis, na kterém se návrh podává a který je zveřejněný na stránkách Ministerstva práce a sociálních věcí ČR. Specifická je situace v případě vymáhání výživného ze zahraničí, kdy dle § 7 odst. 4 ZNV musí být doloženo také podání návrhu na výkon rozhodnutí u příslušného zahraničního orgánu či potvrzení o žádosti o vymáhání výživného podané prostřednictvím Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí.

Pokud žádost nemá předepsané náležitosti či trpí jinými vadami, správní orgán v souladu s § 37 odst. 3 SŘ nedostatky buď sám opraví, nebo vyzve žadatele k doplnění a poskytne mu k tomu přiměřenou lhůtu. Pokud žadatel neodstraní podstatné vady, které brání pokračování v řízení, správní orgán řízení na základě § 66 odst. 1 písm. c) SŘ usnesením zastaví.

Hodnocením podání žádosti z pohledu uživatelů se zabýval také již zmiňovaný výzkum VÚPSV, přičemž 42 % respondentů, kteří se k hodnocení samotné žádosti a způsobu podání vyjádřili, uvedlo, že je podání žádosti zvládnutelné a nemají za to, že by bylo nutné cokoli zlepšovat. Naopak 10 % z tohoto vzorku osob upozorňovalo na nutnost zlepšení informovanosti, například formou instruktážních videí, vzorových formulářů apod.¹²⁸

Netrpí-li žádost vadami a splňuje-li oprávněná osoba veškeré podmínky, vydá správní orgán rozhodnutí, kterým oprávněné osobě přizná nárok na náhradní výživné. V období od července 2021 do května 2022 bylo přijato přibližně deset tisíc žádostí, přičemž k zamítnutí

¹²⁷ Přesné znění § 11 odst. 1 písm. d) SŘ: „*Místní příslušnost správního orgánu je určena v ostatních řízeních týkajících se fyzické osoby místem jejího trvalého pobytu) popřípadě místem pobytu na území České republiky podle druhu pobytu cizince) (dále jen „místo trvalého pobytu“); nemá-li fyzická osoba místo trvalého pobytu na území České republiky, je místní příslušnost určena posledním známým místem jejího pobytu na území České republiky.*“

¹²⁸ HÖHNE, Sylva; KŘEČKOVÁ TŮMOVÁ, Naděžda a POLONCYOVÁ, Jana. *Náhradní výživné – Souhrnná výzkumná zpráva*. Online. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2022. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_505.pdf. [cit. 2024-04-05].

došlo pouze u asi sto sedmdesáti z nich. Důvodem bylo nejčastěji nesplnění podmínky vymáhání výživného.¹²⁹

Výplata náhradního výživného může být zastavena buď na žádost oprávněné osoby dle § 11 odst. 1 ZNV, případně pokud existují pochybnosti o dalším trvání nároku na náhradní výživné a oprávněná osoba ani přes výzvu Úřadu práce ČR neprokáže podmínky nároku na náhradní výživné. Neprávem či chybně přiznané náhradní výživné (např. ve vyšší částce, než náleží), se rozhodnutím odejme nebo sníží s účinností ode dne následujícího po dni, ve kterém uplynulo období, za které bylo náhradní výživné vyplaceno.

Postupem výše uvedeným může docházet ke vzniku tzv. přeplatků, jejichž úpravou se zákonodárce zabývá v § 12 ZNV. Pokud příjemce náhradního výživného přijal náhradní výživné či jeho část, byť si byl vědom, že je mu vypláceno neprávem nebo ve vyšší částce, je povinen jej vrátit, a to i kdyby již byla dávka náhradního výživného spotřebována.¹³⁰ O této povinnosti rozhoduje dle § 12 odst. 2 ZP Úřad práce ČR, přičemž neprávem přijaté částky mohou být sraženy z náhradního výživného, které má být vyplaceno v následujících měsících. K tomu je však třeba dodat, že povinnost vrátit náhradní výživné poskytnuté neprávem nebo v nesprávné výši zaniká v souladu s § 12 odst. 3 ZP uplynutím tří let ode dne, kdy byla vyplacena, přičemž existují důvody, kdy tato doba neplyne, jako je doba řízení o oprávněném prostředku apod.

Oprávněné osobě je v § 13 odst. 1 ZNV uložena povinnost informovat ve lhůtě osmi dnů ode dne změny Úřad práce ČR o všech skutečnostech, respektive jejich změnách, které se vztahují k trvání, výplatě i výši nároku na náhradní výživné. Současně musí být schopna tyto skutečnosti na výzvu Úřadu práce ČR prokázat. Osoby odlišné od příjemce mají v souladu s § 13 odst. 2 ZNV také povinnost součinnosti s Úřadem práce ČR, kdy musí bezplatně sdělit údaje rozhodné pro trvání nároku na náhradní výživného nebo jeho výši a výplatu.

Nárok na náhradní výživné dle § 14 odst. 1 ZNV zaniká, pokud oprávněná osoba nadále nesplňuje podmínky nároku, nebo ani přes dodatečnou výzvu Úřadu práce ČR neprokáže skutečnosti rozhodné pro výši, trvání nebo výplatu náhradního výživného. Z praktického hlediska je pro oprávněnou osobu zásadní, že v souladu s § 14 odst. 2 ZNV může opětovně podat žádost o přiznání náhradního výživného nejdříve po uplynutí čtyř měsíců od konce kalendářního měsíce, ve kterém nárok zanikl.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ K tomu je třeba pro srovnání dodat, že obecně se spotřebované výživné pro nezletilé dítě nevrací, a to dle § 923 odst. 2 OZ, dle něžž platí, že: „Dojde-li ke zrušení nebo snížení výživného za minulou dobu pro nezletilé dítě, které nenabývalo plné svéprávnosti, spotřebované výživné se nevrací. Nevrací se ani dávka výživného, která na takové dítě byla splněna na měsíc dopředu, ale dítě před uplynutím měsíce zemřelo.“

V § 14 odst. 3 ZNV jsou definovány případy, kdy je zánik nároku na náhradní výživné definitivní. Jednak je dle písm. a) maximální počet výplat náhradního výživného stanoven na čtyřicet osm, po nichž nárok na náhradní výživné definitivně zaniká a dle písm. b) dochází k zániku nároku na náhradní výživné také skončením nezaopatřenosti oprávněné osoby. Autorka má za to, že se jedná o jedno z nejvíce problematických a nedostatečně odůvodněných ustanovení ZNV, ostatně jako jediné bylo také novelizováno.

Před účinností této novely zákona o náhradním výživném byl maximální počet dávek stanoven na dvacet čtyři. Dle důvodové zprávy k novele zákona o náhradním výživném v praxi vyplynulo, že takto nastavená dočasnost dávky neblaze dopadá na oprávněné osoby, u kterých se jednak nepodaří výživné úspěšně vymoci a jednak se ve vymezeném období ani nijak nezlepší platební morálka povinných. Cílem prodloužení doby poskytování náhradního výživného je tak zvýšení šance na úspěch při vymáhání výživného a také zajištění prostoru pro finanční stabilizaci oprávněných osob. Z důvodové zprávy k novele zákona o náhradním výživném nevyplývá, proč byl zvolen počet dávek právě na čtyřicet osm ani jaké konkrétní kroky mají být učiněny k opakovaně zmiňovanému zvýšení platební morálky povinných osob.¹³¹

3.4.6. Přejedání pohledávky na stát a následné vymáhání

Specifikem náhradního výživného v porovnání s jinými sociálními dávkami je, že byť je hrazeno ze státního rozpočtu, stát ji následně po povinném rodiči sám vymáhá. K přechodu pohledávky na stát dochází až po skončení výplaty náhradního výživného, případně dříve, pokud je zřejmé, že náhradní výživné nebude nedále vypláceno. Jedná se kupříkladu o situaci, kdy povinný začne svou povinnost pravidelně plnit a nepředpokládá se, že by bylo náhradní výživné znovu vypláceno, byť ještě nebylo vyčerpáno všech čtyřicet osm dávek.¹³²

Zpravidla tedy jakmile nárok na náhradní výživné zanikne v souladu s § 14 odst. 3 ZNV, Úřad práce ČR rozhodne, které pohledávky na výživné oprávněné osoby spolu s dalšími s tím spojenými právy přejdou na stát a v jakém rozsahu. Z důvodové zprávy vyplývá, že se jedná o zvláštní případ, kdy dochází k nabytí vlastnického práva dle § 1114 OZ na základě konstitutivního rozhodnutí orgánu veřejné moci, v tomto případě Úřadu práce ČR.

K tomu je stanovený specifický postup, kdy nejdříve má být rozhodnuto o přechodu pohledávky nejméně zajištěné a v dalším kroku, pokud je již míra zajištění pohledávek stejná,

¹³¹ Důvodová zpráva k zákonu č. 322/2023 Sb., kterým se mění zákon č. 588/2020 Sb., o náhradním výživném pro nezaopatřené dítě a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o náhradním výživném).

¹³² JANKOVÁ, Eva a OBERMANNOVÁ, Gabriela. *Zákon o náhradním výživném: komentář*. Komentáře (Wolters Kluwer ČR). Praha: Wolters Kluwer, 2021.

má být přednostně rozhodováno o pohledávkách, které jsou nejdříve splatné, a to od prvního kalendářního měsíce, ze kterého se vycházelo při určování výše náhradního výživného.

Upravena je také otázka příslušenství pohledávek, které na stát nepřechází. Pokud na ně vzniklo právo již před vyplacením náhradního výživného, jedná se totiž o jakousi kompenzaci oprávněné osobě vzniklou z důvodu prodlení s úhradou pohledávky apod. Tato úprava je do určité míry dle mínění autorky diskutabilní, kdy s ohledem na skutečnost, že je to stát, kdo poskytuje náhradní výživné a následně vymáhá poskytnuté plnění, měl by to být také on, na koho přejde veškeré příslušenství pohledávek. Nicméně zákonná úprava je v tomto směru odlišná a upřednostňuje oprávněné osoby dle ZNV. K postoupení pohledávek, tedy změně v osobě věřitele, dochází nabytím právní moci příslušného rozhodnutí Úřadu práce ČR, přičemž se subsidiárně uplatní pravidla definovaná v § 1879 a následující OZ.¹³³

Z důvodu, že postoupení pohledávky v hmotněprávním smyslu automaticky neznamená, že nový věřitel nahradí oprávněného také v probíhajícím exekučním řízení či v řízení o výkonu rozhodnutí, je v § 15 odst. 3 ZNV stanovena povinnost oprávněné osoby podat návrh na vstup státu namísto dosavadního oprávněného do probíhajícího řízení tak, aby byl dodržen postup dle § 107a OSŘ, v případě exekučního řízení § 36 odst. 4 EŘ. Pokud tak oprávněná osoba neučiní, nahradí státu škodu tím způsobenou.

Za předpokladu, že byla vyživovací povinnost částečně plněna, výše výživného stanovená v exekučním titulu převyšuje částkou 3 000 Kč nebo byly dřívější výkon rozhodnutí či exekuce zastaveny, zahajuje Úřad práce ČR nové exekuční řízení či výkon rozhodnutí. Jaký způsob má stát z těchto dvou možností primárně volit, není v ZNV stanoveno.

Výjimku představují situace, kdy bylo řízení zastaveno dle § 268 odst. 1 písm. a), b), e) nebo g) OSŘ. Zjednodušeně řečeno se jedná o následující případy – soudní rozhodnutí, které je zároveň exekučním titulem, (1) se dosud nestalo vykonatelným, (2) bylo zrušeno nebo se stalo neúčinným. (3) Z průběhu soudního výkonu rozhodnutí je patrné, že vymožená částka nepostačí ani k úhradě nákladů, přičemž v takovém případě přesto dojde k podání návrhu na výkon rozhodnutí nebo exekuční řízení, pokud došlo ke změně majetkových poměrů povinného, anebo (4) po vydání rozhodnutí zaniklo právo přiznané tímto rozhodnutím.

Jak bylo uvedeno výše, pohledávky vymáhá stát prostřednictvím Úřadu práce ČR, přičemž vymožené plnění je příjmem státního rozpočtu. Nicméně nelze očekávat úplnou návratnost vynaložených prostředků, právě naopak i z důvodové zprávy na základě zkušenosti

¹³³ Tamtéž.

ze zahraničí, Slovenska či Francie, vyplývá, že se průměrně podaří vymoci deset až dvanáct procent ze státem poskytnuté částky na náhradní výživné.¹³⁴

Data z České republiky v tuto chvíli bohužel nejsou s ohledem na poměrně krátkou účinnost ZNV k dispozici. V důsledku novely zákona o náhradním výživném došlo k prodloužení maximálně vyplaceného výpočtu dávek, tudíž ve větším měřítku dojde k přechodu pohledávek na stát v případě řízení zahájených krátce po nabytí účinnosti ZNV později. Z důvodové zprávy k novele ZNV pouze vyplývá, že v roce 2022 stát na náhradním výživném vyplatil 159,3 milionu Kč, přičemž se očekává návratnost přibližně ve výši deseti procent.¹³⁵

Pro úplnost je třeba doplnit, že stejně jako jiné nepojistné sociální dávky, také v případě náhradního výživného, byl vytvořen informační systém, v němž jsou shromažďována data o oprávněných osobách, příjemcích i povinných osobách. Jedná se o součást Jednotného informačního systému práce a sociálních věcí, definovaného v § 4a ZNV, jehož správcem je Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR.

¹³⁴ Důvodová zpráva k zákonu č. 322/2023 Sb., kterým se mění zákon č. 588/2020 Sb., o náhradním výživném pro nezaopatřené dítě a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o náhradním výživném).

¹³⁵ Tamtéž.

4. Podpora neúplných rodin ze strany státu

Náhradní výživné není jedinou formou pomoci, kterou se stát snaží řešit situaci neúplných rodin. Systém sociálního zabezpečení nabízí řadu dalších způsobů. Ostatně, jak bylo popsáno v předchozí kapitole, před přijetím ZNV se v debatách často objevovaly názory akcentující, že již určitá síť sociálního zabezpečení existuje a není vhodné ji rozšiřovat o další sociální dávku, ale naopak zkvalitňovat a zefektivňovat dosavadní možnosti.

Současně je z dlouhodobého hlediska dle názoru autorky zásadní, aby péči a výživu dětí majících nárok na výživné, zvládaly i neúplné rodiny v co největším rozsahu zabezpečovat vlastními silami, aniž by byly odkázány na pomoc ze strany státu, který by jim k tomu měl pouze vytvářet vhodné prostředí. To je samozřejmě ideální, nicméně v určitých případech takřka nedosažitelný stav, a to zvláště v situaci, kdy 87 % neúplných rodin je tvořeno pouze matkami s dětmi,¹³⁶ které jsou obecně limitovány v možnosti uplatnění na trhu práce, přičemž se tento fakt dlouhodobě nedaří měnit.

Bylo by nicméně chybou domnívat se, že mezi pomocí rodinám s dětmi, ať již úplným nebo neúplným, a finanční podporou ze strany státu, existuje rovnítko. Ve skutečnosti je třeba při snaze o vytvoření funkčního rodinného prostředí hledat řešení komplexnější, zahrnující také další služby pro rodiny s dětmi, opatření v oblasti daňové, pracovněprávní apod. Tomu se věnuje tzv. rodinná politika.¹³⁷ Tu můžeme charakterizovat jako „*průřezovou disciplínu zahrnující široké spektrum aktivit státních i nestátních subjektů za účelem prevence, podpory a řešení problémů rodin či jednotlivých osob v rodině.*“¹³⁸

Jednotná definice rodinné politiky však neexistuje, stejně tak se různí názory na to, zda se jedná o součást tzv. sociální politiky či nikoliv. V sociologické encyklopedii se setkáme s vymezením, že se jedná o „*sociální politiku, která definuje svého adresáta jako rodinu.*“¹³⁹ Dle Dukové je ve většině evropských zemí rodinná politika chápána jako podpora rodinám s dětmi v rámci systému sociální politiky.¹⁴⁰

¹³⁶ HAMPLOVÁ, Dana; ŠALAMOUNOVÁ, Petra a ŠAMANOVÁ, Gabriela. *Životní cyklus sociologické a demografické perspektivy*. Online. Praha: Sociologický ústav AV České republiky, 2006. Dostupné z: https://www.researchgate.net/profile/Dana-Hamplova/publication/40353144_Zivotni_cyklus_sociologicke_a_demograficke_perspektivy/links/54818d630cf20f081e7287b6/Zivotni-cyklus-sociologicke-a-demograficke-perspektivy.pdf. [cit. 2024-04-05].

¹³⁷ PRŮŠA, Ladislav; VÍŠEK, Petr a JAHODA, Robert. *Alchymie nepojistných sociálních dávek*. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 211.

¹³⁸ MERTL, Jan. *Sociální politika*. 7., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2023, s. 330.

¹³⁹ KONOPÁSEK, Zdeněk. *Politika rodinná*. Online. In: Sociologická encyklopedie, 28. 2. 2018. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Politika_rodinn%C3%A1. [cit. 2024-05-21].

¹⁴⁰ DUKOVÁ, Ivana; DUKA, Martin a KOHOUTOVÁ, Ivanka. *Sociální politika: učebnice pro obor sociální činnost*. Praha: Grada, 2013, s. 265.

Vzhledem k již zmiňované diverzifikaci forem rodinného soužití může být obtížné vhodně definovat cíle rodinné politiky tak, aby na jednu stranu respektovaly a reflektovaly různorodost a svobodu v nastavení rodinného uspořádání, ale aby byla rodina zároveň vedena k plnění svých funkcí tak, aby byly zejména chráněny zájmy dětí odkázaných na výživu a péči. S tím souvisí také fakt, že samotné rodiny vyžadují sice velkou míru autonomie, ale zároveň kladou důraz na význam společenské podpory rodin.¹⁴¹

Jakým způsobem a formami je rodinná politika koncipována záleží na řadě faktorů. Významnou roli hraje vždy aktuální politická reprezentace a její vize, byť jak bylo uvedeno výše, na jednotlivých aktivitách se podílí řada subjektů. Rozdíly nepanují ani tak z hlediska obecného nastavení cílů, na těch zpravidla existuje všeobecná shoda, nejednotně jsou však vnímány především přístupy k jejich řešení a pohled na určitá kontroverzní témata.

K naplnění priorit rodinné politiky musí být zvolena vhodná kombinace nástrojů, které dělíme do tří základních kategorií, přičemž se jedná o (1) přímé finanční nástroje, tedy typicky o sociální dávky, (2) nepřímé finanční nástroje, jejichž nejběžnější formou jsou daňové úlevy (3) a poměrně širokou škálu služeb zahrnujících bezplatné vzdělávání v různých stupních, provozování předškolních zařízení, ale také sociálně-právní ochranu dětí apod.¹⁴²

Z hlediska preferencí samoživitelů je zajímavé, že obecně považují za vhodnější zvýhodnění ve formě daňových úlev, tedy nepřímých nástrojů, než sociálních dávek, zvláště pokud se jedná o pracující osoby. Tento názor převládá také u rodičů z úplných rodin, nicméně mezi samoživiteli je více těch nízkopříjmových, tudíž jsou pro ně nástroje přímé mnohdy dostupnější.¹⁴³

Cílem této kapitoly není podat zevrubný přehled všech těchto nástrojů, ale poukázat na to, jakým způsobem je situace neúplných rodin řešena v České republice, a zejména jaký je vývoj v této oblasti. Proto bude první část věnována aktuálnímu směřování rodinné politiky, následovat bude zmapování pomoci samoživitelům v systému sociálního zabezpečení a následně se zaměříme na otázku sladování osobního a pracovního života samoživitelů.

4.1. Směřování rodinné politiky v České republice

Rodině byla věnována zvláštní pozornost už v období tzv. první republiky, tedy po vzniku Československa. V té době byl obecně kladen důraz spíše na vlastní odpovědnost a k státní

¹⁴¹ KUCHAROVÁ, Věra. *Reflexe rodinné politiky - očekávání a postoje: souhrn podkladů pro potřeby odboru rodinné politiky a ochrany práv dětí MPSV ČR*. Praha: VÚPSV, 2020.

¹⁴² MERTL, Jan. *Sociální politika*. 7., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2023. s. 343–344.

¹⁴³ PALONCYOVÁ, Jana; BARVÍKOVÁ, Jana; HÖHNE, Sylva a KUCHAROVÁ, Věra. *Neúplné rodiny*. Online. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2019. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_469.pdf. [cit. 2024-02-02], s. 154.

intervenci a pomoci ze strany dobročinných organizací mělo docházet pouze v případech, kdy se o sebe nebyly schopny osoby samy postarat. Významným právním předpisem byl v tomto směru zákon č. 221/1924 Sb., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří, ve znění pozdějších předpisů, který zahrnoval také nárok na pomoc v mateřství. Pojištěné matky či manželky pojištěnců měly současně nárok na bezplatnou pomoc porodní asistentky či pomoc lékařskou, pokud byla nezbytná, což bylo vzhledem k vysoké úmrtnosti novorozenců i matek velmi přínosné.¹⁴⁴

Po roce 1948 bylo směřování rodinné politiky určováno ideologickými požadavky tehdejšího komunistického režimu. Lze shrnout, že v dané době docházelo k výraznému zapojení žen do práce, které nicméně vykonávaly spíše méně kvalifikovaná povolání a staly se tak velmi často levnou pracovní silou, na druhou stranu došlo k růstu vzdělání žen. V rámci rodinné politiky byla akcentována tzv. natalitní funkce v kvantitativním smyslu, která s sebou nesla řadu problémů. Postupně se formovaly jednotlivé nástroje přímé i nepřímé finanční pomoci, kdy byly poskytovány přídavky na děti, peněžité pomoci v mateřství, podpora při narození dítěte apod.¹⁴⁵

Zásadním milníkem v rámci vývoje rodinné politiky byl rok 1989. O liberalizaci společnosti a dalších změnách s tím souvisejících již bylo pojednáno výše. Došlo k oslabení role státu, kdy se na formování rodinné politiky, jakožto průřezové disciplíny, začaly postupně podílet také další subjekty. Nadto se začalo prosazovat chápání rodiny jako výlučně soukromé sféry, kdy by měl stát pouze korigovat sociální diferenciaci, a to nejlépe adresným systémem sociálních dávek a služeb, nikoliv plošně a bez ohledu na různorodost forem rodinného soužití.¹⁴⁶

Významný vliv na aktuální směřování rodinné politiky v České republice má členství v EU, která má sice v tomto směru do určité míry omezené možnosti, nicméně dlouhodobě a důsledně se zabývá otázkami rovnosti mužů a žen, sladování osobního a pracovního života apod., o čemž bude pojednáno níže. Nadto existuje řada iniciativ využívajících prostředky obsažené zejména v Evropském sociálním fondu, prostřednictvím kterých jsou financována například zařízení péče o děti v předškolním věku.¹⁴⁷

Jak bylo uvedeno výše, rodinná politika v sobě zahrnuje také jiná odvětví, mezi něž spadá také oblast právní. Základním pramenem rodinného práva je OZ, v němž nalezneme jak problematiku manželství, tak rodičovské odpovědnosti, vyživovací povinnosti či formy náhradní

¹⁴⁴ ŠTEFKO, Martin a kol. *Úvod do sociální politiky pro právníky*. Praha: Právnická fakulta, Univerzita Karlova, 2023, s. 227–228.

¹⁴⁵ Tamtéž.

¹⁴⁶ Tamtéž.

¹⁴⁷ MERTL, Jan. *Sociální politika*. 7., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2023, s. 331–332.

rodinné péče. Z hlediska veřejnoprávních předpisů lze na druhé straně uvést zákon o sociálně-právní ochraně dítěte, kdy stát přebírá odpovědnost v situacích, kdy rodiče péči o děti nezvládají nebo ji nemohou či nechtějí vykonávat. K tomu existuje komplexní úprava v rámci práva sociálního zabezpečení, které se budeme věnovat v samostatné podkapitole níže.¹⁴⁸

Z hlediska konkrétního směřování na vnitrostátní úrovni se rodinné politice věnuje tzv. koncepce rodinné politiky, kterou vypracovává Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR ve spolupráci s jinými ministerstvy, výzkumnými institucemi, zástupci krajů a neziskovými organizacemi. Poslední vydaná koncepce je označená jako „*Strategie rodinné politiky 2024–2030*“, v níž je definováno pět základních cílů, které můžeme zjednodušit jako (1) podpora významu rodinných hodnot, (2) rozvoj stabilních rodinných vztahů a prevence rizikových jevů v rodinách, (3) umožnění sladění rodinného a pracovního života, (4) vytváření příznivého prostředí pro finanční a materiální stabilitu rodin a (5) podpora rodiny ve všech fázích a specifických situacích.¹⁴⁹

Pod poslední z uvedených bodů jsou zařazeny také neúplné rodiny, u nichž je upozorňováno na vysokou míru ohrožení chudobou, neplnění vyživovací povinnosti ze strany povinných rodičů a také na jejich problémy při snaze o skloubení osobního a pracovního života. Jako velká zátěž pro neúplné rodiny jsou označovány náklady na bydlení, jelikož jsou schopny vynaložit méně nákladů na pořízení bydlení, proto mají následně vyšší průběžné měsíční náklady, jak je v případě nájemního bydlení běžné. V porovnání s jinými typy domácností tvoří měsíční náklady na bydlení přibližně 27 % jejich čistých příjmů, v případě úplných rodin je to 13 % čistých příjmů. Byť tak koncepce přináší zajímavé a důležité podněty, žádný návrh konkrétních řešení ve vztahu k neúplným rodinám zde nenalezneme.¹⁵⁰

4.2. Samoživitelé v systému sociálního zabezpečení

System sociálního zabezpečení se skládá ze tří základních pilířů, kterými jsou pojištění, státní sociální podpora a sociální pomoc. V rámci všech z nich jsou poskytovány také dávky pro rodiny s dětmi představující spolu s dalšími specifickými sociálními dávkami tzv. přímé finanční nástroje rodinné politiky,¹⁵¹ přičemž samoživitelé jsou jejich častými příjemci.¹⁵²

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 331–332.

¹⁴⁹ MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Strategie rodinné politiky 2024–2030*. Online. Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2023. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Strategie+rodinn%C3%A9+politiky+2024-2030.pdf/f256340c-9229-a4de-6f0a-90f7ad343fef>. [cit. 2024-05-05].

¹⁵⁰ PALONCYOVÁ, Jana; BARVÍKOVÁ, Jana; HÖHNE, Sylva a KUCHAROVÁ, Věra. *Neúplné rodiny*. Online. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2019. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_469.pdf. [cit. 2024-02-02], s. 154.

¹⁵¹ MERTL, Jan. *Sociální politika*. 7., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2023, s. 345.

Z hlediska mezinárodního srovnání je zajímavé, že řada států podporuje dávkami výrazněji více neúplné rodiny v porovnání s těmi úplnými. V České republice však v současné době k zvýhodňování samoživitelů a jejich dětí v tomto směru, vyjma náhradního výživného, nedochází a tato skutečnost není v přístupu k rodinným sociálním dávkám¹⁵³ přímo zohledňována.¹⁵⁴ S tím koresponduje také pohled samoživitelů, kteří hodnotí řešení situace samoživitelů v rámci rodinné politiky jako nedostačující.¹⁵⁵

Z oblasti prvního pilíře, tedy pojištění, lze dle Mertla označit za rodinné především peněžitou pomoc v mateřství, vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství, otcovskou poporodní péči, ošetrovné a dlouhodobé ošetrovné spadající do subsystému nemocenského pojištění.¹⁵⁶ Podpora v této formě je vázána na existenci výdělečné činnosti, kdy, pokud v důsledku krátkodobé sociální události dojde k jejímu omezení či dočasnému přerušení, je ekonomicky aktivní osoba po tuto dobu finančně zajištěna. Výše dávek nemocenského pojištění závisí na výši rozhodného příjmu pojištěnce.¹⁵⁷ S ohledem na tuto skutečnost je z hlediska neúplných rodin zásadní zabývat se možnostmi jejich výdělečné činnosti a získávání vlastních příjmů, čemuž bude věnována další kapitola.

Z hlediska podpory rodin s dětmi je velmi důležitý druhý pilíř, tedy tzv. státní sociální podpora, kterému se proto budeme věnovat podrobněji. K zavedení systému státní sociální podpory došlo zákonem č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře. Jednalo se o jeden z projevů neoliberálních tendencí v právu sociálního zabezpečení procházejícího po vzniku samostatné České republiky významnými změnami. Došlo jednak k systematizaci a ucelení dosud poměrně nepřehledného systému dávek poskytovaných primárně rodinám s dětmi, když ve většině případů je podpora podmíněna přítomností nezaopatřeného dítěte, a také ke stanovení jednotného plátce, kterým je Úřad práce ČR. Shodně je tomu v případě náhradního výživného.¹⁵⁸

Při přijímání zákona o státní sociální podpoře byl kladen důraz na to, aby sociální dávky neodrazovaly od získávání vlastních prostředků prací, tedy aby nebyly náhradou vlastních

¹⁵² PALONCYOVÁ, Jana; BARVÍKOVÁ, Jana; HÖHNE, Sylva a KUCHAROVÁ, Věra. *Neúplné rodiny*. Online. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2019. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_469.pdf. [cit. 2024-02-02], s. 49.

¹⁵³ Pod pojmem rodinné sociální dávky rozumíme dávky prostřednictvím, kterých přispívá stát rodinám, v nichž se nachází nezaopatřené dítě na pokrytí jeho životních nákladů.

¹⁵⁴ KUCHAROVÁ, Věra. *Reflexe rodinné politiky – očekávání a postoje: souhrn podkladů pro potřeby odboru rodinné politiky a ochrany práv dětí MPSV ČR*. Praha: VÚPSV, 2020, s. 46.

¹⁵⁵ ŠTASTNÁ, Anna. *Neúplné rodiny v České republice a ve vybraných evropských zemích*. Online. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2009. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_296.pdf. [cit. 2024-03-24], s. 150.

¹⁵⁶ Tamtéž.

¹⁵⁷ HŮRKA, Petr; KOMENDOVÁ, Jana; STRÁNSKÝ, Jaroslav; SMEJKAL, Michal; HALÍŘ, Jakub et al. *Právo sociálního zabezpečení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2023, s. 28.

¹⁵⁸ KOLDINSKÁ, Kristina et al. *Právo sociálního zabezpečení*. Academia iuris (C. H. Beck). Praha: C. H. Beck, 2022, s. 281.

příjmů, ale představovaly pouze pomoc v určitých specifických uznaných sociálních situacích rodin, a to na společensky uznané úrovni. Vždy při tom má být zohledňována otázka hospodárnosti, účelnosti a případně také adresnosti.¹⁵⁹

Dávky státní sociální podpory jsou hrazeny ze státního rozpočtu, jehož zdrojem příjmů je zejména obecné zdanění. Jedná se tak o jakýsi projev občanské solidarity. Nastavení dávek státní sociální podpory tudíž závisí na politice a ekonomické situaci státu a rozhodnutí jeho představitelů, jaké dávky bude poskytovat. Také proto je systém státní sociální podpory poměrně dynamický, kdy výčet jednotlivých dávek státní sociální podpory se v průběhu let několikrát změnil.

V závislosti na tom, zda se zjišťuje (tzv. testuje) příjem rodiny, rozlišujeme dávky testované a netestované. Charakteristické pro testované dávky je uplatnění principu adresnosti. Spadá sem přírůstek na dítě, příspěvek na bydlení a porodné. K tomu je třeba dodat, že přírůstek na děti dostává třetina samoživitelů, ale pouze desetina čistých úplných rodin s dětmi. Příspěvek na bydlení získává více než pětina samoživitelů.¹⁶⁰ Zbývající netestované dávky jsou poskytovány bez ohledu na příjem rodiny – jedná se o rodičovský příspěvek a pohřebné. V souvislosti s rodičovským příspěvkem je často zmiňována doba jeho poskytování, která patří k nejdelším v rámci EU.¹⁶¹

Sociální pomoc náleží osobám nacházejícím se v kritických situacích, kdy tato pomoc slouží k zajištění základních životních podmínek. K tomu jsou určeny dávky pomoci v hmotné nouzi, mezi něž spadá příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a mimořádná okamžitá pomoc. Vedle toho sem patří i dávky poskytované osobám se zdravotním postižením, těmi jsou příspěvek na mobilitu, příspěvek na zvláštní pomůcku, nebo průkaz osoby se zdravotním postižením).¹⁶²

4.3. Slad'ování osobního a pracovního života samoživitelů

Velkým tématem objevujícím se ve veřejném prostoru je slad'ování osobního a pracovního života, které se významně dotýká také neúplných rodin. Ty jsou tvořeny převážně matkami s dětmi, jimž není pracovní trh příliš nakloněn, jak lze poněkud eufemisticky konstatovat po zhodnocení dat z této oblasti, která byla představena již v první kapitole. Právě

¹⁵⁹ KOLDINSKÁ, Kristina et al. *Právo sociálního zabezpečení*. Academia iuris (C. H. Beck). Praha: C. H. Beck, 2022, s. 281.

¹⁶⁰ PALONCYOVÁ, Jana; BARVÍKOVÁ, Jana; HÖHNE, Sylva a KUCHAROVÁ, Věra. *Neúplné rodiny*. Online. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2019. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_469.pdf. [cit. 2024-02-02], s. 49.

¹⁶¹ ŠTEFKO, Martin a kol. *Úvod do sociální politiky pro právníky*. Praha: Právnická fakulta, Univerzita Karlova, 2023, s. 229.

¹⁶² MERTL, Jan. *Sociální politika*. 7., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2023, s. 345.

v souvislosti se zaměstnáváním matek se v USA během šedesátých a sedmdesátých let minulého století začala otázka sladění soukromého a pracovního života pomalu dostávat do popředí zájmu.¹⁶³

Je zřejmé, že se nejedná primárně o problematiku právní, nicméně je nezbytné řešit ji komplexně a interdisciplinárně. V rámci určité koordinace napříč obory disponuje právo nástroji, které mohou významně přispět k vytvoření podmínek pro kombinování pracovního a soukromého života. Jedná se o flexibilní formy zaměstnávání či výkonu práce, zvláštní podporu poskytovanou zaměstnancům pečujícím o rodinné příslušníky v rámci pracovněprávních vztahů, finanční podporu v případě výpadku příjmů z důvodu péče o rodinné příslušníky a prevenci znevýhodňování těch zaměstnanců, kteří pečují o děti.¹⁶⁴

Z flexibilních forem výkonu práce lze příkladem jmenovat pružnou pracovní dobu, výkon práce z jiného místa, sdílená pracovní místa atd., která mohou být přínosem také pro samoživitele či obecně rodiny s dětmi, nicméně pouze na ně zaměřena nejsou. Specifickou úpravu reflektující péči zaměstnanců a zaměstnankyň o děti nalezneme v § 239–241a ZP v souvislosti s ochranou těhotných zaměstnankyň, zaměstnanců a zaměstnankyň pečujících o děti do určitého věku či o osoby závislé na pomoci jiných osob.

Tato ustanovení částečně doznala změn v souvislosti s přijetím Směrnice Evropského parlamentu a Rady (EU) 2019/1158 ze dne 20. června 2019 o rovnováze mezi pracovním a soukromým životem rodičů a pečujících osob a o zrušení směrnice Rady 2010/18/EU označované jako tzv. směrnice work-life balance nebo směrnice WLB (dále jen „*směrnice WLB*“).¹⁶⁵

Primárním záměrem směrnice WLB je rovnoměrnější rozdělení pečovatelských povinností mezi oba rodiče, tedy muže i ženy, a současně zajištění rovného zacházení na pracovišti umožňujícího rodičům i jiným pečujícím osobám sladit osobní i pracovní život. Cílem je dosáhnout tak větší zaměstnanosti žen a zároveň motivovat muže k převzetí pečovatelských povinností tak, aby bylo rozložení placené a neplacené práce mezi rodiči rovnoměrnější.

V § 239 ZP je definována povinnost zaměstnavatele dbát zvláštní ochrany těhotné či kojící zaměstnankyně a zaměstnankyně (matky) v období devíti měsíců po porodu z důvodu ochrany jejího zdraví. Zaměstnavatel je povinen převést takovou zaměstnankyni na jinou práci odpovídající jejímu zdravotnímu stavu a umožňující jí dosažení stejného výdělku, pokud je její

¹⁶³ BIRD, Jim. *Work-life balance doing it right and avoiding the pitfalls*. Online. Work-life balance, 2006. Dostupné z: <https://worklifebalance.com/app/themes/wlb/assets/pdfs/article3.pdf>. [cit. 2024-05-05].

¹⁶⁴ PICHRT, Jan a TOMŠEJ Jakub. *Balancování na hraně work-life balance a transparentnosti*. Právní monografie (Wolters Kluwer ČR). Praha: Wolters Kluwer, 2022, s. 11.

¹⁶⁵ Pro úplnost je třeba dodat, že směrnice WLB v sobě zahrnuje také úpravu otcovské dovolené, rodičovské dovolené a pečovatelské dovolené, nejen otázky pružného uspořádání práce.

dosavadní práce těhotným zakázána nebo podle lékařského posudku ohrožuje její těhotenství či obecně zdraví. Pokud by v případě předělení na jinou práci dosahovala nižšího výdělku, je jí poskytován vyrovnávací příspěvek, a to dle zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění.

Další významnou otázkou z hlediska rodičovství a péče o děti je vysílání na pracovní cesty a přeložení zaměstnance upravené v § 240 ZP. Jedná se o jediné ustanovení v ZP, kde je stanovena zvláštní ochrana přímo samoživitelům, respektive osamělým rodičům, jak jsou v ZP označováni. Dle § 240 odst. 1 ZP zaměstnanci a zaměstnankyně pečující o dítě mladší osmi let smějí být vysláni na pracovní cestu mimo obvod svého pracoviště nebo bydliště jen se svým souhlasem. Nadto je přeložení, tedy dočasná změna místa výkonu práce odpovídajícího pracovního smlouvě, u výše vymezeného okruhu zaměstnanců možné pouze na základě jejich žádosti. U osamělých zaměstnanců je v souladu s § 240 odst. 2 ZP maximální věková hranice dítěte vyšší, uvedená ochrana je jim poskytována až do patnácti let věku dítěte, o které pečují.

V § 240 odst. 3 ZP je stanoven úplný zákaz práce přesčas těhotných zaměstnankyň, tedy bez ohledu na jejich souhlas. Nadto zaměstnavatel nesmí práci přesčas jednostranně nařídit zaměstnancům pečujícím o dítě mladší jednoho roku. Pro úplnost je třeba dodat, že ochrana je dle § 242 ZP poskytována také kojícím zaměstnankyním, které mají nárok na přestávky ke kojení, jejichž délka a počet se odvíjí od věku dítěte. Tyto přestávky se započítávají do pracovní doby a náleží za ně náhrada mzdy nebo platu ve výši průměrného výdělku.

Implementace směrnice WLB se projevila v § 241 ZP. Dle čl. 9 směrnice WLB mají pracovníci pečující o děti mladší osmi let právo požádat o pružné uspořádání pracovní doby. Zamítne-li zaměstnavatel takovou žádost, musí své rozhodnutí písemně odůvodnit. Taková úprava sice již před jejím přijetím byla v ZP obsažena, a dokonce se vztahovala na širší okruh osob, nicméně byly provedeny dílčí úpravy.

V § 241 odst. 1 ZP došlo spíše ke změně formulační¹⁶⁶, kdy zaměstnavatel je i nadále povinen přihlížet při zařazování do směn k potřebám zaměstnance či zaměstnankyně pečující o dítě. Předpokládá se přitom, že se potřeby jednotlivých zaměstnanců liší, tudíž je třeba, aby své požadavky vůči zaměstnavateli formulovali zaměstnanci sami.

Pokud některý z chráněných zaměstnanců vymezených v § 241 odst. 2 ZP, tedy zjednodušeně řešeno těhotná zaměstnankyně, zaměstnanec či zaměstnankyně pečující o dítě mladší 15 let nebo pečující o osobu, která se podle jiného právního předpisu¹⁶⁷ považuje za

¹⁶⁶ Nově je v legislativě uvedeno, že se povinnost týká zaměstnance i zaměstnankyně. V dosavadní právní úpravě bylo pouze uvedeno, že se jedná o zaměstnance, nicméně i z tehdejšího znění bylo dovozováno, že se jedná o muže i ženy.

¹⁶⁷ Tato osoba je definována v § 8 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

závislou na pomoci jiné fyzické osoby ve stupni II a III¹⁶⁸, požádá písemně o kratší pracovní dobu dle § 80 ZP, je zaměstnavatel povinen této žádosti vyhovět. Neučiní-li tak, musí tuto skutečnost písemně odůvodnit, k čemuž musí mít vážné provozní důvody. Jejich definici ZP neobsahuje, musí se však jednat o důvody kvalifikované nikoliv běžné, kdy vyhovění takové žádosti by vedlo k narušení či vážnému ohrožení řádného provozu zaměstnavatele.¹⁶⁹

Jedná se tak o právní nárok daného okruhu zaměstnanců, a to na rozdíl od obecné úpravy v § 80 ZP obsahujícím ve své podstatě dohodu mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem, na kterou nemusí ani jedna ze stran přizpůsobit a zaměstnavatel nemusí, pokud se jedná o iniciativu zaměstnance, své rozhodnutí nikterak odůvodňovat.

Posléze může dojít ke změně situace, kdy zaměstnanec nadále nepotřebuje kratší pracovní dobu, s níž souvisí tomu odpovídající nižší mzda či plat, a chce se vrátit k původní nezkrácené pracovní době. Opět tak musí učinit formou písemné žádosti, nicméně zaměstnavatel už není povinen mu vyhovět. V tomto případě již tak zaměstnanec na úplné či částečné obnovení, resp. prodloužení, pracovní doby nemá nárok, nicméně jestliže mu zaměstnavatel nevyhoví, je povinen to písemně odůvodnit.

Nově byl vložen § 241a ZP vztahující se k práci na dálku. Okruh zaměstnanců je zde vymezen odlišně oproti § 241 odst. 2 ZP, kdy se tato úprava týká zaměstnanců pečujících o dítě mladší devíti let, nikoliv patnácti, tudíž je v tomto směru méně vstřícná. Vedle toho se vztahuje také na těhotné zaměstnankyně a zaměstnance pečující o osoby závislé na pomoci jiných osob. V porovnání s ostatními zaměstnanci žádajícími o práci dálku standardně dle § 317 ZP sice ani takto vymezený okruh zaměstnanců nemá nárok na to, aby jim zaměstnavatel práci na dálku povolil, nicméně nevyhoví-li zaměstnavatel jejich písemné žádosti, má povinnost své rozhodnutí písemně odůvodnit.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Okruh zaměstnanců je přesně vymezen v § 241 odst. 2, přičemž se jedná o a) těhotnou zaměstnankyni, b) zaměstnankyni nebo zaměstnance pečujícího o dítě mladší než 15 let, nebo c) zaměstnankyni nebo zaměstnance, kteří převážně sami dlouhodobě pečují o osobu, která se podle zvláštního právního předpisu považuje za osobu závislou na pomoci jiné fyzické osoby ve stupni II (středně těžká závislost), ve stupni III (těžká závislost) nebo stupni IV (úplná závislost).

¹⁶⁹ BOČANOVÁ, Veronika a ČADSKÁ, Silvie. *Vážné provozní důvody jako překážka flexibilním úpravám pracovní doby?* Online. Epravo, 2017. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/vazne-provozni-duvody-jako-prekazka-flexibilnim-upravam-pracovni-doby-106604.html>. [cit. 2024-04-14].

¹⁷⁰ BOGNÁROVÁ, Věra. § 241a. In: BĚLINA, Miroslav, DRÁPAL, Ljubomír et al. *Zákoník práce*. 4. vyd. Praha: C. H. Beck, 2023, s. 1073.

Závěr

Přijetí zákona o náhradním výživném bylo vyústěním dlouhodobě nepříznivé situace samoživitelů, a zejména jejich dětí. S tím, jak došlo po roce 1989 k liberalizaci české společnosti a uvolnění poměrů, narostl také počet neúplných rodin, a to jednak v souvislosti s mimomanželskou plodností a také s rozvodovostí, jejíž rostoucí tendence plynule navázala na vývoj v průběhu druhé poloviny 20. století. Samotná rodina a její charakter se mění. Není strnulá, naopak odráží změny, které se odehrávají v celé společnosti.

Ostatně, co je to vlastně tradiční rodina? Dle Giddense jde o vágní pojem, o němž má každý odlišné představy. Nejvíce se snad západnímu chápání tradiční rodiny blíží její povaha v 50. letech minulého století, kdy ženy pracovaly zatím v poměrně malém měřítku a pozice muže byla stále neochvějná. Postavení rodinných členů tak bylo založeno na nerovnosti. Změny jednoduše byly a budou. S jakýmsi zakonzervováním rodiny se lze setkat možná tak v totalitních režimech typu Čína, jejichž standardy bychom do české společnosti pravděpodobně přinášet nechtěli. Je tak zřejmé, že s různými formami rodin i soužití se budeme do budoucna setkávat čím dál více, což by mělo být reflektováno také ze strany zákonodárců.¹⁷¹

V první kapitole jsme se přesvědčili, že samoživitelství představuje genderovou zkušenost, kdy jsou to zejména ženy, kdo stojí v čele neúplných rodin a na koho následně dopadají problémy s tím spojené v největším rozsahu. Navíc v případě, že je příčinou vzniku neúplné rodiny rozvod manželství, dochází velmi často již v důsledku této skutečnosti ke snížení celkové životní úrovně dotčených žen. Po vzniku neúplné rodiny se zdůrazní obecně přítomná genderová nerovnost a její aspekty, kterým musí ženy v současném světě čelit.

Situace matek samoživitelek je v tomto směru mimořádně složitá. Na trhu práce musí nalézt takovou pozici, která jim umožní jednak zajistit dostatečné příjmy, protože zvláště, pokud dochází k neplacení výživného, leží na nich vyživovací povinnost fakticky v celém rozsahu. Stejně tak potřebují pozici, která jim poskytne dostatečný prostor pro péči o děti a domácnost. S největšími obtížemi se přitom potýkají matky nejmenších dětí, a to po návratu z mateřské či rodičovské dovolené.

Důsledkem této obtížné situace je následně zvýšené riziko chudoby a sociálního vyloučení, kdy se setkáváme s fenoménem označovaným jako feminizace chudoby, který reflektuje, že právě ženy jsou v porovnání s muži těmito jevy výrazně více ohroženy, přičemž vůbec nejvíce se tato skutečnost týká matek samoživitelek a žen starších 65 let. Dopady na děti

¹⁷¹ GIDDENS, Anthony. *Unikající svět: jak globalizace mění náš život*. Post (Sociologické nakladatelství). Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, s. 70–76.

vyrůstající v chudobě jsou nepochybné, když prostředí, v němž vyrůstají, se následně odráží mimo jiné na stupni vzdělání, kterého v budoucnu dosáhnou.

V popředí zájmu by měla být dle mínění autorky právě ochrana dětí, které jsou odkázány na výživu ze strany jiných osob, zejména rodičů. Pokud však svou povinnost dlouhodobě neplní, je na místě a v souladu s mezinárodními závazky i vnitrostátními právními předpisy, aby stát situaci řešil, a to například formou opatření z oblasti sociálního zabezpečení, mezi která řadíme také institut náhradního výživného. Je nicméně pochopitelně otázkou, jakým způsobem tak má stát činit, když musí nalézt řešení poskytující efektivní pomoc, které však současně nebude nadměrně zatěžovat státní rozpočet.

Autorka se neztotožňuje s tvrzeními, že by tímto způsobem stát snad dával rodičům najevo, že nemusí svou vyživovací povinnost vůči dětem plnit. Naopak je velmi podstatné, aby bylo zvýšeno obecné povědomí o následujících sankcích v případě neplnění vyživovací povinnosti a aby byla otázka efektivnosti vymáhání výživného aktivně řešena, nicméně pokud tyto nástroje selhávají a vysoké procento dětí následně žije v nevyhovujících podmínkách, je na místě zasáhnout formou systémového opatření, jako je právě náhradní výživné. To by mělo být kombinováno s výše uvedeným úsilím a opatřeními směřujícími k prevenci neplacení výživného, které se však projeví spíše v dlouhodobějším měřítku.

Institut náhradního výživného, který byl tématem třetí kapitoly, navazuje na obecnou právní úpravu vyživovací povinnosti a práva na výživné, která je obsažena v občanském zákoníku a o níž bylo pojednáno ve druhé kapitole. Náhradní výživné je tak výrazem provázanosti soukromého a veřejného práva, jehož záměrem je podpora nezaopatřených dětí ze strany státu v aktuální nepříznivé životní situaci způsobené neplněním vyživovací povinnosti ze strany povinné osoby, typicky rodiče.

Pokusy o zavedení institutu náhradního výživného se objevovaly po vzniku České republiky opakovaně. Rozdílné přitom bylo jednak označení této sociální dávky, kdy se setkáváme s termíny náhradní či zálohované výživné, podmínky vzniku nároku, stanovení výše poskytovaného plnění a také otázka přechodu pohledávky na stát. Ponechme stranou otázku terminologickou, kdy se prosadil termín náhradní výživné, který je pravděpodobně přiléhavější. Shoda v jednotlivých návrzích panovala z hlediska okruhu oprávněných osob na tom, že nárok na dávku nezaniká zletilostí oprávněné osoby, nýbrž může trvat i poté, a to zejména pokud se oprávněná osoba připravuje na budoucí povolání, přičemž konkrétní parametry se v tomto směru v jednotlivých návrzích liší.

Zajímavé a přínosné je srovnání podmínek vzniku nároku, kdy bylo možné se setkat s podmínkou plnění povinné školní docházky nebo posuzování příjmové situace rodin, tedy

úpravou náhradního výživného jako tzv. testované sociální dávky. Odlišně byla posuzována také výše dlužné částky, kdy v některých případech nemělo být výživné placeno nejméně šest měsíců apod. k tomu, aby vznikl nárok na dávku, což lze označit za zcela nevyhovující, když již v tomto období se oprávněná osoba mohla dostat do hluboké finanční tísně. Naopak je dle názoru autorky třeba podněcovat oprávněné osoby, případně jejich zákonné zástupce, k neprodlenému řešení neplacení výživného. Rozdílně byla v jednotlivých návrzích upravena také otázka přechodu pohledávky na stát, která je do určité míry problematická.

V současném pojetí je náhradní výživné netestovanou sociální dávkou, když oprávněnou osobou je nezaopatřené dítě definované v zákoně o státní sociální podpoře, které má na území České republiky trvalý pobyt. Z tohoto pravidla však existuje několik výjimek souvisejících zejména s členstvím v EU. Na tomto místě by dle názoru autorky bylo vhodnější, aby sociální dávka byla adresná, tedy aby reflektovala příjmovou situaci oprávněné osoby a osob s ní společně posuzovaných dle § 4 zákona o státní sociální podpoře.

Základním předpokladem pro vznik nároku na náhradní výživné je vymáhání výživného, ať už formou výkonu rozhodnutí nebo exekuce, což lze označit za motivační prvek k využití základních nástrojů, které právní řád nabízí a poskytuje. Jedná se o jedno z nejpřínosnějších ustanovení, bez nějž by jednak mohlo docházet ke zneužívání této sociální dávky, ale především je dobrým signálem pro oprávněné osoby k aktivnímu a samostatnému přístupu k neplacení výživného. Takové řešení lze tak považovat jednoznačně za vhodné a účelné, a to i s přihlédnutím k tomu, že pro určité samoživitele mohou být tyto podmínky odrazující z důvodu obav z narušení rodinných vztahů.

Minimální výše dlužné částky není stanovena, tudíž není nutné, aby oprávněné osoby čekaly několik měsíců, než budou moci o náhradní výživné vůbec žádat. Co se týče výše poskytovaného náhradního výživného, částka se stanovuje jako rozdíl výše měsíční dávky určené v exekučním titulu a částečného plnění výživného v daném měsíci, přičemž je stanovena fixní maximální výše 3 000 Kč, což nelze považovat za vhodné a účelné. Problém přitom nespočívá v nastavení jakési hranice, kdy stát nemá na rozdíl od rodičů povinnost zajišťovat dětem stejnou životní úroveň, jako spíše v pevném určení této částky, která nezohledňuje inflaci a další proměnné, které mohou v budoucnu nastat. Vhodnější se jeví úprava, dle níž by se maximální výše odvíjela od průměrné měsíční mzdy či životního minima.

Dalším aspektem, o němž lze polemizovat, je také zánik nároku na náhradní výživné po jeho čtyřiceti osmi výplatách. Pokud bychom předpokládali, že náhradní výživné bude vypláceno v po sobě jdoucích měsících, bude se jednat o čtyři roky. Dle původního znění zákona o náhradním výživném měl nárok zaniknout již po dvaceti čtyřech výplatách. Je otázkou, zda je

takové omezení počtem výplat vhodné a co tímto záměrem zákonodárce sledoval, když ve chvíli, kdy mělo dojít v případě žádostí podaných hned po nabytí účinnosti zákona o náhradním výživném k zániku nároku, raději došlo k novelizaci, aby daná situace nemusela nastat.

Důvodová zpráva k novele zákona o náhradním výživném k tomu říká, že období, po které je náhradní výživné vypláceno, slouží k vytvoření podmínek a časového prostoru pro řešení situace rodiny v případě, že není řádně plněna vyživovací povinnost v rámci standardních nástrojů.¹⁷² Nicméně pokud není výživné dlouhodobě hrazeno, tedy pokud oprávněná osoba využije všechny výplaty náhradního výživného, není příliš pravděpodobné, že se platební morálka povinné osoby bez dalších souvisejících opatření následně zlepší.¹⁷³

Zásadní tak je důsledně se zabývat zvýšením úspěšnosti vymáhání pohledávek dalšími sankčními opatřeními vůči povinným osobám s ohledem na mimořádný celospolečenský zájem na dodržování vyživovací povinnosti vůči dětem. S tím souvisí také následný přechod pohledávky na stát. Pokud má náhradní výživné skutečně fungovat tak, že se vynaložené prostředky ze státního rozpočtu vrátí a budou vymoženy, je třeba, aby byla zvýšena celková úspěšnost vymahatelnosti pohledávek.

Za současných podmínek jinak nelze počítat s návratností prostředků vynaložených ze státního rozpočtu. V tomto směru se jedná spíše o teoreticky dobře nastavený, avšak v praxi ne zcela funkční model, když i v důvodové zprávě je návratnost odhadována na pouhých deset procent. Současně hodlá-li stát tímto způsobem pomáhat oprávněným osobám a přebírat na sebe riziko neúspěšnosti vykonávacího řízení, mělo by na něj přecházet také veškeré příslušenství daných pohledávek.

Pokud jde o oprávněné osoby či pečující rodiče, má-li být náhradní výživné takto nastaveno, tedy do určité míry plošně, ale zároveň dočasně, měl by stát pracovat na vytváření takových podmínek, které těmto rodičům skutečně umožní zvládnout výživu jejich dětí, aniž by se mohly spolehnout na plnění ze strany povinné osoby či dávek náhradního výživného. Jinými slovy stát by měl přispět k tomu, aby bylo období, po které je náhradní výživné poskytováno, efektivně využito.

V tomto směru je třeba, aby neúplným rodinám věnovala významně větší pozornost rodinná politika, jakožto průřezová disciplína zahrnující řadu aktivit a opatření z nejen právní oblasti, čemuž byla věnována poslední kapitola diplomové práce. Měla by se přitom více soustřeďovat přímo na neúplné rodiny a hledání komplexních řešení. Ostatně je s podivem, že

¹⁷² Důvodová zpráva k zákonu č. 588/2020 Sb., o náhradním výživném pro nezaopatřené dítě a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o náhradním výživném).

¹⁷³ Tamtéž

ani v systému sociálního zabezpečení ani pracovním právem nenalezneme až na výjimky úpravu zaměřenou přímo na tuto skupinu. Z hlediska preferencí a toho, jaká opatření by měla být volena, se ukazuje, že sociální dávky to spíše nejsou, byť své místo nepochybně mají. Naopak je poptávka po nepřímých nástrojích rodinné politiky a pomoci s vytvořením prostředí umožňujícího zajišťovat si vlastní prostředky prací a skloubit pracovní a rodinný život. A tím se vracíme na začátek k genderovým aspektům neúplných rodin, které se těmito tématy prolínají, a jejichž řešení je možná klíčem k celkovému zlepšení situace neúplných rodin.

Seznam použitých zkratek

Právní předpisy

antidiskriminační zákon	zákon č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon)
EŘ	zákon č. 121/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti (exekuční řád) a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů
LZPS	usnesení předsednictva České národní rady ze dne 16. prosince 1992 o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součásti ústavního pořádku České republiky
novela zákona o náhradním výživném	zákon č. 322/2023 Sb., kterým se mění zákon č. 588/2020 Sb., o náhradním výživném pro nezaopatřené dítě a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o náhradním výživném), ve znění pozdějších předpisů
OSŘ	zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů
OZ/občanský zákoník	zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
Směrnice WLB	směrnice Evropského parlamentu a Rady (EU) 2019/1158 ze dne 20. června 2019 o rovnováze mezi pracovním a soukromým životem rodičů a pečujících osob a o zrušení směrnice Rady 2010/18/EU
SŘ	zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění

	pozdějších předpisů
TZ	zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů
zákon o pomoci v hmotné nouzi	zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů
zákon o registrovaném partnerství	zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů
zákon o státní sociální podpoře	zákon č. 117/1996 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů
zákon o zálohování výživného dětem	zákon č. 57/1948 Sb., o zálohování výživného dětem, ve znění pozdějších předpisů
ZNV/zákon o náhradním výživném	zákon č. 588/2020 Sb., o náhradním výživném pro nezaopatřené dítě a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o náhradním výživném), ve znění pozdějších předpisů
ZŘS	zákon č. 219/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů

Ostatní

ANO	ANO 2011
ČSSD	Česká strana sociálně demokratická
ČSÚ	Český statistický úřad
EU	Evropská unie
Ministerstvo spravedlnosti ČR	Ministerstvo spravedlnosti České republiky
OSPOD	Orgán sociálně-právní ochrany dítěte

Poslanecká sněmovna ČR	Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky
Senát ČR	Senát Parlamentu České republiky
Úřad práce ČR	Úřad práce České republiky
Ústavní soud ČR/ÚS	Ústavní soud České republiky
Vláda ČR	Vláda České republiky
VÚPSV	Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i.

Seznam použitých zdrojů

1. Seznam použité literatury a odborných článků

BOGNÁROVÁ, Věra. § 241a. In: BĚLINA, Miroslav, DRÁPAL, Ljubomír et al. *Zákoník práce*. 4. vyd. Praha: C. H. Beck, 2023.

CELORIO, Rosa. *Women and International Human Rights in Modern Times*. Edward Elgar Publishing Limited, 2022. ISBN 971-80-088-938-5.

DUDOVÁ, Radka a HASTRMANOVÁ Šárka. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7330-124-8.

DUKOVÁ, Ivana; DUKA, Martin a KOHOUTOVÁ, Ivanka. *Sociální politika: učebnice pro obor sociální činnost*. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-3880-2.

DVOŘÁK, Jan; ŠVESTKA, Jiří a ZUKLÍNOVÁ, Michaela. *Občanské právo hmotné*. Praha: Wolters Kluwer, 2019. ISBN 978-80-7478-937-3.

GIDDENS, Anthony. *Unikající svět: jak globalizace mění náš život*. Post (Sociologické nakladatelství). Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. ISBN 80-85850-91-5.

HŮRKA, Petr; KOMENDOVÁ, Jana; STRÁNSKÝ, Jaroslav; SMEJKAL, Michal; HALÍŘ, Jakub et al. *Právo sociálního zabezpečení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2023. ISBN 978-80-7380-912-6.

JANKOVÁ, Eva a OBERMANNOVÁ, Gabriela. *Zákon o náhradním výživném: komentář*. Komentáře (Wolters Kluwer ČR). Praha: Wolters Kluwer, 2021. ISBN 978-80-7552-675-5.

KOLDINSKÁ, Kristina et al. *Právo sociálního zabezpečení*. Academia iuris (C. H. Beck). Praha: C. H. Beck, 2022. ISBN 978-80-7400-902-0.

KOLDINSKÁ, Kristina. *Gender a sociální právo: rovnost mezi muži a ženami v sociálněprávních souvislostech*. Beckova edice právní instituty. Praha: C. H. Beck, 2010. ISBN 978-80-7400-343-1.

KRÁLÍČKOVÁ, Zdeňka; HRUŠÁKOVÁ, Milana a WESTPHALOVÁ, Lenka. *Rodinné právo*. 3. vyd. Academia iuris (C. H. Beck). Praha: C. H. Beck, 2022. ISBN 978-80-7400-877-1.

KRAUS, Blahoslav. Rodina v procesech transformace společnosti. *Kontakt*, 2013, roč. 15, č. 4, s. 422–430. ISSN 1212-4117.

KUCHAŘOVÁ, Věra. *Reflexe rodinné politiky – očekávání a postoje: souhrn podkladů pro potřeby odboru rodinné politiky a ochrany práv dětí MPSV ČR*. Praha: VÚPSV, 2020. ISBN 978-80-7416-404-0.

KUCHAŘOVÁ, Věra; BARVÍKOVÁ, Jana; HÖHNE, Sylva; NEŠPOROVÁ, Olga; PALONCYOVÁ, Jana et al. *Zpráva o rodině 2020*. Praha: VÚPSV, 2020. ISBN 978-80-7416-379-1.

MERTL, Jan. *Sociální politika. 7.*, aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2023. ISBN 978-80-7676-675-4.

NOVÁ, Hana. § 910 [Pravidla vyživovací povinnosti mezi příbuznými]. In: PETROV, Jan; VÝTISK, Michal; BERAN, Vladimír et al. *Občanský zákoník: komentář. 2. vyd.* Beckova edice komentované zákony. Praha: C. H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-747-7.

PICHRT, Jan a TOMŠEJ Jakub. *Balancování na hraně work-life balance a transparentnosti*. Právní monografie (Wolters Kluwer ČR). Praha: Wolters Kluwer, 2022. ISBN 978-80-7676-278-7.

PRŮŠA, Ladislav; VÍŠEK, Petr a JAHODA, Robert. *Alchymie nepojistných sociálních dávek*. Praha: Wolters Kluwer, 2014. ISBN 978-80-7478-528-3.

ŠMÍD, Ondřej a VACOVÁ, Radka. *Povinnosti a práva rodičů k dětem*. Teoretik. Praha: Leges, 2017. ISBN 978-80-7502-195-3.

ŠMÍD, Ondřej a VACOVÁ, Radka. *Výživné*. Teoretik. Praha: Leges, 2017. ISBN 978-80-7502-196-0.

ŠTEFKO, Martin a kol. *Úvod do sociální politiky pro právníky*. Praha: Právnícká fakulta, Univerzita Karlova, 2023. ISBN 978-80-7630-027-9.

ŠTIKA, Martin. *Exekuce v praxi*. Pro praxi. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2021. ISBN 978-80-7380-835-8.

ŠUBRT, Jiří et al. *Soudobá sociologie IV (Aktuální a každodenní)*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1789-3.

WOLFOVÁ, Jitka a ŠTIKA, Martin. *Soudní exekuce. 2.*, aktualiz. vyd. Právní monografie (Wolters Kluwer ČR). Praha: Wolters Kluwer, 2022. ISBN 978-80-7676-114-8.

ZUKLÍNOVÁ, Michaela; ELISCHER, David; NOVÁ, Hana; FRINTOVÁ, Dita, FRINTA, Ondřej et al. *Občanský zákoník: Komentář, Svazek II (§ 655-975)*. [Systém ASPI]. Wolters Kluwer. ASPI_ID KO89_b2012CZ. ISSN 2336-517X.

2. Seznam použitých internetových zdrojů

BIRD, Jim. *Work-life balance doing it right and avoiding the pitfalls*. Online. Work-life balance, 2006. Dostupné z: <https://worklifebalance.com/app/themes/wlb/assets/pdfs/article3.pdf>. [cit. 2024-05-05].

BOČANOVÁ, Veronika a ČADSKÁ, Silvie. *Vážné provozní důvody jako překážka flexibilním úpravám pracovní doby?* Online. Epravo, 2017. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/vazne-provozni-duvody-jako-prekazka-flexibilnim-upravam-pracovni-doby-106604.html>. [cit. 2024-04-14].

BRENAN, Megan. *Women Still Handle Main Household Tasks in U.S.* Online. GALLUP. Dostupné z: <https://news.gallup.com/poll/283979/women-handle-main-household-tasks.aspx>. [cit. 2024-05-29].

BRÖCKEL, Miriam a ANDREß Hans-Jürgen. *The Economic Consequences of Divorce in Germany: What Has Changed since the Turn of the Millennium?* Online. Comparative Population Studies, 2015, roč. 40, č. 3. Dostupné z: <https://doi.org/10.12765/CPoS-2015-04>. [cit. 2024-05-29].

BROŽOVÁ, Dagmar. *Diskriminace žen v ekonomické teorii – Vybrané problémy*. Online. Politická ekonomie, 2006, s. 646–660. ISSN 2336-8225. Dostupné z: <https://polek.vse.cz/pdfs/pol/2006/05/04.pdf>. [cit. 2024-03-03].

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Příjmová chudoba ohrožuje necelou desetinu obyvatel*. Online. Český statistický úřad, 2019. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/prijmova-chudoba-ohrozuje-necelou-desetinu-obyvatel>. [cit. 2024-05-05].

ČSÚ. *Příjmy a životní podmínky domácností – 2023*. Online. Český statistický úřad, 2023. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/prijmy-a-zivotni-podminky-domacnosti-x6dl59cm5z>. [cit. 2024-02-02].

ČSÚ. *Rozvodovost*. Online. Český statistický úřad, 2022. Dostupné z: <https://1url.cz/guPNU>. [cit. 2024-05-24].

ČSÚ. *Typ hospodařící domácnosti*. Online. Sčítání lidu 2021, 2023. Dostupné z: <https://scitani.gov.cz/typ-hospodarici-domacnosti#skupina-294301>. [cit. 2024-02-18].

ČSÚ. *Životní podmínky v ČR 2022: Zdraví a kvalita života obyvatel ČR*. Online. Český statistický úřad, 2023. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/23178402/zivotni_podminky_2022.pdf/9ce19c8a-48f8-46ca-bc7d-794736aabb65?version=1.0. [cit. 2024-03-20].

ČSÚ. *Životní podmínky: Domácnosti celkem v letech 2018-2023*. Online. Český statistický úřad, 2023. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/218351672/1600212416.pdf/a34a0a10-cec8-454e-b704-0823d8a536bc?version=1.0>. [cit. 2024-03-20].

EVROPSKÁ KOMISE. *Gender pay gap statistics*. Online. Evropská komise, 2024. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Gender_pay_gap_statistics. [cit. 2024-04-02].

EVROPSKÁ KOMISE. *Living conditions in Europe – poverty and social exclusion*. Online. Evropská komise, 2024. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Living_conditions_in_Europe_-_poverty_and_social_exclusion&oldid=637263#Poverty_and_social_exclusion. [cit. 2024-02-15].

EVROPSKÁ KOMISE. *Sdělení komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů: Unie rovnosti: strategie pro rovnost žen a mužů na období 2020-2025*. Online. Evropská komise, 2020. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0152>. [cit. 2024-04-15].

EVROPSKÝ PARLAMENT. *Rozdíly v odměňování žen a mužů: definice a příčiny*. Online. Evropský parlament, 21. 11. 2023. Dostupné z: <https://www.europarl.europa.eu/topics/cs/article/20200109STO69925/proc-jsou-v-odmenovani-zen-a-muzu-rozdily>. [cit. 2024-04-09].

FIŠEROVÁ, Vlasta. *Rodina*. Online. In: Sociologická encyklopedie, 10. 11. 2018. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Rodina>. [cit. 2024-03-15].

FUČÍK, Petr. *Genderové aspekty rozvodovosti. Co může studium rozvodu nabídnout teoreticky zaměřené sociologii rodiny?* Online. Sociologický časopis, 2016, s. 557–580. ISSN 2336-128X. Dostupné z: <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2016/04/04.pdf>. [cit. 2024-05-25].

HAMPLOVÁ, Dana; CHALOUPKOVÁ, Jana; SOUKUPOVÁ, Eva; SUNEGA, Petr a ZEMAN, Kryštof. *Děti na psi knížku? Mimomanželská plodnost v ČR*. Online. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7330-128-6. Dostupné z: https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/hamplova_ed._-deti_na_psi_knizku.pdf. [cit. 2024-05-24].

HAMPLOVÁ, Dana; ŠALAMOUNOVÁ, Petra a ŠAMANOVÁ, Gabriela. *Životní cyklus sociologické a demografické perspektivy*. Online. Praha: Sociologický ústav AV České republiky, 2006. ISBN 80-7330-082-6. Dostupné z: https://www.researchgate.net/profile/Dana-Hamplova/publication/40353144_Zivotni_cyklus_sociologicke_a_demograficke_perspektivy/links/54818d630cf20f081e7287b6/Zivotni-cyklus-sociologicke-a-demograficke-perspektivy.pdf. [cit. 2024-04-05].

HASMANOVÁ MARVÁNKOVÁ, Jaroslava. *Matky samoživitelky a jejich situace v České republice: „Sandwichová generace“ – kombinování práce a péče o závislé členy rodiny (děti a seniory)*. Online. In: Gender Studies, 2011. Dostupné z: https://genderstudies.cz/download/samozivitelky_sendwichova.pdf. [cit. 2024-03-19].

HÖHNE, Sylva a PALONCYOVÁ, Jana. *Péče a výživa dětí po rozchodu rodičů podle výsledků opatrovnických řízení*. Online. Demografie, 2021, s. 3–21. ISSN 1805-2991. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/143550791/13005321q1_3-21.pdf/1b601bb1-def9-4b3a-8e54-8caf54c6526d?version=1.1. [cit. 2024-05-21].

HÖHNE, Sylva; KŘEČKOVÁ TŮMOVÁ, Naděžda a POLONCYOVÁ, Jana. *Náhradní výživné – Souhrnná výzkumná zpráva*. Online. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2022. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_505.pdf. [cit. 2024-04-05].

KONOPÁSEK, Zdeněk. *Politika rodinná*. Online. In: Sociologická encyklopedie, 28. 2. 2018. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Politika_rodinn%C3%A1. [cit. 2024-05-21].

MAREŠ, Petr. *Faktory sociálního vyloučení*. Online. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2006. ISBN 80-87007-15-8. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_193.pdf. [cit. 2024-02-15].

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Strategie rodinné politiky 2024–2030*. Online. Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2023. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Strategie+rodinn%C3%A9+politiky+2024-2030.pdf/f256340c-9229-a4de-6f0a-90f7ad343fef>. [cit. 2024-05-05].

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Strategie sociálního začleňování 2021–2030*. Online. Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2023. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/Strategie+soci%C3%A1ln%C3%ADho+za%C4%8Dle%C5%88ov%C3%A1n%C3%AD+2021-2030_aktualizace+2023.pdf/fec71d0b-c783-53e1-4b37-b73c7d591ec0. [cit. 2024-04-09].

MINISTERSTVO SPRAVEDLNOSTI. *Manuál pro práci s doporučenou tabulkou k určování výživného dětí*. Online. Ministerstvo spravedlnosti, 2022. Dostupné z: <https://vyzivne.justice.cz/doporucujici-tabulka-vyzivneho-a-manual-k-ni/>. [cit. 2024-05-09].

MINISTERSTVO SPRAVEDLNOSTI. *Určování výživného dětem – analýza a doporučení pro veřejnost: pracovní verze*. Online. Ministerstvo spravedlnosti, červenec 2021. Dostupné z: <https://1url.cz/d1rYD>. [cit. 2024-05-05].

Novela OZ týkající se nesporných rozvodů míří do připomínkového řízení. Online. Advokátní deník, 2023. Dostupné z: <https://advokatnidenik.cz/2023/09/08/novela-oz-tykajici-se-nespornych-rozvodu-miri-do-pripominkoveho-rizeni/>. [cit. 2024-05-24].

PALONCYOVÁ, Jana; BARVÍKOVÁ, Jana; HÖHNE, Sylva a KUCHAROVÁ, Věra. *Neúplné rodiny*. Online. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2019. ISBN 978-80-7416-357-9. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_469.pdf. [cit. 2024-02-02].

POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČR. *54. schůze: Úterý 7. července 2020*. Online. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 2020. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/2017ps/stenprot/054schuz/s054025.htm#r8>

POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČR. *Poslanecký návrh zákona o náhradním výživném a o změně a doplnění některých souvisejících zákonů*. Online. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 2001. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=3&CT=848&CT1=0>. [cit. 2024-05-21].

POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČR. *Pozměňovací a jiné návrhy k vládnímu návrhu zákona o náhradním výživném pro nezaopatřené dítě a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o náhradním výživném)*. Online. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 2020. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=10623>. [cit. 2024-03-27].

POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČR. *Sněmovní tisk 1078. Vl.n.z. o zálohovaném výživném – EU*. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 2017. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=7&t=1078&snzp=1>. [cit. 2024-05-06].

POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČR. *Sněmovní tisk 849. Novela z. o výživném*. Online. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 2009. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?t=849&o=5>. [cit. 2024-05-05].

POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČR. *Sněmovní tisk 964. Návrh z. o náhradním výživném*. Online. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, 2005. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=4&T=964>. [cit. 2024-05-05].

STEM. *Rozdělení rolí v české rodině*. Online. STEM – Ústav empirických výzkumů, 2. 7. 2015. Dostupné z: https://www.stem.cz/wp-content/uploads/2015/12/3065_1821.pdf. [cit. 2024-01-07].

ŠŤASTNÁ, Anna. *Neúplné rodiny v České republice a ve vybraných evropských zemích*. Online. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2009. ISBN 978-80-7416-038-7. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_296.pdf. [cit. 2024-03-24].

VEERAN, Vasintha. *Feminization of poverty*. Online. In: *Conference: International Conference of the International Association of the Schools of Social Work*. University of Natal, červenec 2000. Dostupné z: <https://doi.org/10.13140/2.1.3039.2000>. [cit. 2024-05-05].

VLÁDA ČR. *Programové prohlášení vlády České republiky*. Online. Vláda České republiky, 2022. Dostupné z: <https://vlada.gov.cz/assets/jednani-vlady/programove-prohlaseni/programove-prohlaseni-vlady-Petra-Fialy.pdf>. [cit. 2024-03-15].

VLÁDA ČR. *Zmocněnkyně pro lidská práva podporuje snížení trestní represe u společensky méně nebezpečných trestných činů a snižování vězeňské populace*. Online. Vláda České republiky, 2023. Dostupné z: <https://vlada.gov.cz/cz/ppov/rlp/aktuality/zmocnenkyne-pro-lidska-prava-podporuje-snizeni-trestni-represe-u-spolecensky-mene-nebezpecnych-trestnych-cinu-a-snizovani-vezenske-populace-203489/#>. [cit. 2024-05-05].

3. Seznam použitých právních předpisů

Nařízení Rady (EHS) č. 1612/68 ze dne 15. 10. 1968 o volném pohybu pracovníků uvnitř Společenství

Směrnice Evropského parlamentu a Rady (EU) 2019/1158 ze dne 20. června 2019 o rovnováze mezi pracovním a soukromým životem rodičů a pečujících osob a o zrušení směrnice Rady 2010/18/EU

Směrnice Evropského Parlamentu a Rady (EU) 2023/970 ze dne 10. května 2023, kterou se posiluje uplatňování zásady stejné odměny mužů a žen za stejnou práci nebo práci stejné hodnoty prostřednictvím transparentnosti odměňování a mechanismů prosazování

Zákon č. 322/2023 Sb., kterým se mění zákon č. 588/2020 Sb., o náhradním výživném pro nezaopatřené dítě a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o náhradním výživném)

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 325/1999 Sb., o azylu a o změně zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky (zákon o azylu), ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 588/2020 Sb., o náhradním výživném pro nezaopatřené dítě a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o náhradním výživném), ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 48/1947 Sb., o organizaci péče o mládež, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon), ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 69/1952 Sb., o sociálně právní ochraně mládeže, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti (exekuční řád) a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 549/1991 Sb., o soudních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 57/1948 Sb., o zálohování výživného dětem, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů

4. Seznam použité judikatury

Nález Ústavního soudu ze dne 1. 2. 2008, sp. zn. II. ÚS 1619/07

Nález Ústavního soudu ze dne 21. 4. 2011, sp. zn. II. ÚS 3113/10

Nález Ústavního soudu ze dne 12. 12. 2012 sp. zn. Pl. ÚS 3/08

Nález Ústavního soudu ze dne 30. 9. 2014 sp. zn. II. ÚS 2121/14

Nález Ústavního soudu ze dne 14. 6. 2016 sp. zn. Pl. ÚS 7/15

Nález Ústavního soudu ze dne 12. 9. 2016, sp. zn. I. ÚS 1356/16

Rozsudek Krajského soudu v Brně ze dne 2. 5. 2023 sp. zn. 34 A 26/2022

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. 12. 2016 sp. zn. 21 Cdo 436/2016

5. Ostatní zdroje

Důvodová zpráva k zákonu č. 588/2020 Sb., o náhradním výživném pro nezaopatřené dítě a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o náhradním výživném)

Důvodová zpráva k zákonu č. 322/2023 Sb., kterým se mění zákon č. 588/2020 Sb., o náhradním výživném pro nezaopatřené dítě a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o náhradním výživném)

Abstrakt

Náhradní výživné v České republice

Tématem diplomové práce je náhradní výživné, které bylo do českého právního řádu zavedeno přijetím zákona č. 588/2020 Sb., o náhradním výživném pro nezaopatřené dítě a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o náhradním výživném). Cílem diplomové práce je jednak analyzovat tuto právní úpravu, poskytnout kritický pohled na určité její části a současně zasadit náhradní výživné do širšího kontextu situace neúplných rodin a forem pomoci, které jim stát poskytuje.

První kapitola je věnována samotným neúplným rodinám a jejich vzniku, kdy je zvláštní pozornost zaměřena na genderové aspekty samoživitelství. V této souvislosti se diplomová práce zabývá celkovou situací samoživitelů a jejich problémy souvisejícími s uplatněním na trhu práce a současně zvýšeným rizikem ohrožení chudobou.

V druhé kapitole se autorka zabývá soukromoprávní úpravou vyživovací povinnosti a práva na výživné, a to s důrazem na vyživovací povinnost vůči zletilým a nezletilým dětem, z níž fakticky zákon o náhradním výživném vychází. Jeho prostřednictvím totiž dochází k propojení institutů soukromého a veřejného práva, když stát poskytuje náhradní výživné v situaci, kdy povinné osoby, nejčastěji rodiče, tuto svou povinnost neplní.

Stěžejní část práce je zaměřena na kritickou analýzu zákona o náhradním výživném, kdy se práce jednak věnuje historické právní úpravě platné na území Československa a současně srovnává jednotlivé pokusy o přijetí zákona o náhradním výživném po vzniku České republiky. Z hlediska aktuálního znění zákona o náhradním výživném se analýza soustředí na vymezení oprávněné osoby, nastavení podmínek vzniku nároku na náhradní výživné, průběh řízení, přechod pohledávky na stát apod.

V poslední kapitole jsou představeny další formy pomoci samoživitelům ze strany státu, ať už se jedná o celkové směřování rodinné politiky v tomto směru, postavení samoživitelů v systému sociálního zabezpečení apod. Pozornost je věnována také možnostem sladování osobního a pracovního života, jakožto jednoho ze zásadních problémů, který ovlivňuje každodenní život samoživitelů. V závěru diplomové práce jsou shrnuty uvedené poznatky, a především problematické aspekty zákona o náhradním výživném.

Klíčová slova: neúplná rodina, náhradní výživné, gender

Abstract

Substitute Maintenance in the Czech Republic

The thesis focuses on substitute maintenance, introduced into the Czech legal system by Act No. 588/2020 Coll., on Advance of Maintenance Payment for Dependent Child and on Amendments to Certain Related Acts (Act on Advance of Maintenance Payment). The thesis aims to analyse this legislation, provide a critical perspective on selected sections, and place substitute maintenance in the broader context of single-parent families and the aid measures provided to them by the state.

The first chapter examines the phenomenon of single-parent families and their origins, with particular focus on the gendered aspects of single parenthood. It also addresses the employment opportunities for single parents, their challenging situation in the labour market, and the increased risk of poverty and social exclusion they face in the long term.

The second chapter deals with the private law regulation of the maintenance obligation and the right to maintenance, emphasizing the maintenance obligation towards adult and minor children, which the law on substitute maintenance stems from. It interconnects the institutions of private and public law, with the state providing substitute maintenance in case the obliged persons – most frequently parents – fail to fulfil their obligation.

The core part of the thesis provides a critical analysis of the law on substitute maintenance, focusing on the historical legislation of Czechoslovakia and comparing various attempts to adopt the law since the establishment of the Czech Republic. Regarding the current wording of the law on substitute maintenance, the analysis focuses on defining the entitled person, setting the conditions for establishing the right to substitute maintenance, the course of proceedings, the transfer of the claim to the state, etc.

In the last chapter, other forms of state aid for single parents are discussed, including the overall direction of family policy in this respect, the position of single parents in the social security system, etc. Finally, the thesis addresses the possibilities of balancing personal and work life as this is a fundamental issue affecting the everyday lives of single parents. The final part of the thesis summarizes all the aforementioned findings, stressing the problematic aspects of the law on substitute maintenance.

Keywords: single-parent family, substitute maintenance, gender